

“ทำพูด” ต่างมุมมอง

ชีวลีทธิ์ บุญเกียรติ
บรรณาธิการ

เอกสารวิชาการลำดับที่๑๑๗

“ทำพูด” ต่างมุมมอง

พิมพ์ครั้งแรก	มิถุนายน ๒๕๖๐
จำนวน	๑,๐๐๐ เล่ม
บรรณาธิการ	ชีวลักษณ์ บุญเกียรติ
ผู้เขียน	ตรงใจ หุตางกูร ดอกรัก พัยคศรี จุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธ์ นवलพรรณ บุญธรรม รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์
บรรณาธิการเล่ม	พงศกร เจนในเมือง
ประสานงานการผลิต	ธนิดา ธนสิริกุลวงศ์
จัดพิมพ์โดย	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) เลขที่ ๒๐ ถนนบรมราชชนนี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐ โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๙๔๒๙ โทรสาร ๐-๒๕๕๐-๙๓๓๒ www.sac.or.th
พิมพ์ที่	หจก. ภาพพิมพ์

ข้อมูลทางบรรณานุกรม ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
“ทำพูด” ต่างมุมมอง. ตรงใจ หุตางกูร...[และคนอื่น ๆ]. ชีวลักษณ์ บุญเกียรติ บรรณาธิการ.—กรุงเทพฯ : ศูนย์
มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๖๐.
๑๔๘ หน้า (เอกสารวิชาการลำดับที่ ๑๑๗)
เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ (ISBN) ๙๗๘-๖๑๖-๗๑๕๔-๕๖-๕
๑.มานุษยวิทยา—งานภาคสนาม. ๒.ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า. ๓.นครปฐม—ความเป็นอยู่และประเพณี
I. ตรงใจ หุตางกูร. II. ดอกรัก พัยคศรี. III. จุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธ์. IV. นवलพรรณ บุญธรรม. V. รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์. VI. ชีวลักษณ์
บุญเกียรติ.
GN346

สารจากผู้อำนวยการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนับเป็นงานที่สำคัญของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โครงการดังกล่าวมีการดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๔๐ หลักการทำงานของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ได้แก่ ชาวบ้านคือผู้รู้และผู้เล่าเรื่องราวของตนเอง โดยมีหน่วยงานทางวิชาการให้การสนับสนุนเครื่องมือในการทำงาน การสืบค้นความรู้ การบันทึก และการถ่ายทอดเรื่องราวในรูปแบบของนิทรรศการ หนังสือ หรือกิจกรรมอื่นๆ ในอันที่จะส่งเสริมให้ท้องถิ่นได้สนทนากับสังคมโดยรวม

“ทำพูด” ต่างมุมมอง เป็นผลงานของนักวิชาการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ที่ใช้ความรู้และความเชี่ยวชาญของตนเองในการศึกษาท้องถิ่น ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม กระบวนการทำงานอาศัยความร่วมมือจากผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด จังหวัดนครปฐม และชาวชุมชนที่ร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนางานพิพิธภัณฑสถานและการวิจัยในท้องถิ่นมาเป็นเวลาเกือบสองทศวรรษ

“พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด” จึงเป็นเสมือนสนามฝึกฝนการทำงานวัฒนธรรมกับท้องถิ่นที่สำคัญของเจ้าหน้าที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร การทำงานอย่างใกล้ชิดกับพื้นที่หนึ่งในระยะเวลาที่ยาวนาน เป็นขั้นตอนในการเรียนรู้ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน จนกลายเป็นความสัมพันธ์ที่มากกว่า “ผู้ศึกษา” และ “ผู้ให้ข้อมูล” ในทางตรงข้าม ได้กลายเป็นกัลยาณมิตรที่เดินทางร่วมกันบนเส้นทางงานวัฒนธรรม

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ “ทำพูด” ต่างมุมมอง สามารถเป็นตัวอย่างการทำงานวิเคราะห์และวิจัยท้องถิ่นแบบสหวิทยาการ เพราะท้องถิ่นกอบปรับจากผู้คนในหลายช่วงเวลา และแต่ละคนต่างสร้างความเป็นท้องถิ่นด้วยบทบาทที่แตกต่างกัน เมื่อเป็นดังนี้ การทำงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจึงควรพิจารณาจากมุมมองที่ต่างกัน เพื่อให้กระบวนการสร้างความรู้ของพิพิธภัณฑสถานเป็นไปอย่างมีพลวัต

(นายพีรพน พิษณุพงศ์)

ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

สารบัญ

สารจากผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)	๔
บทบรรณาธิการ โดย ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ	๗
มาตุ “จารึก” ที่วัดท่าพูด โดย ดร.ตรงใจ หุตางกูร	๑๕
ตำรายาที่ท่าพูด โดย ดอกรัก พยัคศรี	๔๓
บันทึกเรื่องราวของ “กระดาศ” เล่าเรื่องชุมชนท่าพูด โดย จุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธ์	๕๙
ตลาดท่าเกวียน ในความทรงจำ โดย นवलพรรณ บุญธรรม	๘๓
หัวใจกับงานบุญของชุมชนริมน้ำ โดย นवलพรรณ บุญธรรม	๑๐๓
ความศักดิ์สิทธิ์และเรื่องเล่าอภินิหารในองค์หลวงพ่อวัดไร่ขิง โดย รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์	๑๒๑
บรรณานุกรม	๑๔๔
เกี่ยวกับผู้เขียน	๑๔๗

บทบรรณาธิการ

“ทำพูด” ต่างมุมมอง พัฒนาขึ้นจากประสบการณ์ทำงานของเจ้าหน้าที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ห้าคนที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดต่างกรรมต่างวาระ โดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด ตั้งอยู่ในวัดท่าพูด ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม พิพิธภัณฑ์เปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ตรงกับวันพระราชทานเพลิงศพพระครูพิศาลสาธุวัฒน์ อดีตเจ้าอาวาสวัดท่าพูด

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ดำเนินโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดเป็นระยะ ประกอบด้วย โครงการฐานข้อมูลรายชื่อวรรณกรรมท้องถิ่นภาคตะวันตก พ.ศ. ๒๕๔๑ โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดร่วมกับตัวแทนผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๗ จนถึงปัจจุบัน โดยมีการจัดกิจกรรมในลักษณะต่างๆ เช่น นิทรรศการภาพถ่าย การปรับปรุง

การจัดแสดงนิทรรศการ เทศกาลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ภาพถ่ายและเรื่องเล่ากับการศึกษาวิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ในอดีต สารคดีและนิทรรศการแม่โพสพในความเปลี่ยนแปลง เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีโครงการวิจัยที่ร่วมกับองค์กรอื่นๆ ที่ได้อาศัยพื้นที่ตำบลไร่ชิงเป็นอาณาบริเวณของการทำงาน เช่น การศึกษาวิจัยของคณะนักศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบท พ.ศ. ๒๕๕๒ การศึกษาการปรับตัวในวิกฤตการณ์น้ำท่วม พ.ศ. ๒๕๕๔ ซึ่งเป็นความร่วมมือกับสถาบันวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข เพื่อทำความเข้าใจถึงชีวิตและความเป็นอยู่ในขณะที่ชุมชนประสบอุทกภัยระหว่าง พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๗

การทำงานในกิจกรรมเหล่านี้ต่างอาศัยความรู้และทักษะที่แตกต่างของเจ้าหน้าที่โดยยึดมั่นในหลักการของการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการพัฒนางานวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมในแต่ละกิจกรรมอยู่ในระดับที่แตกต่างกัน บางครั้งตัวแทนพิพิธภัณฑ์เป็นผู้ระดมรดกทางวัฒนธรรม เช่น จารึก หนังสือธรรม และคัมภีร์ ที่อยู่ในความดูแลของพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้เจ้าหน้าที่อาศัยความรู้เฉพาะทางศึกษามรดกดังกล่าวและเรียบเรียงเป็นความรู้ที่อนุชนรุ่นหลังหรือผู้ที่สนใจสามารถใช้ประโยชน์ได้

บางครั้งสมาชิกในชุมชนให้ข้อมูลต่างๆ ทั้งที่เป็นข้อมูลในอดีต ข้อมูลชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ข้อมูลเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์ให้เจ้าหน้าที่เรียบเรียงภาพของอดีตเพื่อประกอบไว้เป็นส่วนหนึ่งของวัตถุที่จัดเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์

มากไปกว่านั้น กระบวนการทำงานดังกล่าวเปิดให้ “เสียง” หรือ “สรรพเสียง” ของสมาชิกชุมชน ได้ถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก และความทรงจำต่อเหตุการณ์ใด เหตุการณ์หนึ่งหรือหลายเหตุการณ์ จนกิจกรรมนี้กลายเป็นที่ทางของผู้คน โดยเฉพาะคนสูงวัยในสังคมร่วมสมัย เพราะนับวันเรื่องเล่าต่างๆ มีแต่จะเลือนหายไปตามกาลเวลา กิจกรรมจึงเป็นเสมือนการบันทึกความเป็นมาและส่งต่อบันทึกดังกล่าวให้กับคนรุ่นต่อไป

ในหลายกรณี ผู้ที่เกี่ยวข้องจากภาคส่วนต่างๆ ร่วมทำกิจกรรมในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ เช่น การจัด กิจกรรมเยาวชน การปรับปรุงนิทรรศการ เป็นต้น การมีส่วนร่วมดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นในชั่วข้ามคืน หากแต่ต้องอาศัยการทำงานที่มีการไปมา

หาสู่อยู่เป็นระยะ รวมถึงการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ และการตัดสินใจร่วมกันระหว่างสมาชิกชุมชนและสถาบันทางวิชาการจากภายนอก เช่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) การมีส่วนร่วมในลักษณะหลังนี้ นับเป็นการมีส่วนร่วมอย่างเต็มรูปแบบ โดยให้ชุมชนตัดสินใจถึงอนาคตที่วางไว้ในมือตนเอง

เกือบสองทศวรรษที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ดำเนินงานร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง เจ้าหน้าที่หลายท่านต่างรู้จักตัวแทนผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์และชาวชุมชน บางคนร่วมกิจกรรมกับพิพิธภัณฑ์และมีโอกาสเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมของท่าพูด บางคนสนับสนุนงานพิพิธภัณฑ์ด้วยความรู้ทางวิชาการในลักษณะอื่น ด้วยเหตุนี้ การจัดทำหนังสือ “ทำพูด” ต่างมุมมอง จึงเกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมให้เรื่องราวการทำงานของเจ้าหน้าที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ได้รับการถ่ายทอดในวงกว้างมากยิ่งขึ้น

บทความที่ปรากฏในเล่ม ทำหน้าที่สามลักษณะ คือ ๑. ผลการศึกษาวัฒนธรรมของท่าพูดตามความสนใจและความเชี่ยวชาญของแต่ละคน ๒. เนื้อหาสะท้อนกระบวนการและวิธีคิดของการสร้างความรู้ เพื่อให้เป็นแนวทางสำหรับผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์แห่งอื่นได้ใคร่ครวญถึงมรดกที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์หรือท้องถิ่นของตนเอง และวางแผนในการทำงานอย่างเป็นรูปธรรม ๓. มุมของผู้เขียนที่มอง “ท่าพูด” ในมุมต่าง ๆ แสดงนัยสำคัญว่า ในแต่ละท้องถิ่นล้วนมีคุณค่าและความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เป็นแบบฉบับของตนเอง ฉะนั้น กระบวนการศึกษาท้องถิ่นจึงควรมาจากแนวคิดและแนวทางที่แตกต่าง หากเป็นดังนี้ พิพิธภัณฑ์จะพัฒนาความรู้ใหม่ได้เสมอ

ดร.ตรงใจ หุดางกูร เป็นเจ้าหน้าที่คนแรกของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ที่ข้องเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด ดร.ตรงใจเคยเป็นกรรมการร่วมในชมรมเพื่อนพิพิธภัณฑ์นครปฐม ด้วยความสนใจในอักษรโบราณและจารึก ดร.ตรงใจเรียบเรียงบทความ มาดู **“จารึก” ที่วัดท่าพูด**

บรรณาธิการกำหนดให้เป็นบทแรกของหนังสือ เพราะ ดร.ตรงใจเป็นผู้ทำงานร่วมกับพิพิธภัณฑ์ในลำดับต้น ๆ และชิ้นงานยังสะท้อนมุมมองการทำงานในระยะแรกของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ที่ต้องการรวบรวมข้อมูลของท้องถิ่นไว้เป็นกิจจะลักษณะ เพื่อให้นักวิจัยหรือนักศึกษาได้ใช้ประโยชน์ในการศึกษา สารสำคัญที่ ดร.ตรงใจแสดงให้เห็นเป็นอย่างดีในบทความคือ **“จารึก”** เป็น

สิ่งที่ใกล้ตัวเรากว่าที่คิด จารึกบางประเภทที่ ดร.ตรงใจกล่าวไว้ในบทความนี้ได้มีอายุเก่าแก่เป็นร้อยปี หากแต่นับสำคัญที่บอกถึงสภาพของสังคมในยุคหนึ่ง

ดอกรัก พยัคศรี เป็นผู้ที่ศึกษาและสนใจเอกสารและคัมภีร์ที่บันทึกด้วยอักษรโบราณ และเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบฐานข้อมูลวรรณกรรมภาคตะวันตกที่เป็นมรดกตกทอดจากโครงการระยะแรกของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ดอกรักตั้งใจเขียนบทความ **ตำรายาที่ทำพูด** จากความสนใจในเอกสารชุดหนึ่งของ “หมอมเห” ที่หายากเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของครอบครัว

การทำงานของดอกรักตั้งต้นจากการจำแนกประเภทของเอกสาร ปวิวรรตและแปลความในเนื้อหา บางส่วน และถ่ายทอดเป็นภาพรวมของเอกสาร กระบวนการดังกล่าวสำคัญอย่างยิ่งกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ครอบครองเอกสารลายลักษณ์ประเภทต่าง ๆ เพราะเป็นการอำนวยความสะดวกให้ผู้สนใจศึกษาเอกสารได้เข้าถึงต้นฉบับงานเขียนที่บอกเล่าเนื้อหาทางวัฒนธรรม

จุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธ์ ทำงานอย่างทุ่มเทกับตัวแทนผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด ในงานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น นับแต่แรกในการทำงาน จุฑามาศมักเอ่ยอย่างถ่อมตัวกับผู้คนแถบท่าพูดว่า “หนู” และเรียกผู้ที่เธอเข้าไปทำงานหรือขอความรู้ว่า “ลุง” “ป้า” และบอกอย่างเป็นทางการเป็นนัยกับพวกท่านเหล่านั้นว่า ตนเองไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญด้านพิพิธภัณฑ์ หากแต่เป็น “ผู้เรียน” ที่พร้อมจะฝึกฝนและทดลองพัฒนางานพิพิธภัณฑ์พร้อมไปกับคณะทำงานจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) และผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์

อีกกว่าทศวรรษต่อมา จุฑามาศกลายเป็น “ผู้รู้” ในประสบการณ์ของเธอ เธอเรียบเรียงบทความบันทึกเรื่องราวของ “กระดาศ” เล่าเรื่องชุมชนท่าพูด ภาพถ่ายเป็นพยานวัตถุที่จุฑามาศใช้ในการทำงานอย่างยิ่งยวดของเธอ เนื้อหาของบทความแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดและการทำงานที่ภาพถ่ายเป็นพลังให้ชุมชนได้เป็นอย่างดี มีพลังของการบอกเล่าเรื่องราวและถ่ายทอดภาพของวิถีชีวิตที่เคยเป็นและสะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยลำดับ

นวลพรรณ บุญธรรม เป็นอีกหนึ่งแรงสำคัญในการทำงานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น นวลพรรณเป็นบุคลากรเพียงคนเดียวที่ผ่านกิจกรรมงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่กรณีศึกษาสามแห่ง ประกอบด้วย บ้านดอน จังหวัดระยอง

บ้านไหล่หิน จังหวัดลำปาง และบ้านท่าพูด จังหวัดนครปฐม ความทรหดอดทนของเธอ นับเป็นปัจจัยสำคัญในการทำงานกับท้องถิ่น

บทความ **ตลาดท่าเกวียนในความทรงจำ และ หัวโตกับงานบุญของชุมชนริมน้ำ** นวพลพรรณเขียนจากการทำงานร่วมกับจุฑามาศและตัวแทนชาวชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นภาพพลวัตของชีวิตทางสังคมท้องถิ่น นอกจากข้อมูลคำบอกเล่าของผู้ร่วมเวทีและผู้ให้สัมภาษณ์ นวพลพรรณยังได้เห็นแววตาของคู่สนทนาที่กำลังตื่นใจ และได้ยินน้ำเสียงที่เต็มไปดด้วยไปด้วยความกระปรี้กระเปร่า

สมาชิกในวงสนทนาต่างถ่ายทอดเรื่องราวของตลาดและงานบุญ ตลอดจนการใช้ชีวิตกิจวัตรประจำวันของสมาชิกชุมชนมีการถ่ายทอดภาพของกลุ่มคนที่ชั้นอาสาเชิดสิงโตเพื่อระดมเงินบริจาค แม้ภาพเหล่านี้จะไม่ปรากฏให้เห็นแล้วในปัจจุบัน แต่ “ภาพ” คงเด่นชัดในความรู้สึกของผู้ที่มีประสบการณ์ร่วมอย่างไม่จืดจาง

รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์ นับเป็น “น้องใหม่” หากมองจากระยะเวลาที่เธอได้รู้จักผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูดและชาวชุมชน แต่ด้วยความสนใจใคร่รู้เรื่องราวในท้องถิ่น รุ่งตะวันติดตามรุ่นพี่เข้าไปและพบสิ่งที่เธอไม่เคยรู้จัก การเปิดหูเปิดตากับสิ่งใหม่และระยะห่างระหว่างตัวเธอกับพื้นที่ ทำให้เธอตั้งคำถามที่บางครั้งคนทำงานมาก่อนอาจไม่เคยตั้ง

ในบทความ **ความศักดิ์สิทธิ์และเรื่องเล่าอภินิหารในองค์หลวงพ่อดาวไร่ชิง** รุ่งตะวันเลือกอธิบาย “ความศักดิ์สิทธิ์” ที่อาจเป็นสิ่งสามัญในบทสนทนาทั่วไปของผู้ที่นับถือ แต่ความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวได้รับการแยกแยะให้เห็นว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร ความศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้ก่อตัวเฉพาะเรื่องเล่าหรือตำนานที่ได้รับการบอกเล่าต่อกันมา แต่ความศักดิ์สิทธิ์เกิดซ้ำและเกิดใหม่ตามผู้คนที่ยอมรับและนับถือต่ออำนานั้น รุ่งตะวันเลือกใช้การวิเคราะห์เรื่องเล่าเป็นฐานในการอธิบายหลวงพ่อดาวไร่ชิง

บรรณานุกรมพบว่าบทความทั้งหมด ผู้เขียนใช้ “พยาน” ที่แตกต่างกันในสามลักษณะ คือ ๑) **พยานลายลักษณ์** หมายถึงเอกสาร คัมภีร์ หรือจารึกที่มีการบันทึกด้วยอักษร ๒) **พยานวัตถุ** ที่เป็นทั้งวัตถุที่อยู่ในความดูแลของพิพิธภัณฑสถานและวัตถุที่เป็นมรดกตกทอดในครอบครัว และ ๓) **พยานบุคคล** โดยอาศัยคำให้การของผู้คนที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้คนที่มีประสบการณ์ร่วมกับพยานวัตถุ หรือเหตุการณ์หนึ่งเหตุการณ์ใด พยานทั้งสามลักษณะมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน และต่างมีคุณลักษณะและข้อจำกัดที่ไม่เหมือนกัน

พยานลายลักษณ์อักษรเกิดขึ้นจากการจดจำของคนรุ่นก่อน มีวัตถุประสงค์บางประการที่ต้องการให้พยานดังกล่าวตกทอดมายังคนรุ่นหลัง อย่างไรก็ตาม พยานลายลักษณ์อักษรในกรณีที่ปรากฏในบทความของ ดร.ตรงใจและดอกแก้วไม่สามารถเล่าและให้ความหมายได้อย่างสมบูรณ์แต่ลำพัง เพราะ “ลายลักษณ์” ดังกล่าวต้องอาศัยการอ่าน การแปล และการตีความ เพื่อเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นห้อมล้อมการจดจำนั้น

พยานวัตถุมีลักษณะทางกายภาพ คงรูป แต่สามารถเสื่อมสลายได้ตามกาลเวลา บทความของจุฑามาศและนวลพรรณให้ความสำคัญกับภาพถ่าย ซึ่งเป็นวัตถุชนิดหนึ่ง ภาพบนกระดาษที่ล้างอัดด้วยเทคนิคในอดีตช่วยอำนวยความสะดวกในการทำความเข้าใจกับเรื่องราวในอดีตได้

อย่างไรก็ดี ภาพไม่ใช่สิ่งที่สมบูรณ์ในตัวเอง ภาพเป็นเพียงเศษเสี้ยวของเหตุการณ์หนึ่ง และเป็นการบินที่ก่อกำเนิดโดยผู้กดชัตเตอร์เท่านั้น เหตุการณ์ที่ปรากฏในภาพจึงไม่ใช่ความจริงทั้งหมด หากเป็นบางส่วนของความจริง แต่วัตถุที่มีภาพปรากฏคงเป็นพยานชั้นดีสำหรับการไต่สวนเหตุการณ์ สภาพการณ์หรือกระทั่งวิกฤตการณ์ที่ตามมา

การไต่สวนจะมีความหมายมากยิ่งขึ้นเมื่อมีพยานบุคคลร่วมระบุ ชี้แนะ และบอกเล่าถึงสิ่งแสดงไว้ในภาพ ผู้ศึกษาอดีตจำนวนหนึ่งอาศัยภาพถ่ายและการศึกษาเอกสารและคำบอกเล่า จนสามารถอธิบายชีวิตทางสังคมและทางวัฒนธรรมในช่วงเวลาหนึ่ง ในอีกทางหนึ่ง ผู้มีประสบการณ์ร่วมกับเหตุการณ์ในภาพถ่าย ก็จะได้รู้พื้นสิ่งที่ตนเองอาจลืมเลือนในให้กลับมาใช้ชีวิตอีกครั้งหนึ่ง

ความสัมพันธ์ระหว่างพยานลายลักษณ์ พยานวัตถุ และพยานบุคคลมีความเกี่ยวข้องกัน เพราะพยานแต่ละประเภทเป็นข้อมูลเสริมกันและกันได้ อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษา ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ และเจ้าของวัฒนธรรม ควรลงมือบันทึกสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องไว้อย่างเป็นระบบ เพราะพยานแต่ละประเภทต่างมีข้อจำกัด ข้อมูลบางอย่างอาจสูญหาย เช่น พยานบุคคล จะช่วยระบุชื่อบุคคล สถานที่ และเหตุการณ์ในภาพถ่ายได้ แต่ต้องอาศัยผู้ที่มีประสบการณ์ร่วม เมื่อไม่มีผู้รู้เห็นแล้ว ก็ยากนักที่พยานวัตถุเช่นภาพถ่ายจะสามารถเล่าเรื่องได้

“ทำพูด” ต่างมุมมอง เป็นบทบันทึกท้องถิ่นที่แสดงมุมมองของผู้เขียน บทความที่แตกต่างกัน มุมมองที่หลากหลายเช่นนี้เองที่จะทำให้เรื่องเล่าใน พิพิธภัณฑสถานเกิดขึ้นและเกิดขึ้น เนื้อหาในบทความสามารถเป็นข้อมูลให้ผู้สนใจเรียนเพื่อ รู้ เป็นเรื่องราวที่ชวนให้ผู้คนคิดต่อยอดความรู้เหล่านั้น หรือกระทั่งเป็นข้อถกเถียงทาง วิชาการที่ผู้คนสามารถเห็นต่างและนำมาสู่การอภิปรายกันในอนาคต

หัวใจของพิพิธภัณฑสถานในทัศนะของบรรณารักษ์จึงไม่ได้อยู่ที่การสร้างชุด นิทรรศการที่มีมูลค่าสูงหรือนำเสนอด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ หากแต่อยู่ที่ความ สามารถของพิพิธภัณฑสถานในการส่งต่อพยานชนิดต่างๆ ให้กับคนรุ่นต่อไปได้สมบูรณ์ ที่สุดเท่าที่จะทำได้การส่งต่อพยานหรือกล่าวอีกทางหนึ่งคือ “มรดกวัฒนธรรม” ที่เป็น กายภาพและที่เป็นนามธรรม จะช่วยกระตุ้นให้ชนรุ่นหลังได้ตั้งคำถามใหม่และ อภิปรายไปอย่างไม่รู้จบ นี่คือเสน่ห์ของการทำงานพิพิธภัณฑสถานที่จะช่วยให้พิพิธภัณฑสถานมี ชีวิตและส่งเสริมให้สังคมเรียนรู้ร่วมกัน *“รู้จักเขา รู้จักเรา และรู้จักตัวตน”*

ชีวลลิตี บุญยเกียรติ
บรรณารักษ์

โคผู้สรรสร้าง

ประมาณห้า

มูตักะ

กษัตริย์

๓

หัตถ์

ช่างไม้

ช่าง

ช่าง

ช่าง

ช่าง

ช่าง

แผ่นบันทึกอักษร

อาจารีไค้แซ่

ปากปรวกลบ

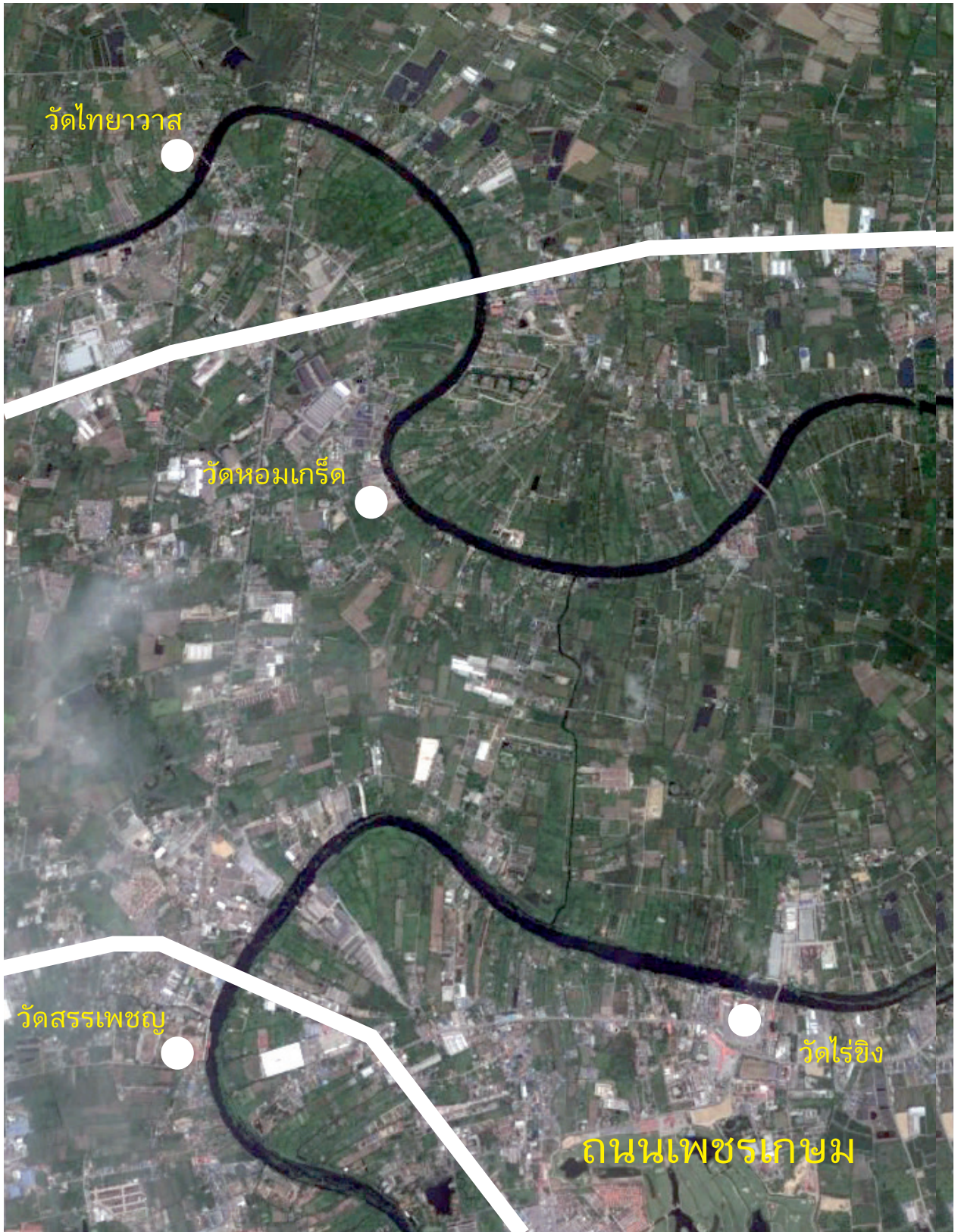
มาตุ “จารึก” ที่วัดท่าพูด

โดย ดร.ตรงใจ หุตางกูร

อรุติไฑธรมช้อม

ปลาย ช่อ

สงฆาวาม

แผนที่แสดงวัดที่ตั้งตามค้ำน้ำของแม่น้ำท่าจีนช่วงอำเภอสамพราน

ถนนบรมราชชนนี

วัดดอนหวาย

วัดท่าพูด

บ้านท่าพูดและวัดท่าพูด เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายชุมชนลุ่มแม่น้ำท่าจีน ลักษณะเด่นประการหนึ่งของแม่น้ำท่าจีน นั่นคือ ความคดเคี้ยวของลำน้ำ และบริเวณที่มีความคดเคี้ยวมากเป็นพิเศษคือตั้งแต่ช่วงในพื้นที่จังหวัดนครปฐม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตอำเภอสามพราน

ผู้เขียนได้ตัดช่วงโค้งน้ำใหญ่โค้งหนึ่งมาให้ชม คือ ช่วงโค้งน้ำที่อยู่ระหว่างถนนบรมราชชนนีกับถนนเพชรเกษม เมื่อพิจารณาสถานที่ตั้งวัดบนลำน้ำช่วงนี้จะพบว่า มีวัดตั้งเรียงกันไปตาม “โค้งน้ำ” คือส่วนที่เป็นโค้งด้านนอกของลำน้ำโค้งตวัด ได้แก่ วัดไทยवास (วัดท่ามอญ) วัดหอมเกร็ด วัดดอนหวาย วัดท่าพูด วัดไร่ขิง และวัดสรรเพชญ์ ซึ่งเป็นลักษณะโดยทั่วไปของการตั้งชุมชนตามลำน้ำที่มีความคดโค้ง

แม้ความเก่าแก่ของวัดเหล่านี้ จะพอสันนิษฐานได้จากวิธีการเลือกตั้งวัดตาม “โค้งน้ำ” ซึ่งเป็นรูปแบบโดยทั่วไปที่มีมาแต่โบราณ ในสมัยที่การคมนาคมยังใช้แม่น้ำเป็นทางสัญจรหลักก็ตาม แต่ที่วัดท่าพูดมีข้อมูลอย่างวิเศษเกี่ยวกับความเก่าแก่ของวัดที่วัดอื่นในละแวกเดียวกันไม่มีคือ มี “จารึก” ที่เป็นหลักฐานเกี่ยวกับปีที่สร้างพระอุโบสถเดิมที่ถูกแม่น้ำกัดเซาะพังไปหมดแล้ว นอกจากนี้

วัดท่าพุดยังมีจารึกอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง บอกเล่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นหลักฐานของการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่าง “วัด” กับ “ชาวบ้าน”

ฉะนั้น การนำเอาเรื่องราวในจารึกพบที่วัดท่าพุดมาพิจารณาตามลำดับเวลา จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจในคุณค่าของบรรดาจารึกหลายรูปแบบ ที่แม้จะเป็นเพียงจารึกข้อความเล็กน้อย แต่กระนั้น เรื่องราวที่ปรากฏกลับถ่ายทอดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของ “บ้านท่าพุด” ได้เป็นอย่างดี ทั้งหลักฐานว่า วัดท่าพุดเก่าแก่ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนปลาย หรือจารึกแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “บ้านท่าพุด” กับ “บ้านบางกระทึก” ตลอดจนจนวัดท่าพุดในฐานะที่ถูกเลือกเป็นที่ตั้งโรงเรียน เป็นต้น ฉะนั้น ผู้เขียนจึงขออธิบายเรื่องต่าง ๆ ที่ปรากฏในจารึกพบที่วัดท่าพุด ดังต่อไปนี้

บรรดาจารึกที่วัดท่าพุด

หากจะกล่าวถึง “ของดีของเด่น” ที่วัดท่าพุดแล้ว คงต้องกล่าวถึงโบราณวัตถุและโบราณสถานที่ปรากฏอยู่ที่วัดท่าพุด^๑ อาทิ พระยานมาศ ที่หลวงพ่อดได้ รับพระราชทานจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือเจดีย์จุฬามณี ในฐานะที่ ท่านเป็นเจ้าของวัดท่าพุดในช่วงเวลาการสร้างบ้านสร้างเมืองของพระองค์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ยังมีกลุ่มหลักฐานอีกกลุ่มหนึ่งที่บอกเล่าเรื่องราวอยู่เงียบ ๆ คือ **บรรดาจารึกพบที่วัดท่าพุด** จารึกดังกล่าวมีอยู่ด้วยกันหลากหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นข้อความสั้นและข้อความขนาดยาว ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้เขียนจารึกว่าต้องการบอกอะไรกับผู้ที่ตนสื่อสารด้วย

โดยทั่วไป “จารึก” เป็น “สิ่งบันทึกเรื่องราว” ของกิจกรรมที่ผู้เขียนจารึกไว้ ดังนั้น รูปแบบของวัสดุที่ใช้เขียนข้อความและเรื่องราวที่บันทึกจึงหลากหลาย มีวัสดุ ทั้งที่เป็นดินเผา ไม้ หรือโลหะ ส่วนเรื่องราวมีตั้งแต่การบอกปีที่สร้างโบราณวัตถุและโบราณสถานนั้น ๆ หรือการทำบุญอุทิศสิ่งของให้แก่วัด ไปจนถึงการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย

๑ สันญา สุดล้ำเลิศ, บ.ก., ประวัติวัดท่าพุด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ที่ระลึกได้รับพระราชทานแต่งตั้งสมณศักดิ์ และมุทิตาอักษร พระครูวิจิตรญาณยุต จร. ชท. วัดท่าพุด ตำบลไร่ซิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม วันที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๘ (นครปฐม: คณะกรรมการวัดท่าพุด, ๒๕๔๘).

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับจารึกที่วัดท่าพุดนี้ **อาจารย์สัญญา สุดล้ำเลิศ** ได้รวบรวมข้อมูลไว้ในหนังสือ “ประวัติวัดท่าพุด” พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘ โดยผู้เขียนนับจำนวนจารึกได้ ๑๐ ชิ้น (ไม่รวมจารึกบนพระพิมพ์ต่าง ๆ) เป็นกลุ่มที่ทราบศักราชเจ็ดชิ้น และไม่ทราบศักราชสามชิ้น นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้รับความกรุณาจาก **คุณบัณฑิต กฤชชัยพฤษ์** (นามเดิม **วิรัตน์ น้อยประชา**) หนึ่งในคณะทำงานของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดท่าพุด ที่ได้ชี้แนะว่ายังมีจารึกอีกสองชิ้นคือ จารึกบูรณะตู้พระธรรมและจารึกโต๊ะนักเรียน ผู้เขียนจึงขอนำจารึกดังกล่าวมาแบ่งปัน

กลุ่มที่ทราบศักราช

คือกลุ่มจารึกมีข้อความหรือตัวเลขที่ทำให้ทราบว่าจารึกชิ้นนั้นๆ ทำขึ้นเมื่อใด ปัจจุบัน วัดท่าพุดมีจารึกที่ทราบศักราชแล้วจำนวนเก้าชิ้น โดยครอบคลุมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๘๑-๒๕๓๓ ดังที่ผู้เขียนได้แสดงไว้ใน “แผนภาพกาลานุกรมจารึกพบที่วัดท่าพุด”(ภาพที่ ๒) จารึกทั้งเก้าชิ้นจะไล่เรียงไปตามอายุ ควบคู่ไปกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ใกล้เคียงกับอายุจารึก โดยจารึกทั้งเก้าชิ้นคือ

๑. จารึกอิฐมอญวัดท่าพุด ๑ (พ.ศ. ๒๒๘๑)	๒. จารึกอิฐมอญวัดท่าพุด ๒ (พ.ศ. ๒๒๘๑)
๓. จารึกระฆังเก่าวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๓๙๙)	๔. จารึกฐานพระห้าร้อยวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๔๓๙)
๕. จารึกศาลาริมน้ำวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๔๕๓)	๖. จารึกตู้พระธรรมวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๔๕๔)
๗. จารึกโต๊ะนักเรียนวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๔๖๗)	๘. จารึกป้ายโรงเรียนวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๔๖๙)
๙. จารึกบูรณะตู้พระธรรมวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๕๓๓)	

จารึกอิฐมอญวัดท่าพุด ๒
(พ.ศ. ๒๒๘๑)

จารึกอิฐมอญวัดท่าพุด ๑
(พ.ศ. ๒๒๘๑)

จารึกระฆังเก่าวัดท่าพุด
(พ.ศ. ๒๓๙๙)

๒๓๐๐

๒๔๐๐

รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ
(พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑)

เสียกรุงศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๒
(พ.ศ. ๒๓๑๐)

สถาปนา
กรุงรัตนโกสินทร์
เป็นราชธานี
(พ.ศ. ๒๓๒๕)

กาลานุกรมจารึกพบที่วัดท่าพุด

จารึกตู้พระธรรมวัดท่าพูด
(พ.ศ. ๒๔๕๔)

จารึกโต๊ะนักเรียนวัดท่าพูด
(พ.ศ. ๒๔๖๗)

จารึกศาลาริมน้ำวัดท่าพูด
(พ.ศ. ๒๔๕๓)

จารึกป้ายโรงเรียนวัดท่าพูด
(พ.ศ. ๒๔๖๙)

จารึกฐานพระห้าร้อย
วัดท่าพูด
(พ.ศ. ๒๔๓๙)

จารึกบูรณะตู้พระธรรมวัดท่าพูด
(พ.ศ. ๒๕๓๓)

๒๕๐๐

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่
๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓

เปลี่ยนแปลงการปกครอง
เป็นระบอบประชาธิปไตย
อันมีพระมหากษัตริย์
ทรงเป็นประมุข
(พ.ศ. ๒๔๗๕)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทร
มหาภูมิพลอดุลยเดช
เสด็จขึ้นครองราชย์
(พ.ศ. ๒๔๙๙)

จารึกที่เก่าที่สุดในกลุ่มนี้มีสองชิ้นคือ “จารึกอิฐมอญวัดท่าพูด ๑ และ ๒” ซึ่งเป็นอิฐมอญที่ได้จากการรื้อพระอุโบสถเก่า อิฐมอญก้อนแรก (รายละเอียดหน้า ๒๗) ระบุปีนักษัตร “มะเมีย” และก้อนที่สอง (รายละเอียดหน้า ๒๙) ระบุปีจุลศักราช ๑๑๐๐ ผู้เขียนได้คำนวณปีดังกล่าวเป็นพุทธศักราชแล้วพบว่าตรงกับ พ.ศ. ๒๒๘๑ ปีมะเมีย อันเป็นปีในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และจัดเป็นสมัยอยุธยาตอนปลาย

จารึกอิฐมอญทั้งสองชิ้นนี้มีความสำคัญมากในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของวัดท่าพูด เพราะการระบุปีลงบนอิฐมอญที่ใช้สร้างพระอุโบสถของวัด ย่อมหมายถึงปีที่เริ่มก่อสร้างพระอุโบสถ ดังนั้น เราจึงได้ข้อเท็จจริงว่า “อย่างน้อยที่สุด” เมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๑ มีการสร้างพระอุโบสถใหม่ขึ้นที่วัดท่าพูด ซึ่งเป็นหลักฐานทางอ้อมที่ทำให้เราทราบถึงความเก่าแก่ของชุมชน “บ้านท่าพูด” ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ยังมีจารึกที่เก่าแก่รองลงมาจากจารึกอิฐมอญอยู่อีกคือ “จารึกระฆังเก่าวัดท่าพูด” (รายละเอียดหน้า ๓๑) ซึ่งหล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อความบนจารึกระฆัง ทำให้เราทราบถึงค่านิยมในการทำบุญอุทิศทรัพย์เพื่อสร้างวัดถวายเป็นกุศลไว้ใช้สอย ในที่นี้คือการเรียไร่เงินมาหล่อระฆังสำริด โดยหวังให้ผลบุญที่ได้ร่วมกระทำนี้ ส่งให้ไปถึงนิพพาน

ลำดับถัดมา เป็นจารึกที่อยู่เกาะกลุ่มกันห้าชิ้น มีอายุอยู่ระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สามชิ้นแรก เป็นกลุ่มจารึกสร้างของถวายเป็นวัดท่าพูด คือ “จารึกพระห้ำร้อยวัดท่าพูด” (รายละเอียดหน้า ๓๓) “จารึกศาลาริมน้ำวัดท่าพูด” (รายละเอียดหน้า ๓๓) และ “จารึกตู้พระธรรมวัดท่าพูด” (รายละเอียดหน้า ๓๕) ส่วนอีกสองชิ้นที่เหลือเป็นกลุ่มจารึกสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนวัดท่าพูด คือ “จารึกโต๊ะนักเรียนวัดท่าพูด” (รายละเอียดหน้า ๓๗) และ “จารึกป้ายโรงเรียนวัดท่าพูด” (รายละเอียดหน้า ๓๗)

“จารึกพระห้ำร้อยวัดท่าพูด” เนื้อหาระบุปีที่สร้างคือ พ.ศ. ๒๔๓๙ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อความจารึกกล่าวถึงครอบครัวคนจีนคือ “จีนปาน” “แม่จ้อย” และ “จีนอยู่” สร้างพระห้ำร้อยนี้เพื่อให้เป็นบุญกุศลแก่บุตรชื่อว่า “เจียม” ซึ่งผู้เขียนเข้าใจว่าเป็นบุตรชาย และอาจจะเป็นบุตรที่เสียชีวิตไปแล้ว

“จารึกศาลาริมน้ำวัดท่าพุด” เนื้อความมีเพียงคำจารึกปรีตณโกสินทร์ศกว่า “ศก ๑๒๙” ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๔๕๓ อันเป็นปีเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่จารึกมิได้ระบุวันเดือนที่สร้าง ดังนั้น จึงไม่ทราบว่า “พระห้าย้อยวัดท่าพุด” สร้างขึ้นก่อนหรือหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ จารึกนี้จึงถือได้ว่าอยู่ในช่วงรอยต่อระหว่างสองรัชกาล และถ้านับถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๐) ศาลาริมน้ำนี้จะมีอายุเก่าแก่ถึง ๑๐๗ ปี

“จารึกตู้พระธรรมวัดท่าพุด” ระบุปีที่สร้างคือ พ.ศ. ๒๔๕๔ สร้างขึ้นราวหนึ่งปีหลังจากการสร้างศาลาริมน้ำวัดท่าพุด คำจารึกกล่าวถึงพ่อกิมกับแม่หนุ่ม ชาวบ้านบางกระทีก ซึ่งเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงกับบ้านท่าพุด ได้มาทำบุญสร้างตู้พระธรรมให้วัดท่าพุด เนื้อหาของจารึกสะท้อนค่านิยมการสร้างสิ่งของถวายเป็นพุทธบูชาให้แก่วัดเพื่อมุ่งหวังให้ผลบุญนำไปสู่นิพพานในชาติต่อไป และยังสะท้อนด้วยว่า เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชนนั้นคือ “การเข้าถึงนิพพาน” ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์และโอกาส จึงเร่งทำบุญทำทานกัน

จารึกที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนมีอยู่สองชิ้น คือ “จารึกโต๊ะนักเรียนวัดท่าพุด” ระบุปีที่สร้างคือ พ.ศ. ๒๔๖๗ โดยระบุว่า โต๊ะนี้คือทรัพย์สินของโรงเรียนประชาบาล ซึ่งขณะนั้น ตั้งอยู่ที่วัดท่าพุด และ “จารึกป้ายโรงเรียนวัดท่าพุด” ซึ่งมีข้อความและการระบุปีที่สร้างว่า “โรงเรียนประชาบาล ตำบลไร่ขิง ๑ วัดท่าพุด พระแช่ม อธิการรอง เป็นผู้สร้าง พ.ศ. ๒๔๖๙”

ขณะที่จารึกทราบศักราชชิ้นสุดท้ายคือ “จารึกบูรณะตู้พระธรรมวัดท่าพุด” (รายละเอียดหน้า ๓๙) ความพิเศษของจารึกนี้คือ คำจารึกไม่ใช่ของผู้สร้างตู้พระธรรม แต่เป็นของพระภิกษุนามว่า “โพธิ์ชาติเมโธ” ที่มาพบตู้พระธรรมนี้อยู่ในสภาพทรุดโทรมจากหนูและปลวก ท่านเห็นคุณค่าของตู้พระธรรมโบราณหลังนี้ จึงได้อนุรักษ์ไว้ จากนั้นจึงจารึกประกาศผลบุญนี้ โดยแต่งตั้งไว้เป็นกลอน ระบุเดือนและปีคือ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ ปีมะโรง

กลุ่มที่ไม่ทราบศักราช

คือกลุ่มจารึกที่มีแต่ข้อความ หรือ มีข้อความแต่ไม่สามารถจับใจความ
ได้ชัดเจน

ชั้นที่ ๑ “จารึกอิฐมอญวัดท่าพูด ๓” มีคำจารึกว่า “อิฐตาโค ตาตา” สันนิษฐาน
ว่าเป็นอิฐมอญชุดเดียวกันกับจารึกอิฐมอญวัดท่าพูด ๑ และ ๒ ที่ว่า “อิฐตาโค
อิฐตาตา” นี้ น่าจะหมายถึง ชื่อของผู้ซื้ออิฐมอญถวายสร้างพระอุโบสถ หรือไม่ก็เป็น
ชื่อเจ้าของเตาเผาอิฐมอญที่ถวายอิฐให้แก่วัดท่าพูด

ชั้นที่ ๒ “จารึกศาลาทำน้ำวัดท่าพูด” มีคำจารึกว่า “พระหนู ทรวงอุทิศ ส่วนกุศล
ให้พระพัก” (คำอ่าน: พระหนูสร้างอุทิศส่วนกุศลให้พระพัก) จากข้อความนี้ สะท้อน
ให้เห็นค่านิยมในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย

ชั้นที่ ๓ “จารึกหีบเสื้อผ้าวัดท่าพูด” มีคำจารึกเขียนด้วยชอล์ก ผู้เขียนอ่านจับ
ใจความไม่ได้ คล้ายเป็นคาถา โดยมีคำว่า “อาทิกำ” (อิทธิกรรม) ปรากฏอยู่หลายแห่ง

“ทำพุด” ต่างมุมมอง

ผู้ทำ พุดทำดี มีชีวิตลี้ภัยได้ ปราบ
 พากทวีป ยี่๑๒๓๓ สร้างตุ้พระ
 ไทรปฎักภูทักภูย โดโนพรพรา สดสภ
 ตั้งแต่นิกน ศักดิ์พระพุท สาสนน
 ลวงโต๒๕๕๕ พอบท แม่บทพท
 ยังมีไตสำเวด แดพรำพร ดาขิด
 กิและข้าพเพ ทนเค็ดมาบเค โดอวิ
 กงไททพททราลวิ โดทักทพรโต
 ปีทำโนเ เปนของข้าพเพ ข้าพเพจึงพ
 กิมเพนม แลบุขบตพเพลนบุด บพวง
 บุดพเพนบุด ขอโคเกิดประ สบพขูทเววย
 กั้นทุก๓ภักดาไหววยุยิมร แลเอาโอเ
 วยบม ทักทักเพนบัก จัยแพร
 นีพาท ปัตาย ไซเหต วิล
 กั้นดณ...

ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน
 แห่งประเทศไทย
 พลเอกเปรม ติณสูลานนท์
 พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา
 พลเรือเอก อภิรักษ์ สังขานนท์
 พลเรือเอก ชาติชาย ศรีวรขาน
 พลตำรวจเอก สุรเชษฐ์ ชัยวงศ์
 พลตำรวจเอก อังคาร กิตยาพันธ์
 พลตำรวจเอก ไชยวุฒิ ทรัพย์สง่างาม
 พลตำรวจเอก ชัยวัฒน์ ทรานนท์
 พลตำรวจเอก อรรถวิวัฒน์ ตรีสุโขทัย
 พลตำรวจเอก ชัยวัฒน์ ตรีสุโขทัย
 พลตำรวจเอก ชัยวัฒน์ ตรีสุโขทัย
 พลตำรวจเอก ชัยวัฒน์ ตรีสุโขทัย

จารึกอิฐมอญวัดท่าพูด ๑

จารึกที่ทราบศักราชของวัดทำพูด: คำจารึก-คำอ่าน

๑. จารึกอิฐมอญวัดทำพูด ๑ (พ.ศ. ๒๒๘๑)

คำจารึก ปีมะเมีย

คำอ่าน ปีมะเมีย

อธิบาย จากประวัติวัดทำพูดทำให้ทราบว่า จารึกอิฐมอญนี้เป็นส่วนหนึ่งของอาคารพระอุโบสถหลังเดิม เมื่อรื้อพระอุโบสถเพื่อสร้างใหม่จึงพบจารึกนี้ จารึกระบุปีนักษัตรมะเมีย ไม่มีเลขศักราช แต่ทราบเลขศักราชได้เมื่อนำไปเทียบกับข้อความของจารึกอิฐมอญอีกชิ้นที่มีข้อความระบุปีจุลศักราช ๑๑๐๐ ซึ่งปีนั้นตรงกับปีมะเมียพอดี จารึกชิ้นนี้เป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้ทราบปีที่สร้างพระอุโบสถหลังเดิม คือ พ.ศ. ๒๒๘๑

จารึกอิฐมอญวัดท่าพูด ๒

๒. จารึกอิฐมอญวัดทำพุด ๒ (พ.ศ. ๒๒๘๑)

คำจารึก จุลศักราชพัรรอย (สกอุ)บษฏ

คำอ่าน จุลศักราชพันร้อยศก อุโบสถ

อธิบาย จารึกอิฐมอญนี้เป็นส่วนหนึ่งของอาคารพระอุโบสถหลังเดิม เมื่อริ้วพระอุโบสถเพื่อสร้างใหม่ จึงพบจารึกนี้ ข้อความจารึกระบุปีจุลศักราช ๑๑๐๐ และเขียน “อุโบสถ” ทำให้ทราบว่า อิฐมอญชุดนี้ เผาขึ้นเพื่อสร้างพระอุโบสถ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๑ จารึกชิ้นนี้ ถือเป็นหลักฐานสำคัญของวัดทำพุด ที่ทำให้ทราบว่าพระอุโบสถหลังเดิมสร้างขึ้นในปีดังกล่าว ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา

จารีกระฆังแก้ววัดท่าพูด (ด้านที่ ๒)

๓. จารึกระฆังเก่าวัดทำพุด (พ.ศ. ๒๓๙๙)

คำจารึก (ด้านที่ ๑) ๑ พุทธศักราชพุทธศานาล่วงแล้วสองพัน ๐

คำจารึก (ด้านที่ ๒) สามร้อยเก้าสิบเก้าพรรษา ปีมะโรงอัฐศก เดือน ๔ ๐

คำจารึก (ด้านที่ ๓) ขึ้นสิบสองค่ำ __ ย __ ทั้งปวงประชุมชนกันนมัสการ ๐

คำจารึก (ด้านที่ ๔) หล่อระฆังใบนี้ที่วัดทำพุด ทองสองหาบสลึง สำเร็จ . . .
เป็นเงินตราหกตำลึง . . . แก่พระนิพพานในโลก . . .

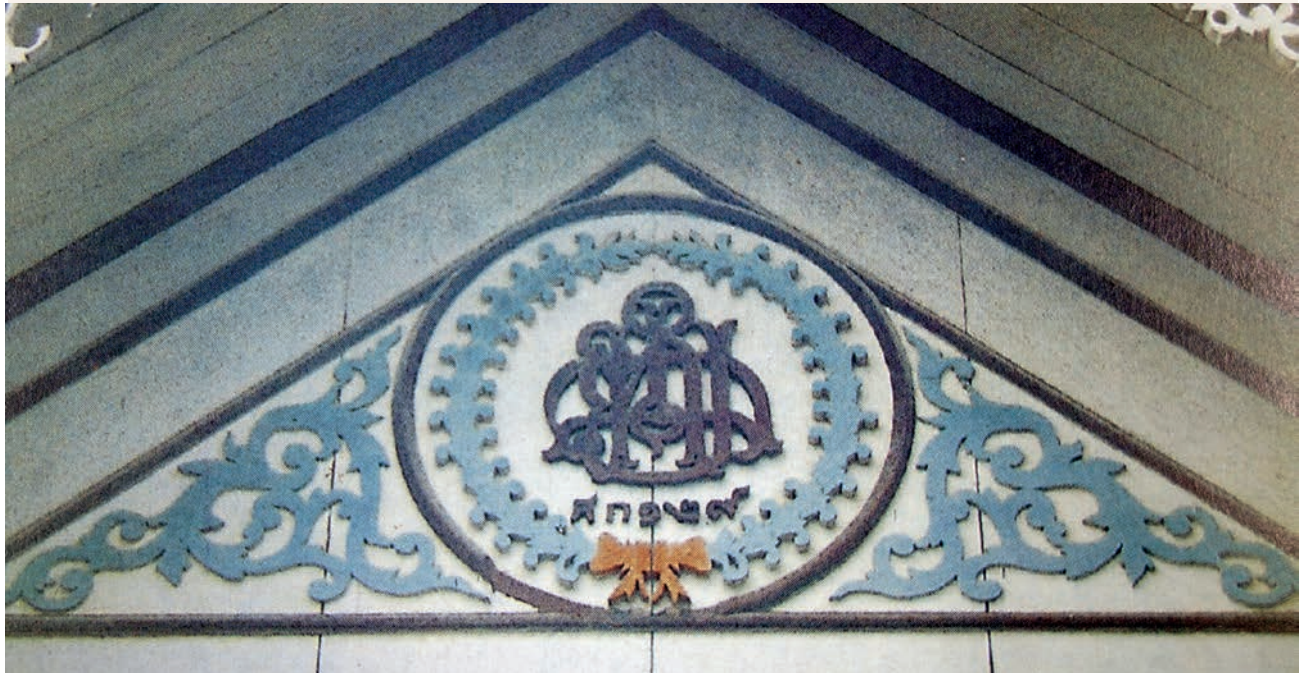
คำอ่าน พุทธศักราชพระศานาล่วงแล้ว ๒๓๙๙ พรรษา ปีมะโรงอัฐศก เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ทายกทั้งปวงประชุมชนกันนมัสการ หล่อระฆังใบนี้ที่วัดทำพุด ทอง ๒ หาบ สลึงสำเร็จ . . . เป็นเงินตรา ๖ ตำลึง . . . แก่พระนิพพานในโลก . . .

อธิบาย จารึกบนระฆัง ถือเป็นธรรมเนียมนิยมของผู้ที่ศรัทธาเพื่อหล่อระฆังถวายแด่วัด เพื่อตั้งใจประกาศบุญที่ตนกระทำให้ทราบโดยทั่วกัน และยั่งยืนไปจนถึงพระพุทธรศาสนาใน พ.ศ. ๕๐๐๐ เนื้อหาของจารึก ทำให้ทราบว่า ระฆังหล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยหล่อจากทองสำริดหนัก ๒ หาบ ๑ สลึง (๑๒๐.๐๐๓๗๕ กิโลกรัม) ราคา ๖ ตำลึง (๒๔ บาท)

โลกทัศน์ของชาวบ้านทำพุดที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหานี้ แสดงว่าชาวบ้านมีใจศรัทธาในพระพุทธรศาสนา นิยมบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างสิ่งของถวายไว้ให้วัดได้ใช้สอย ทั้งนี้ ด้วยมุ่งหวังว่าผลบุญที่ตนได้กระทำนี้ จะส่งผลให้ไปถึงพระนิพพาน คำว่า “ปีมะโรงอัฐศก” หมายถึง จุลศักราช ๑๒๑๘ โดยคำว่า “อัฐศก” หมายถึงเลข ๘ ที่ลงท้ายปีจุลศักราช

จารึกฐานพระห้าร้อยวัดท่าพูด (คัดลอกจาก สัญญา สุดล้ำเลิศ (บรรณาธิการ), ๒๕๔๘: ๙๓)

จารึกศาลาริมน้ำวัดท่าพูด หรือ “ศาลาตาเหลย” ตราสัญลักษณ์เป็นอักษรสามตัวไขว้กัน คือ “ห” “ล” และ “ม” ย่อมาจาก “เหลย มิ่ง” ด้านล่างตรา เป็นจารึก “ศก ๑๒๙” (คัดลอกจาก สัญญา สุดล้ำเลิศ (บรรณาธิการ), ๒๕๔๘: ๗๕)

๔. จารึกฐานพระहार้อยวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๔๓๙)

คำจารึก พร ๕๐๐ ของจีนปาน, แม่จ้อย, จีนอยู่, ทรงแจ้ให้เจียมบุตร พุทศักราช
ฉวง ๒๔๓๙ พรรษา ปีวอก

คำอ่าน พระहार้อย ของจีนปาน แม่จ้อย จีนอยู่ สร้างให้เจียมบุตร พุทศักราช
ฉวง ๒๔๓๙ พรรษา ปีวอก

๕. จารึกศาลาริมน้ำวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๔๕๓)

คำจารึก ศก ๑๒๙

คำอ่าน ศก ๑๒๙

อธิบาย ศก ๑๒๙ หมายถึง รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๙ วิธีแปลงปีดังกล่าวเป็น พุทศักราช ทำได้โดยการบวกกับ ๒๓๒๔ จะได้เป็น พ.ศ. ๒๔๕๓ ทั้งนี้เพราะปีสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์คือ พ.ศ. ๒๓๒๕ และปีนั้นนับเป็น ร.ศ. ๑ ไม่นับเป็น ร.ศ. ๐ คือ นับแบบ “ปียง” (เข้า) ที่จะเข้าไปครบ ๑๒ เดือน ซึ่งต่างจากการนับแบบปัจจุบันที่เป็นแบบ “ปีครบ” (ขวบ) เมื่อจำนวนเดือนครบ ๑๒ เดือนแล้ว ดังนั้น แม้ พ.ศ. ๒๕๒๕ จะเป็นปีฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ “ครบ” ๒๐๐ ปี แต่ปีนั้น การนับรัตนโกสินทร์ศกจะเป็น “ปียง” เข้าปีที่ ๒๐๑ ตรงกับ ร.ศ. ๒๐๑

ข้าพเจ้า พ่อภูมิแมนเม ทั้งบ้าน เวียน
ยูบ่าง กระหัด มีวิถีลัดทัดใด บราศ
จากทวีป ยี่๑๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗
ไตรปิฎกอุทกกุฎาย โฉนพระพุทฺธสาธสมณ
ทั้งแต่ขัณฑ ศัก๑๓๐ พระพุทฺธ สาธสม
สองโค๒๕๕๕ พุทธ มหาภาพเท
ยังมีไตลัดเวด แกะพระนิพนธ์ กราบใด
ก็กิมละข้าพเจ้า จะเกิดมาแต่ โฉน๑๑
๑ ขอบใจภาพกรำลัด โฉน๑๑๑๑พระไตร
ปิฎกใบนี้ เป็นของข้าพเจ้า ข้างใจจึงพ
ภูมิแมนเม แล้วยุบุดพเหลนบุค แลวง
นุคพโนวียบุค ขอโทษเกิดประสับพโยเกวย
กันทุก๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑
ขี้บุน ทักซัดเป็นบัก จัยแกะพระ
นิพนธ์ ปัดจัย โยให้ดู ๑:๑๑
ทั้งมากยูจรงบั้ง กระทักมีถนลัน๑:๑๑
โลวหน้ำลิว ๑๑พระพุทฺธ

จารึกตู้พระธรรมวัดท่าพูด

๖. จารึกตู้พระธรรมวัดท่าพูด (พ.ศ. ๒๔๕๔)

คำจารึก^๒ ข้าพเจ้า พ่อกิมแมนุ่ม ตั่งบ้านเรอีน // ยู่บังกระทึก มีจิตสักทำได
ปราศ // จากทรัพย์ ยี่ ๑๐๒ บาด ชรวงตุพระ // ไตรปีฎกอุทิดถววย ไวโนพระพุทะสาต
สะนา // ตังแต่ปีฎน ศก ๑๓๐ พระพุทะสาสะนา // ลวงได้๒๔๕๔พรรษา แมนข้าพเจา
// ยังมีไดสำเรดแก่พระนิพารกราบได // กิดีและข้าพเจา จะเกิดมาชาติใด๒ กิดี // [?]
ข้าอโหข้าพเจารำลิก ไดวารุก์ตุพระไตร // ปีฎกโบนิ เปนของข้าพเจา ชร้างไวจิงพ //
กิมแมนุ่ม แมปุยบุตรพลนบุตรแมวอง // บุตพฉวียบุตร ขอโหเกิดประลัมพับยุดวย //
กันทุก๒ชาติชโหอายุยีนาร แลวขอโห // จัยนุนทุก ๆชาติเปนปัดจัยแก่พระ // นิพา
นะ ปัดจัย โยโหตุ ๗๐- // ชางมากยู่ชรวงบัง กระทึกมีต้นสน ๗๐- // โลงหนังสือ
ตุพระไตร

คำอ่าน ข้าพเจ้า พ่อกิม แมนุ่ม ตั่งบ้านเรอีนอยู่บางกระทึก มีจิตศรัทธา ได้
บริจาคทรัพย์ ๒,๑๐๒ บาท สร้างตู้พระไตรปิฎก อุทิศถวายไว้ในพระพุทธรูปศาสนา ตั้งแต่
ปีฎน ศก ๑๓๐ พระพุทธรูปศาสนาแล้วได้ ๒๔๕๔ พรรษา แมนข้าพเจ้ายังมีได้สำเร็จแก่
พระนิพพานตราบใดกิดี และข้าพเจ้าจะเกิดมาชาติใด ๆ กิดี ขอให้ข้าพเจ้ารำลิกได้ว่า
รู้ กิดีตู้พระไตรปิฎกโบนิ เป็นของข้าพเจ้าสร้างไว้ จิงพ่อกิมแมนุ่ม แมปุยบุตร พ่อพลน
บุตร แมว่องบุตร พ่อฉวียบุตร ขอโหเกิดประสพพบอยู่กับทุก ๆ ชาติ ขอโหอายุยีนาน
และขอโหโหบุญทุก ๆ ชาติ เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน ปัจจัยโย โหตุ ๗๐- ช่างมาก อยู่
คลองบางกระทึก มีต้นสน ๗๐- โลงหนังสือ ตู้พระไตร

อธิบาย การสะกดคำเน้นเอาเสียงที่ได้ยินเป็นสำคัญ ดังนั้น ผู้เขียนจึงตีความว่า
“แมนุ่ม” น่าจะตรงกับ “แมนุ่ม” หรือ “สักทำ” ตรงกับ “ศรัทธา” หรือ “ชรวง”
น่าจะตรงกับ “คลอง” เป็นต้น การใช้เครื่องหมายไม้ยมกนั้น ในคำจารึกใช้เลข “๒” แทน
หมายถึง ซ้ำคำนั้นสองครั้ง ส่วนเรื่องเนื้อหาจารึกนั้น แสดงให้เห็นถึงค่านิยมในการ
ขอให้ชาติหน้ามาเกิดอยู่เป็นครอบครัวเดียวกันอีกทุกชาติไป และมีความปรารถนา
สูงสุดในการเข้าถึงพระนิพพาน

๒ บรรทัด เครื่องหมายฝนทอง เป็น นิคหิต, เครื่องหมาย “/” หมายถึง ขึ้นบรรทัดใหม่.

จารึกโต๊ะนักเรียนวัดท่าพูด

จารึกป้ายโรงเรียนวัดท่าพูด

๓. จารึกโต๊ะนักเรียนวัดท่าพูด (พ.ศ. ๒๕๖๓)

คำจารึก ของวัดค้างปีพ.ศ.๒๕๖๓ // ท่า // พูด

คำอ่าน ของวัด สร้างปี พ.ศ. ๒๕๖๓ ท่าพูด

๔. จารึกป้ายโรงเรียนวัดท่าพูด (พ.ศ. ๒๕๖๔)

คำจารึก โรงเรียน // ประชาบาล ตำบลไร่ซิง ๑ วัดท่าพูด // พระแท้ม อธิการรอง
เป็นผู้สร้าง // พ.ศ. ๒๕๖๔

คำอ่าน โรงเรียนประชาบาล ตำบลไร่ซิง ๑ วัดท่าพูด พระแท้ม อธิการรอง
เป็นผู้สร้าง พ.ศ. ๒๕๖๔

ปู่ย่าตายายโคผู้สรรสร้าง
พระมารดาประเมินประมาณษ์
แก่แก่เถระเถระ มุขีกะ
ใจดีซำทีเมโธภิกษุสี่สี่ม
ศ.ค. ๒๕๓๓
อผากจะยกยอให้ยัดจาย

ปางใจดีโกสไฟนบ่ห่อขรู้
ทศวรรษอาจใจเคอ
กักกร่อน ปากปรวณ
เก็บซำกตรุดใจธรรมซ้อมแซมิได้
มโระง ปีปลาย พ่อ
ยังยืนอยู่ยังยาวนานด้วย

จารึกบูรณะตู้พระธรรมวัดท่าพูด

๙. จารึกบูรณะตู้พระธรรมวัดทำพุด (พ.ศ. ๒๕๓๓)

คำจารึก

ปู่ย่าตายายได้ผู้สรรสร้าง	ปางใดไกลพ้นบ่ห่อนรู้
ประมวลงประเมินประมาณนับ	ทศวรรษอาจได้แฮ
เก่าแก่เกรอะกรัง มุสิกะ	กัตกร่อน ปากปรวงนา
โพธิ์ชาติเมโธภิกษุสะสม	เก็บซากทรุดโทรมซ่อมแซมไว้
ส.ค. ๒๕๓๓	มะโรง ปีปลาย พ่อ
อยากจะยกยอให้ยี่ดอายุ	ยังยืนอยู่ยั้งยาวนานแฮย

คำอ่าน ปู่ย่าตายายได้ผู้สรรสร้าง ปางใดไกลพ้นบ่ห่อนรู้ ประมวลงประเมิน ประมาณนับ ทศวรรษอาจได้แฮ เก่าแก่เกรอะกรัง มุสิกะ กัตกร่อน ปากปรวงนา โพธิ์ชาติเมโธภิกษุสะสม เก็บซากทรุดโทรมซ่อมแซมไว้ ส.ค. ๒๕๓๓ มะโรง ปีปลาย พ่อ อยากจะยกยอให้ยี่ดอายุ ยังยืนอยู่ยั้งยาวนานแฮย

อธิบาย ผู้บูรณะตู้พระธรรมนี้คือพระภิกษุนามว่า “โพธิ์ชาติเมโธ” ซึ่งท่านเองก็ไม่ทราบว่ามีใครสร้างและสร้างเมื่อใด แต่ดูจากสภาพแล้วก็คิดว่าเก่าแก่มาก ท่านประมาณว่าอาจเก่าแก่หลายสิบปี (“ทศวรรษ” แปลโดยนัยคือหลายสิบปี) สภาพแรกพบนั้น มีร่องรอยหนูแทะ (มุสิกะ แปลว่า หนู) และปลวกกิน (ปรวง – เข้าใจว่าสะกดคำเพี้ยนจาก ปลวก) ทำสำเร็จเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ ตรงกับปีมะโรง ด้วยมุ่งหวังให้เป็นการยี่ดอายุการใช้งานตู้พระธรรมนี้ให้ยืนยืนาน เทียบได้กับคติการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี

จารีกรบอกล่าอะไร

เนื้อหาชิ้นเล็กชิ้นน้อยบนจารีกรบที่วัดท่าพุด ได้บอกล่าเรื่องราวที่น่าสนใจคือ

๑. ความเก่าแก่ วัดท่าพุดเป็นวัดที่เก่าแก่และมีประวัติยาวนานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย อย่างน้อยที่สุดคือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๘๑ ในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

๒. ธรรมเนียมประกาศผลบุญด้วยการจารีกร เมื่อมีการทำบุญใหญ่ ก็ย่อมมีการประกาศบุญให้ทราบทั่วกัน ดังนั้น จารีกรส่วนใหญ่ที่พบ ล้วนเป็นผลมาจากความต้องการประกาศการทำบุญของตนทั้งสิ้น ไฉนมาตั้งแต่ “จารีกรอิฐมณูญวัดท่าพุด ๑ ๒ และ ๓” ที่เป็นการจารีกร “ชื่อ” และ “ปี” ที่สร้างพระอุโบสถ ต่อมาเป็นกลุ่มทำบุญด้วยการสร้างสิ่งของหรืออาคารถวายแก่วัดที่พบ ณ วัดท่าพุด ได้แก่ การสร้างระฆัง การสร้างพระพุทธรูป การสร้างศาลา การสร้างตู้พระธรรม และแม้แต่การบูรณะตู้พระธรรม ก็มี

๓. ค่านิยมของพุทธศาสนิกชนในอดีต จากเนื้อหาทั้งในจารีกรระฆังเก่าวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๓๙๙) และ จารีกรตู้พระธรรมวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๔๕๔) แสดงให้เห็นว่า เป้าหมายสูงสุดของการทำบุญให้ทานของพุทธศาสนิกชนในอดีตคือ การได้เข้าถึงพระนิพพาน ซึ่งเป็นค่านิยมที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา ดังมีข้อความแสดงความปรารถนาทำนองนี้อยู่ในจารีกรหลายหลัก หรือแม้ว่าบุญยังไม่พอลงถึงพระนิพพาน ก็ขอให้ได้เกิดร่วมกับครอบครัวเดิม เป็นเช่นนี้ทุกชาติไป ซึ่งคำอธิษฐานว่า **“ชาติหน้าขอให้ได้เกิดมาเป็นครอบครัวเดียวกันอีก”** ยังคงปรากฏให้เห็นได้ในสังคมไทยปัจจุบัน

๔. วัดสำคัญของตำบล เนื้อความของจารีกรตู้พระธรรมวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๔๕๔) ทำให้ทราบว่า ชาวบ้านบางกระทีกก็มาทำบุญที่วัดท่าพุดนี้ด้วย นั่นย่อมแสดงว่า วัดท่าพุดเป็นวัดสำคัญของ “คิ่งน้ำใหญ่” และเป็นที่รู้จักกันดีของหมู่บ้านในละแวกนี้มาแต่อดีต

๕. บ้านท่าพุดกับคนจีน จากชื่อของผู้ทำบุญที่ชื่อ “จีนปาน – จีนอยู่” ในจารีกรพระห้าร้อยวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๓๙๙) และชื่อ “พ่อกิม” ชาวบ้านบางกระทีก ในจารีกรตู้พระธรรมวัดท่าพุด (พ.ศ. ๒๔๕๔) ทำให้พอสันนิษฐานได้ว่า ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น กลุ่มคนจีนที่บ้านท่าพุดและหมู่บ้านใกล้เคียงเริ่มมีฐานะ และเป็นผู้บริจาคทรัพย์ให้แก่วัด

ในท้องถิ่นในรูปของการทำบุญ การสร้างพระพุทธรูปอุทิศบุญให้แก่บุตร และการสร้าง
ตู้พระธรรมให้แก่วัด

การสำรวจ รวบรวม และจัดระเบียบเนื้อหาของจารึกต่าง ๆ ที่พบในบริเวณ
วัดใดก็ตาม ดังตัวอย่างที่ดำเนินการแล้วที่วัดทำพูดแห่งนี้ ย่อมเป็นตัวอย่งอันดีว่า
วัดเก่าแก่แต่ละแห่ง นอกจากต้องให้ความสำคัญกับการสำรวจ รวบรวม และจัด
ระเบียบเนื้อหาประเภทคัมภีร์ใบลานและสมุดไทยแล้ว การสำรวจ รวบรวม และจัด
ระเบียบเนื้อหาของจารึกต่าง ๆ ในวัด ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งของผู้จัดทำพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น
ของวัดแต่ละแห่ง **“ไม่ควรละเลยไป”** ไม่ว่าจะเป็จารึกเก่าหรือจารึกใหม่ หรือแม้
กระทั่งจารึกคำสวดมนต์หรือคาถาที่นิยมทำบนแผ่นหินอ่อน แล้วตั้งไว้ให้ผู้ที่เข้ามา
ไหว้พระได้ท่องตาม ก็ควรที่จะได้รับการรวบรวมไว้เป็นข้อมูลของวัด เพราะถือว่าเป็น
เหตุการณ์ของวัด ณ ช่วงเวลาหนึ่งที่ได้เคยเกิดขึ้นแล้วที่วัดนั้น ๆ

ฉะนั้น การสำรวจ รวบรวม และจัดระเบียบเนื้อหาจากจารึก จึงเป็นสิ่งสำคัญ
ในการ **“ลำดับเวลาของท้องถิ่นจากหลักฐานชั้นต้น”** ว่าเคยมีเหตุการณ์ใดบ้าง
ที่ถูกบันทึกไว้ และเหตุการณ์นั้นมีเนื้อหาที่สามารถนำมาวิเคราะห์และอภิปรายกับ
เรื่องราวของท้องถิ่นและส่วนกลางได้อย่างไรบ้าง เช่นกรณี “จารึกพบที่วัดทำพูด”
ที่ทำให้เห็นว่า คุณค่าจากข้อมูลในจารึก บอกเล่าถึงความเก่าแก่ของการใช้พื้นที่ “บ้าน
ทำพูด” ตั้งเป็นชุมชนมาอย่างน้อยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๘๑ ซึ่งเป็นชุมชนเพียงไม่กี่แห่งใน
ประเทศไทย ที่มีหลักฐานที่เชื่อถือได้เช่นนี้ ข้อมูลที่ได้ เกิดจาก “ความใส่ใจของคนใน
ชุมชน” ที่รักษาโบราณวัตถุ โบราณสถาน ไม่ละเลยแม้อิฐเก่า ที่พิจารณาแล้วเห็นว่า
มีข้อความจารึกอยู่ และข้อความนั้น ได้ให้สิ่งที่สำคัญมากในการศึกษาประวัติศาสตร์
ท้องถิ่นของชาวบ้านทำพูด

ถึงจุดนี้ จะเห็นได้ว่า ผลพวงจากการทำงานร่วมกันระหว่าง “คนท้องถิ่น” กับ
“นักวิชาการภายนอก” ที่เอื้อเพื่อความรู้อันซึ่งกันและกัน ย่อมก่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลใน
การสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นนั้น ๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ดังที่ผู้เขียนได้รับความเอื้อเพื่อ
ให้สามารถเข้าถึงจารึกต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวัดทำพูดได้อย่างสะดวก ในทางกลับกัน ผู้
เขียนได้ใช้ศักยภาพของตนเอง ศึกษาข้อความ และจัดระเบียบเนื้อหาคืนให้แก่คน
ท้องถิ่น นั่นคือบทความฉบับนี้ ฉะนั้น การเอื้อเพื่อกันระหว่าง “คนใน” กับ “คนนอก”
จึงเป็นบทบาทที่สำคัญมากในการสร้างองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้
เฟื่องฟู ●

ปทุมสกลิต เสาบอบชม ๑ ลูก กับสำนัสมลัก

ลมอักษมุขี หางงูเห่า ๓ หาง พริกไทย ๕

น้ำมะนาว สุกา กวาดแก้ลมอักษมุขี

เหนื่อ ใบบัวบก ใบบัวบก ใบบัวบก ใบบัวบก

เชย ๑ กฤษณา ๑ ลูกจี่กาแดง ๑

๑ ดอกบุษบา ๑ รวงส้มฮั้วหวาน

หม้อเส่นจ้าว มะตูมอ่อน ๑ หนักชัคมอ

กาน เป็นยา สะเน่จ้าว ส้า นรบัค

วันเสาร์ ที่ ๑๕ กรกฎาคม

เดือน ๘ ปีจอ คัศเสาร์ ๑๒

๑๑ พระภิกษุเห เพ็ญใจ

แพทย์แผนโบราณ ชั้น

รักน้อย คัมชะล้างที่โยยี่ ๗๑๗

๓ เม็ด งามระบมไฟ กับ อัมพัน

๖๖๖ ๗๑๗

๗๑๗ ให้ปรุง จันทร์ ๓ ขอนดอก ๑

ลูกกะดอม ๑ บง:เพ็ด ๑

๗๑๗ ตำรายาที่ท่าพูด

โดย ดอกรัก พยัคศรี

๗๑๗ ๖ เม็ด ๑ ลูกผักชี ๑

๗๑๗

๗๑๗ ๓๔๓๓ ตมกันจีน

๗๑๗ บง:บง:ณ

๗๑๗ เม็ด ๑๑๑๑

๗๑๗ ๓ วัตทำพูด

หมอเห สายโกสินทร์

บ่ายวันหนึ่งขณะที่ทีมงานจัดการเอกสารโบราณของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) กำลังง่วนอยู่กับเอกสารโบราณภายในบ้านของคุณป่าเสนาหา **ประทับใจ** ณ ชุมชนทำพูด ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยคุณป่าเสนาหาได้ติดต่อให้เราช่วยจัดการเอกสารโบราณที่เป็นมรดกตกทอดจากคุณพ่อ ผู้เป็นหมอยาพื้นบ้าน พลันก็ได้ยินเสียงจากเครื่องรับวิทยุแบบเก่าที่กำลังโฆษณาถึงสรรพคุณของยาตองเหล้าที่แกโรคได้สารพัด ไข้ได้ทั้งชายหญิง ตัวยาก็เป็นน้ำบรรจุนในขวดแก้ว สามารถพกพาและเปิดดื่มได้ง่าย

“บำรุงร่างกาย เจริญอาหาร แก้อาเจียน ลมเสียดแน่นเฟื้อ แก้กษัย เส้นท้องตึง เสียดท้อง ท้องขึ้นสตรีประจำเดือนมาไม่ปกติ หลังการคลอดบุตรอยู่ไฟไม่ได้ เป็นยาบำรุงน้ำนมใช้แทนการอยู่ไฟขั้วน้ำคาวปลา ยาขนานนี้ใช้ได้ทั้งชายหญิง”

เสียงโฆษณาได้สร้างบทสนทนาในประเด็นเล็ก ๆ ให้กับพวกเราที่กำลังทำงานอย่างขะมักเขม้นและเงียบอยู่พอสมควรว่า ยาแผนโบราณแบบนี้ยังมีคนใช้อยู่อีกหรือ? บ้างว่าเคยได้เห็นได้ใช้สมัยยังเด็กเมื่อโตขึ้นก็ไม่เคยเห็นแล้ว บ้างก็ว่าในปัจจุบันคนแถวบ้านยังใช้ยาแผนโบราณแบบนี้กันอยู่ บ้างก็แคลงใจในตัวยาวว่าจะรักษาได้จริงตามสรรพคุณที่วาดอ้างนั้นหรือไม่ ตัวยาแผนปัจจุบันที่ออกฤทธิ์เห็นผลชัดเจนกว่า บ้างก็ว่าในอดีตก่อนที่จะมียาแผนปัจจุบันคนไทยก็ใช้ยาแผนโบราณแบบนี้รักษาโรค

“เมื่อก่อนคนแถบนี้รักษาโรคกับหมอยาพื้นบ้านกันทั้งนั้นแหละลูก” เสียงคุณป่าเสนาหาแทรกเข้ามา “หมอบปัจจุบันก็มี ยาฝรั่งก็มี แต่ราคาแพงมากและอยู่ไกลไปหลายบาท สู้หมอพื้นบ้านกับยาไทยเราไม่ได้ ถ้าคนป่วยลูกไปไหนไม่ได้หมอก็จะไปรักษาโรคถึงที่บ้าน หรือถ้าไม่มีเงินค่าหยูกค่ายา หมอท่านก็ไม่คิดค่ารักษาแต่ประการใด” คุณป่าอธิบายเพิ่มเติม

“ชุมชนเราก็มีหมอยาพื้นบ้านอยู่หลายท่าน คุณพ่อของป่าก็เป็นหมอยาพื้นบ้าน แถบชุมชนทำพูดนี้เหมือนกันนะ รู้จักหรือเปล่า” พวกเขาพร้อมใจกันส่ายหน้า “ท่านชื่อ นายเห สายโกสินทร์ หรือคนแถวนี้จะเรียกท่านว่า ‘หมอเห’”

หมอเหคือใคร

นายเห สายโกสินทร์ (เดิมคือ นายเห จงกลณี) เกิดในชุมชนวัดทำพูด แม่เป็นคนชุมชนบางไทร พ่อเป็นคนชุมชนเทียนดัด นับถือศาสนาคริสต์ พ่อและแม่ของ

หมอเหแยกทางกัน หมอเหจึงต้องมาอยู่ที่วัดท่าพุดตั้งแต่เด็ก และได้บวชเรียนอยู่ที่วัดท่าพุด ขณะที่หมอเหบวชเป็นพระอยู่ที่วัดท่าพุด ได้ร่ำเรียนวิชาการแพทย์แผนไทยไปพร้อม ๆ กับพระพุทธรักษา ต่อมาจึงได้ลาสิกขามารับราชการครู และแต่งงานกับนางปรุงโปรยที่เป็นคนในชุมชนท่าพุด

สมัยที่เป็นครูใหญ่อยู่ที่โรงเรียนบ้านกระทุ่มล้ม หมอเหต้องเดินเท้าจากบ้านแถบวัดท่าพุดไปกลับโรงเรียนซึ่งเป็นระยะทางที่ค่อนข้างไกล นานเข้าจึงเริ่มเดินไม่ไหว หมอเหจึงขอย้ายมาเป็นครูที่โรงเรียนวัดท่าพุด แต่ทางราชการไม่อนุญาตให้ย้าย หมอเหจึงจำเป็นต้องลาออกจากราชการครู

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า สมัยที่ท่านยังบวชเรียนอยู่ที่วัดท่าพุด ท่านได้ศึกษาพระธรรมไปพร้อมกับวิชาแพทย์แผนไทย เมื่อออกจากราชการครู ท่านจึงใช้วิชาแพทย์แผนไทยที่ได้ร่ำเรียนมาประกอบสัมมาชีพเป็นหมอยาแผนโบราณ เพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนท่าพุด ซึ่งหมอเหมีความรู้เป็นอย่างดีในเรื่องการรักษาโรค ตลอดจนความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรสำหรับโรคต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโรคไข้ โรคลงท้อง โรคชางในคอ แม้กระทั่งการกวาดยาเด็ก

คุณป้าเสนาหา ประดับสุข ผู้เป็นทายาทของหมอเห เล่าถึงประสบการณ์ในวัยเด็กที่ท่านจะคอยช่วยหมอเหผู้เป็นพ่อในการปรุงยาอยู่เสมอว่า “...ยาหม้อ ยาต้ม ยาตอง มะกรูด กล้วย สาว ๆ กินดี เวลาคลอตุลจะช่วยขับของเสีย ตอนเด็ก ๆ ก็ช่วยพ่อปรุงยา แต่จำสูตรยาไม่ได้แล้ว พวกยาเลือด ยาลม ยากวาดเด็ก”

การดูแลรักษาคนไข้ของหมอเหที่บ้านจะแตกต่างจากหมอแผนปัจจุบัน นั่นคือเมื่อเรารู้สึกไม่สบายก็จะต้องเดินทางไปพบแพทย์เพื่อให้ตรวจวินิจฉัยและรักษาด้วยเครื่องมือแพทย์แผนปัจจุบัน แต่สำหรับหมอเหที่บ้านแล้ว จะเดินทางไปหาผู้ป่วยด้วยตนเองที่บ้านและไม่มีเครื่องมือมากมายในการตรวจวินิจฉัย จนบางครั้งเราก็จะเรียกหมอเหที่บ้านเหล่านี้ว่า “หมอมือเปล่า” เมื่อตรวจวินิจฉัยจนพอทราบแล้วว่าคนไข้เป็นโรคใด ก็จะกลับไปเจียดยามารักษาคนไข้

แหล่งสมุนไพรที่หมอเหมักไปเดินหาซื้อเครื่องยาเป็นประจำคือ ตลาดดอนหวาย และตลาดสามพราน บางครั้งต้องเข้ากรุงเทพฯ เพื่อให้ได้ตัวยาที่ต้องการ หมอเหจะไม่ซื้อเครื่องยาสะสมไว้ แต่ถ้ามีคนไข้และวินิจฉัยโรคได้แล้ว ก็จรรู้ว่าต้องใช้สมุนไพรตัวใดบ้าง จึงค่อยออกไปเจียดยาขนานนั้นมาปรุง โดยหมอเหจะนัดคนไข้มารับยาหลัง

จากปรุ้งเสร็จ แต่บางครั้งก็นำยาไปให้คนไข้ด้วยตนเอง ซึ่งหมอไม่เคยคิดค่าใช้จ่ายใด ๆ ในขั้นตอนการรักษาเหล่านี้

นอกจากวิชาหมอพื้นบ้านที่ติดตัวหมอเหแล้ว ท่านยังเก็บเอกสารโบราณที่บันทึกเกี่ยวกับตำรับตำรายาโบราณเอาไว้ด้วย บางเล่มท่านได้มาจากที่อื่น บางเล่มท่านเป็นผู้จดบันทึกเอง เอกสารโบราณทั้งหมดของหมอเหได้ตกทอดมายังคุณป้าเสนาหา ผู้เป็นทายาท คุณป้ามีความต้องการอนุรักษ์และเผยแพร่เอกสารโบราณอันเป็นสมบัติของหมอเห เพื่อเป็นประโยชน์แก่สาธารณชนผู้ต้องการจะศึกษาเนื้อหาในเอกสารโบราณต่อไป

มรดกทางภูมิปัญญาของหมอเห

การเข้ามาจัดการเอกสารโบราณของหมอเหที่บ้านคุณป้าเสนาหาในครั้งนี้ ทำให้พวกเราพบว่ามีภูมิสมบัตินั้นเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของไทยที่ยังหลงเหลืออยู่ในเอกสารโบราณต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดเป็นตำรับตำราที่หมอเหใช้งานเมื่อครั้งยังมีชีวิต และเก็บรักษาไว้ให้เป็นสมบัติตกทอดถึงลูกหลาน เอกสารโบราณต่าง ๆ ได้แก่ สมุดข่อยหรือสมุดไทย และสมุดฝรั่ง (สมุดบันทึกอย่างในปัจจุบัน) ซึ่งสิ่งทีจดบันทึกล้วนเขียนด้วยลายมือทั้งสิ้น เอกสารโบราณดังกล่าวถือเป็นคลังข้อมูลภาษารมชาติที่หาได้ยากและทรงคุณค่าอย่างยิ่งในห้วงเวลาปัจจุบัน

สมุดไทย ทำจากเปลือกของต้นข่อย บางครั้งจึงเรียกว่า **สมุดข่อย** ในอดีตนั้นการทำสมุดข่อยมีวิธีการที่ซับซ้อนและยุ่งยาก ต้องใช้น้ำมากทั้งน้ำไหลและน้ำนิ่ง ดังนั้นบ้านที่ทำสมุดข่อยต้องปลูกเรือนอยู่ใกล้แหล่งน้ำไหล หากต้องการใช้น้ำนิ่งก็จะชักน้ำเข้ามา

การทำสมุดข่อยหรือสมุดไทยเพื่อใช้จดบันทึก เริ่มจากการตัดต้นข่อยและลอกเอาเปลือกออกไปตากแดดให้แห้ง จากนั้นจึงนำเปลือกข่อยมาหมักโดยการแช่ในคลองหรือท้องร่องที่มีน้ำไหลขึ้นลงได้ประมาณ ๓-๔ วัน เพื่อให้เปลือกข่อยเปื่อย แล้วจึงนำไปนึ่งในกระทะใบบัวให้สุก แต่เปลือกข่อยที่สุกแล้วนี้ยังเปื่อยไม่พอดังนั้นต้องแช่น้ำต่างปูนขาวในโอ่งหรือตุ่มสามโคกอีกหนึ่งวัน

๑ ยาขับเสมหะสกัด เกล็ดบวม ๑ ลูก กับสามสี่มีสักหน่อย คั้นชั่งน้ำที่โยยนี้ ๕๐๐

๑ ยาแก้ลมอักจุมฐี หนองเขา ๓ หลบ พริกไทย ๗ เม็ด รามะระ บมไฟ กับ อัมพันทอง
ปั้นเม็ด เคี้ยวเอา สุรา ทาตามแก้ลมอักจุมฐีแล้ว ๕๐๐

๑ ถ้าไข้เหนื่อใหญ่ลุ่มโรนิก ให้ต้มยาขับปัสสาวะ ให้ปัสสาวะวันทั้ง ๒ ตอนดอก ๑ ช.
ลูก ๑ อบเชย ๑ กฤษณา ๑ ลูกจี่กาแดง ๑ ลูกทะกอม ๑ บระเพ็ด ๑ เกษร
บัวหลวง ๑ ดอกบุนนาค ๑ รามคัมธปทาน ๗ ทำกลอย ๕๐๐

๑ ยาหม้อเส้นจ้ำกั มฤตมออิน ๑ ภาคจักษมอน ๑ เหง้าหมู ๑ ลูกผักชี ๑ ราม
คัมธปทาน เข็มยาเส้นจ้ำกั สำหรับคนไข้ ๕๐๐

รับเสด็จ ที่ ๑ ไกรภักฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ทรงกันขึ้น ๓
คำ เดือน ๘ ปีจอ คักเสด็จ รามแก้ บอริบรณ

๑ พระภิกษุเห เกืองโกสินทร์ ๕๐๐ หรือพิมพ์ ราชกิจจานุ
แถมด้วย แผนโบราณ ชั้น ๑ รัชกาลทุก

เอกสารโบราณ หนังสือสมุดไทยขาว ตำรายา ของหมอเห สายโกสินทร์

เมื่อเปลือกข่อยเปื่อยได้ที่แล้วจึงนำมาทุบให้ละเอียดด้วยค้อนไม้เพื่อให้ได้เยื่อกระดาษที่เรียกว่า **“การสข่อย”** จากนั้นจึงเป็นขั้นตอนการหล่กระดาษ โดยการนำเยื่อข่อยไปละลายน้ำในครุ ใช้มือตีเยื่อกระดาษให้ละลายน้ำ วางพะแนง ซึ่งเป็นแบบพิมพ์ที่ใช้ทำแผ่นกระดาษ มีลักษณะเป็นกรอบไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้ากรุด้วยผ้ามุ้งหรือลวดมุ้งลงในน้ำนิ่ง นำเยื่อที่อยู่ในครุเทลงในพะแนง เกลี่ยเยื่อกระดาษให้ทั่วแล้วยกพะแนงขึ้นจากน้ำวางพิงตามแนวนอนแล้วใช้ไม้คดลึงรัดเยื่อข่อยให้น้ำตกจากพะแนงจนแห้งและหน้ากระดาษเรียบเสมอกันจากนั้นวางพะแนงพิงในแผงตั้งตากไว้จนแห้งสนิท แล้วค่อยลอกกระดาษออกจากพะแนง จะได้กระดาษเพื่อนำไปทำเป็นสมุดต่อไป

ทุกขั้นตอนล้วนทำด้วยมือ ไม่มีเครื่องจักร สมุดไทยจึงมีราคาค่อนข้างสูง ดังนั้นการนำสมุดไทยไปใช้งานเพื่อจดบันทึกมักจะนำไปจดคัดลอกเรื่องที่เป็นประโยชน์ เช่น ตำรับตำราต่างๆ ได้แก่ ตำราเวชศาสตร์ ตำราโหราศาสตร์ ตำราไสยศาสตร์ เป็นต้น

สมุดไทยมีสองประเภท จำแนกตามสีของสมุด คือ **สีขาว** เรียกว่า **สมุดไทยขาว** ทำจากกระดาษข่อย และ **สีดำ** เรียกว่า **สมุดไทยดำ** ทำจากกระดาษข่อยย้อมสีสมุดไทยเมื่อมีการนำไปเขียนบันทึกแล้วจะเรียกว่า **“หนังสือสมุดไทย”**

สมุดฝรั่งหรือกระดาษฝรั่งคือกระดาษที่ชาวต่างชาติ (ฝรั่ง) เป็นผู้คิดค้นผลิตขึ้นเป็นแผ่นบางๆ คนไทยนำมาใช้ในหลายรูปแบบโดยเฉพาะหนังสือราชการ เมื่อเห็นว่าใช้ได้ดี สามารถจะจัดเก็บได้สะดวกเป็นระเบียบ จึงนำมาใช้แทนเอกสารประเภทกระดาษเพลากดาษสา และเพราะฝรั่งเป็นผู้ผลิตจึงเรียกว่า **กระดาษฝรั่ง** เมื่อต้องการจัดเข้าเป็นชุดไม้ให้แต่ละแผ่นกระดาษกระจาย ก็นำแต่ละแผ่นนั้นมาเรียงซ้อนกันทำใบปกหน้า-หลัง ให้เป็นรูปเล่ม จึงเรียกว่า **สมุดฝรั่ง**

เอกสารโบราณของหมอเห็บทั้งสองประเภทคือ สมุดไทยและสมุดฝรั่ง บันทึกเรื่องราวอันเป็นตำราเพื่อใช้เรียน ใช้สอน และใช้งานได้

ตำราของหมอเห็บ

ในอดีตคนไทยมีระบบการแพทย์พื้นบ้านเพื่อจัดการสุขภาพของคนในสังคม ซึ่งอาศัยความรู้ ความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์จากการสังเกตและการทดลองเพื่อประกอบตัวยาจากสมุนไพรหลากหลายชนิดมาใช้รักษาสุขภาพ มีความเชื่อว่าการ

หมอเห็กกับบทบาทผู้นำการประกอบพิธีทางศาสนา

ที่คนเราไม่สบายเกิดจากความไม่สมดุลภายในร่างกาย ซึ่งต่างจากความเชื่อของชาวตะวันตกที่เชื่อว่าสาเหตุของการเจ็บป่วยมาจากเชื้อโรค ดังนั้นการรักษาตามระบบแพทย์แผนไทยจึงเน้นการรักษาแบบองค์รวมที่จะต้องให้ความสำคัญกับการรักษาในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนคติความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วย

ความรู้ในการรักษาแบบองค์รวมนี้ ส่วนหนึ่งได้มีการสืบทอดต่อๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่น จากหมอชาวยุโรปเป็นครูผู้ลูกศิษย์ ส่วนหนึ่งมีการบันทึกลงในเอกสารโบราณ เป็นตำรับตำราเพื่อใช้งานในขณะนั้น และส่งทอดต่อให้กับทายาทต่อไป นอกจากเอกสารโบราณประเภทตำราเวชศาสตร์ที่บันทึกเกี่ยวกับตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคต่างๆ แล้ว ยังมีเอกสารโบราณประเภทตำราโหราศาสตร์และตำราไสยศาสตร์ ที่หมอชาวยุโรปจำเป็นต้องใช้ร่วมกับตำราเวชศาสตร์ในการดูแลรักษาคนไข้

ตำราทั้งสามศาสตร์ในอดีต มิได้แยกออกจากกันโดยเด็ดขาดเหมือนการจัดหมวดหมู่ตำราในปัจจุบัน เนื่องจากระบบการแพทย์พื้นบ้านของไทยเน้นการรักษาแบบองค์รวม หมอชาวยุโรปจึงมีการใช้ศาสตร์ทั้งสามคือ เวชศาสตร์ โหราศาสตร์ และไสยศาสตร์ มาบูรณาการเพื่อให้ได้ผลการรักษาที่ดีที่สุดสำหรับคนไข้

ตำราของหมอเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นตำราเวชศาสตร์หรือตำรายา ด้วยความที่หมอเหล่านี้เป็นหมอชาวยุโรปจึงมีตำรับตำราเกี่ยวเนื่องในทางยานี้อยู่มาก นอกจากนี้ยังมีตำราโหราศาสตร์และตำราไสยศาสตร์ปะปนอยู่บ้าง เอกสารโบราณตำราเวชศาสตร์หรือตำรายาของหมอเหมืทั้งหมด ๓๒ รายการ ตำราไสยศาสตร์ห้ารายการ ตำราโหราศาสตร์สองรายการ และตำราอื่นๆ ได้แก่ ตำราดูลักษณะแมงไทยหนึ่งรายการ

ตำราเวชศาสตร์ของหมอเหมืทั้ง ๓๒ รายการ มีการอ่านปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทยปัจจุบันแล้วสองบทความ ได้แก่ คัมภีร์ยาเกร็ดแผนโบราณและตำราอาการ ๓๒ ลักษณะไข้เหนือ รวมทั้งมีการอ่านสังเคราะห์เนื้อหาคร่าวๆ แล้ว ๑๒ รายการดังนี้

๑. คัมภีร์ยาเกร็ดแผนโบราณสมุดไทยขาว ระบุชื่อภายในเล่มว่า “คัมภีร์ยาเกร็ดแผนโบราณ” คัดลอกโดยหมอ เสาโยกสินทร์ แพทย์แผนโบราณ ชั้น ๒ โดยมีความประสงค์ที่จะรวบรวมตำรับตำรายาแผนโบราณของครูบาอาจารย์ต่างๆ มาเขียนไว้ในที่เดียวกัน เพื่อความสะดวกในการใช้งานของหมอเหมืเอง

๒. **ตำราอาการ ๓๒ ลักษณะไข้เหนือ** เป็นคัมภีร์ธาตุพิการ อาการ ๓๒ ลักษณะ ไข้เหนือต่าง ๆ คือประดงหกจำพวก ฝีกาฬเจ็ดจำพวก แม่เตงาวสามจำพวก ปานสาม จำพวก ฝี่เลือดสองจำพวก ลาดสาดเจ็ดจำพวก และสูตรยาเบญจกุลต่าง ๆ

๓. **ตำราฝีดาษ** เป็นตำรายาแก้โรคฝีดาษ ยาแก้โรคซาง แก้โรคตานขโมย ยาพอกฝี ยาเขียวสรรพคุณ

๔. **คัมภีร์เกิดพระโอสถหรือตำรายา** เกิดบันทึกสูตรยาสมุนไพรแบบต่าง ๆ หลากหลายรูปแบบ มีทั้งยาต้ม ยาดอง ยานัตถุ ยาเหน็บ ยาสวน น้ำมันนวด ยาธาตุ ยาหอม ซึ่งสามารถแก้โรคต่าง ๆ ได้สารพัด ตั้งแต่โรคที่เกี่ยวกับตา โรคนุรุช อัณฑะ บวม หรือสารพัดไข้ต่าง ๆ

๕. **ตำรายา** มีการบันทึกไว้หลายลายมือ มีสูตรยาสมุนไพรแก้โรคต่าง ๆ เช่น ยาแก้ไข้พิษไข้กาฬ ซึ่งอยู่ในพระคัมภีร์ตักศิลา ได้แก่ ยาแก้ไข้สังวาลพระอินทร์ ไข้กระดานหิน ไข้สายฟ้าฟาด ไข้รากสาด ไข้ดำอืดแดงไข้ไฟเดือนห้าไข้ดาวเรืองไข้ จันทรสูตร เป็นต้น ตอนท้ายกล่าวถึงการวางยาถอนพิษของกุมารแพทย์ไว้อีกด้วย

๖. **พระคัมภีร์ตักศิลา** กล่าวถึงโรคระบาดร้ายแรง ได้แก่ ไข้รากสาด ไข้พิษไข้กาฬ แต่น่าเสียดายที่พระคัมภีร์เล่มนี้ไม่ครบฉบับ เหลือเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

๗. **ตำรายา** จากการสำรวจเบื้องต้นอยู่ในสภาพสมบูรณ์ตัวอักษรชัดเจน มีจุดลบเลือนบางเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ไม่ทราบอายุของเอกสาร เพราะไม่ปรากฏ วัน เดือน ปีที่แต่งหรือคัดลอก และไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งแต่อย่างใด ได้แต่เพียง สันนิษฐานว่าเอกสารชิ้นนี้น่าจะเป็นเอกสารที่หมอเขียนขึ้นเพื่อจดบันทึก ความรู้ที่ร่ำเรียนและศึกษามา เป็นการจดบันทึกยารักษาโรคต่าง ๆ และตัวยาสมุนไพร ที่ใช้ทำยา เช่น ยาแก้สารพัดโรคเพื่อบำรุงร่างกาย ยากวาด ยามะเร็ง ยาลม ยาแก้หืด แก้ไอ ยาแก้โรคจิตสติดวง ยาแก้บิด ยาทาทวาร ยาแก้โรคสันนิบาต เป็นต้น

๘. **คัมภีร์โรคนิทาน** เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเหตุและสมมุติฐานของโรค โรคนิทาน แปลว่า เหตุที่เกิดโรคเป็นอีกคัมภีร์หนึ่งที่ยกนามว่า **โกมารภักแพทย์** เป็นผู้แต่ง โดยเชื่อว่าเป็นการกล่าวยกย่องโกมารภักในฐานะครูทางการแพทย์แผนไทยผู้หนึ่ง

๙. **คัมภีร์ปฐมจินดา** เป็นคัมภีร์แพทย์แผนไทยว่าด้วยโรคที่เกี่ยวกับสตรีก่อน มีบุตร ขณะตั้งครรภ์ และหลังคลอด นอกจากนี้ยังกล่าวถึงโรคของเด็กอีกด้วย

๑๐. ตำราต่อหมอก (จักขุแพทย์) กล่าวถึงลักษณะของโรคต่อต่างๆ และยาสมุนไพรที่ใช้รักษา นอกจากนี้ยังมีคาถาใช้เป่าตา หน้าปลายเป็นเรื่องคัมภีร์มัจฉาปักขันทิกา กล่าวถึงโรคมุตกิต มุตฆาต โรคสันทฆาต โรคโทสันทฆาต โรคตรีสันทฆาต โรคซ้าร้ว (หญิง) โรคองคสูตร (ชาย) โรคอุปทม โรคนิ้วต่างๆ เช่น นิ้วศัลยาปน นิ้วเหนือโรคไส้ด้วน

๑๑. ตำรายารักษาโรคต่างๆ เช่น ออกตำออกแดง ใช้สันนิบาต และกล่าวถึงกำเนิดใช้รากสาด

๑๒. ตำรายาสันนิบาตตำรายาแก้โรคสันนิบาต โรคริดสีดวงในกระหม่อม ในอก ในคอ มีเรื่องการวางปลิง ยานัตถ์ใช้ทั้งสามฤดู ใช้รากสาดเพราะลมกาฬสังคลี โรคทวารวสา มุตกิต มุตฆาต

๑๓. สันนิบาตคำกลอนตำรายาแก้โรคสันนิบาต โรคริดสีดวงในกระหม่อม ในอก ในคอ มีเรื่องการวางปลิง ยานัตถ์ใช้ทั้งสามฤดู ใช้รากสาดเพราะลมกาฬสังคลี โรคทวารวสา มุตกิต มุตฆาต

๑๔. ตำรายากล่าวถึงโรคสันนิบาตทั้งเจ็ดจำพวก ยาแก้สันนิบาตต่างๆ มีทั้งยาหม้อ (ยาต้ม) ยาผง ยานัตถ์ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงกำเนิดสันนิบาต ในตอนท้ายมีสูตรยาเกร็ด ยาหม้อตำรับหมอทอง ยาธาตุตัดปลายใช้ตำรับหมอสวน

ตำราไสยศาสตร์ห้ารายการ มีการอ่าน ปรีวรรด และแปลเป็นภาษาไทยปัจจุบันแล้วสองบทความ ได้แก่ ตำราไสยศาสตร์และโองการมหามะกรูดแปดกิ่ง รวมทั้งมีการอ่านสังเคราะห์เนื้อหาคร่าวๆ แล้วอีกสามรายการดังนี้

๑. ตำราไสยศาสตร์ หน้าต้นเริ่มด้วยบทไหว้ครู จากนั้นกล่าวถึงยาหม้อสูตรต่างๆ แต่ละสูตรจะมีคาถากำกับตัวยาสมุนไพรแต่ละชนิดไว้ ได้แก่ ยาหม้ออภัยสารี ยานิลรัศมี ยาหอมประทานพิษ ยามหานิลกาฬกระปือ ยารุกุณ ยาคุณพระ (ยาพอก) และยาหม้อคุณพระ หน้าปลายเริ่มต้นด้วยคาถาพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ก ข จนจบคาถาอาการ ๓๒ หัวใจสัตตโพนชงค์และหัวใจพุทธคุณ จากนั้นเป็นการกล่าวถึงคาถาปิดทวารทั้งเก้า คาถาเสกน้ำสระผม คาถาทำน้ำมันดีป้องกันอันตราย คาถามหาเสน่ห์ภาพเขียนยันต์และคาถากำกับสำหรับทำตะกรุด และวิธีทำเบี้ยแก้ของหลวงพ่อบุญ วัดกลางบางแก้ว ซึ่งเป็นคาถาที่น่าสนใจยิ่ง

๑๑

ไม้ น้ำขาวขำก็ได้ แก่สารวิบทร์ก็ได้ แก่ทังอันสะลาจ๋ ทั่วทาทั้งกิน แก่รากสำทจ้ว เมื่อย
 ละลายน้ำจันว้ แทรกทิมเส้นรำบักกินชวยเขล่๕๗-๑ ถ้าออกลูกแล้ว มันใช้ด้ยเขลิ้นเมื่อ
 ลูกยังไม่ออกมันใช้ทุงนทฤทยถึงผีพรายเข้าอยู่ไว้เอา เปลือกคนที่ล่๑ ๑ ขิง ๑ ทวีก ๑
 กะเทียม ๑ เปลือ๑๗เม็ด ๒ ทล: ลายลู่รากินชวยท่านสีค่าไว้ ๕ ทองเขล่๕๗-๗
 ๑ ยาแก้บิดหากออกทางทวาร เอาเปลือกแมงคูด ๑ เปลือกลูกมะขาม ๑ โคนกส้วตี่บ
 ๑ เปลือกแค ๑ เปลือกมะเสือบนี้ เอามาทำแท่งไว้ ละลายลู่รากินเขล่๕๗-๗
 ๑ ถ้าออกลูกเส็ดผิดก กลับตีขินโบ ท่านกล่าวไว้แม่แต่ตายไป ๓ วันก็ลี ท่านใช้เอา
 ตาไม้ลู่ราก ๑ ละบูบ้แดง ๑ สีเ:เซ้ ๑ ทำแท่งไว้ ลายลู่รากินจ้าวขมากทาดู
 ลักครู่บั้ง แล้วจับคู้ที่ท:จวนเมา ถ้าเลือดออกก็ให้เร่งรักษา เอาชานนี้เขล่๕๗-๗
 ด้วยลู่รากรอกเข้าไข่เด็กเลือดออกมาเขล่๕๗-๗ จน ๑ ตำลี เทอญ ๕๗-๗

๑ ขนหมักขยับปทาย ๕๗-๗
 ภายเบ ทกรณ
 ๑๕/๑๐/๕๐

เอกสารโบราณ หนังสือสมุนไพร ตำรายาเกร็ดพระโอสถ ของหมอมเห สายโกสินทร์

๒. โครงการหามะกรูดแปดกิ่ง กล่าวถึงการทำยาหม้อใหญ่แก้คุณไสย ยาหม้อใหญ่แก้สารพัดโรค แก้ผีในท้อง ใช้สันนิบาต เป็นต้น ยันต์ลงศิวาฤกษ์หรือเสาศอก สร้างอาคารต่างๆ ยันต์จัดตุ้โรงงตัดเสาศอนลงดิน หน้าปลายเป็นเรื่องโครงการมะกรูดแปดกิ่งหรือโครงการพระอรหันต์แปดทิศ เป็นคาถาที่ใช้ทำน้ำมนต์รดใช้ถอนพิษคุณไสยต่างๆ

๓. ตำราไสยศาสตร์ เป็นตำราว่าด้วยเรื่องคาถาอาคม เช่นคาถาทำน้ำมนต์ คาถาสะเดาะไซ้ตรวน ประแจเหล็ก เป็นต้น และการทำยันต์เพื่อป้องกันสิ่งอันตรายต่างๆ โดยเขียนตัวคาถาเป็นภาษาบาลีด้วยอักษรขอมไทย

๔. ตำราไสยศาสตร์ คาถาอาคมต่างๆ โครงการมหาเถรดำแย โครงการมะกรูดแปดกิ่ง โครงการกำแพงเจ็ดชั้น โครงการพระเจ้าห้าพระองค์ คาถาไล่ผีต่างๆ คาถาจับมัดผีลงหม้อ ยันต์ปิดปากหม้อ ฯลฯ

๕. ตำราไสยศาสตร์ หน้าแรกเป็นเหมือนสมุดจดหน้าว่าวันใดให้ใครยืมเงินไปเท่าไร ต่อมาเป็นคาถาอาคมต่างๆ เช่น พระยาหงส์ทอง พระคาถาเชิญครู ด้านท้ายเป็นสูตรยาสมุนไพร เช่น ยาผีมุดกิด ยาแก้ตานเป็นลูกเป็น ยาบำรุงโลหิต เป็นต้น

ตำราโหราศาสตร์สองรายการ ยังไม่มีการอ่าน ปรีวรรต และแปล

๑. ตำราดูฤกษ์ยาม ตำรามหาฤกษ์ ถ้าจะดูฤกษ์ยามยามดี ให้ดูมหาฤกษ์หรือฤกษ์ใหญ่ โดยถือฤกษ์ตามวันขึ้นแรมในเดือนหนึ่งๆ แบ่งเป็นสองส่วน กล่าวคือ ส่วนข้างขึ้นนับตั้งแต่ขึ้น ๑ ค่ำถึง ๑๕ ค่ำ และส่วนข้างแรม ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ ถึง ๑๔ ค่ำ แล้วกำหนดดูว่า วันขึ้น-แรมไหนจะดีก็ให้ถือฤกษ์ตามนั้น

๒. ตำราโหราศาสตร์ กล่าวถึงตำราห้วง เทพจร มหาฤกษ์ ดูธาตุชายหญิง กรุงเทพฯ ปลูกเรือน

เอกสารโบราณของหมอเหในโลกดิจิทัล

การนำพาเอกสารโบราณของหมอเหเข้าสู่โลกดิจิทัลนั้นได้อย่างไร?

ในเบื้องต้น ต้องทราบก่อนว่าไม่ใช่เรื่องง่ายนัก สำหรับเอกสารโบราณต้นฉบับ

หมอเต สายโกสินทร์

ที่บันทึกความรู้ทางการแพทย์แผนไทย อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันจะไม่ได้รับความเสียหายจากกาลเวลา แมลง ความชื้น มนุษย์ ฯลฯ

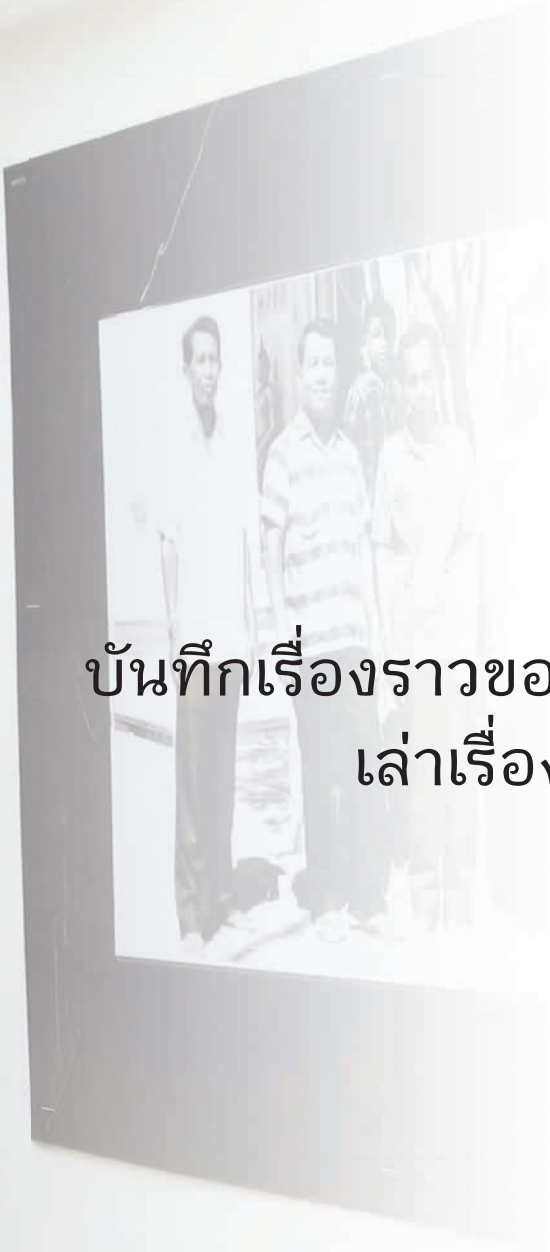
จากการสำรวจเอกสารโบราณในเขตจังหวัดนครปฐม ผู้เขียนพบว่า มีเอกสารโบราณหลายชิ้นที่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก ไม่สามารถเก็บเกี่ยวเนื้อหาจากเอกสารโบราณเหล่านั้นได้เลย บ้างก็หายไปจากสารบบของการเก็บรักษา (อาจจะเก็บอย่างเดียว ไม่มีการรักษา) บ้างก็แปลงสภาพเป็นมวลสารในการทำพระเครื่องหรือเครื่องรางของขลัง ดังนั้นเมื่อพบเอกสารโบราณของหมอเห ผู้เขียนจึงไม่รีรอที่จะอนุรักษ์เนื้อหาด้วยการทำสำเนาดิจิทัล และอนุรักษ์ทางกายภาพ โดยทำความสะอาดและจัดเก็บให้อยู่ในที่ที่เหมาะสม

เอกสารโบราณทั้งหมดของหมอเห สายโกสินทร์ ได้รับการทำสำเนาด้วยการแปลงสภาพให้เป็นดิจิทัลและมีการจัดการข้อมูลดิจิทัลอย่างเป็นมาตรฐาน ภายใต้โครงการฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทย โดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ที่เป็นการนำข้อมูลดิจิทัลสู่พื้นที่ดิจิทัลของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรในรูปแบบของฐานข้อมูลช่วยให้การเข้าถึงเอกสารโบราณเหล่านี้เป็นไปได้โดยง่าย และช่วยให้เอกสารกระจายสู่วงกว้างในฐานมรดกภูมิปัญญาของชาติ

ขณะนี้ผู้ศึกษาและผู้มีความสนใจทางแพทย์แผนไทย ได้สืบค้นข้อมูลตำรายาของหมอเห สายโกสินทร์ จากฐานข้อมูลเพื่อศึกษา วิจัย และนำไปใช้ประโยชน์สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของคุณปู่เส่นหา ผู้เป็นทายาทของหมอเห สายโกสินทร์ ที่ต้องการจะเผยแพร่เอกสารโบราณของหมอเห เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อวงการศึกษาด้านแพทย์แผนไทย และก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ จากการวิจัยต่อยอดอันจะเป็นประโยชน์ต่อคนไทยและประเทศชาติ

ด้วยเอกสารโบราณเป็นสิ่งที่บันทึกองค์ความรู้ต่างๆ ของคนในอดีต ทั้งยังเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญยิ่งในฐานะ “มรดกวัฒนธรรม” ของครอบครัว ชุมชน หรือชาติ ซึ่งคนรุ่นปัจจุบันเป็นผู้รับมรดกทางวัฒนธรรมนี้ ดังนั้นจึงต้องตระหนักถึงคุณค่าของเอกสารโบราณและเนื้อหาที่บันทึก ซึ่งอาจเก็บไว้ที่บ้านหรือชุมชนของตน เมื่อค้นพบแล้วควรดูแลรักษาให้พ้นจากแมลง ความชื้น และติดต่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาจัดการเอกสารโบราณต่อไป ●

บันทึกเรื่องราวของ “กระดาศ” เล่าเรื่องชุมชนท่าพูด

โดย จุฑามาศ ลีรัตน์พันธ์

กิจกรรมภาพถ่ายเก่า (ช่วงแรก) เป็นกิจกรรมหนึ่งในโครงการวิจัยและพัฒนา พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น (พ.ศ. ๒๕๔๗- ๒๕๕๑) ที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ร่วมมือกับพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพุด จังหวัดนครปฐม มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๕๑ โครงการดังกล่าวพยายามทำความเข้าใจความเป็นมาเป็นไป ของพิพิธภัณฑสถาน การดำรงอยู่ชีวิตประจำวันของพิพิธภัณฑสถาน รวมทั้งผู้ดูแลว่าเป็นแบบใดกำลังทำอะไร และทำเพราะอะไร

แรกเริ่ม **เรา** (นักวิจัยจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ผู้ดูแล พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพุด และคนในชุมชน) ทำงานกับวัตถุสิ่งของเพื่อรู้จักคนใน ชุมชน จากนั้นจึงตามหาเรื่องราวเบื้องหลังวัตถุเพื่อทำความเข้าใจชุมชนและผู้คนใน วงกว้างมากขึ้น และเพื่อเป็นการขยายต่อความรู้ เราจึงเริ่มเก็บข้อมูลชุมชนและ ประวัติศาสตร์เรื่องเล่าของชุมชน จนกระทั่งมีข้อมูลมากพอ เราจึงนำข้อมูลมาเผยแพร่ จัดแสดงความรู้ที่ได้ผ่านชุดนิทรรศการและวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถาน เพื่อเปิดโอกาส ให้เราได้รับความรู้ชุดใหม่ที่เกิดจากการจัดแสดง ซึ่งจะกลายเป็นต้นทุนความรู้ให้เรา ได้นำไปศึกษาค้นคว้าต่อไป เพราะเราเชื่อว่า “เห็นของ (วัตถุ) ต้องเห็นคน เมื่อเห็น คน เราก็จะเห็นชุมชน”

บันทึกนี้เป็นการเรียบเรียงเหตุการณ์ใน “กิจกรรมภาพถ่ายเก่าของชุมชน ท่าพุด” โดยคณะนักวิจัยจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) และผู้ดูแล พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพุด ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยอาศัย ภาพถ่ายเก่าของชุมชนท่าพุดเป็นเครื่องมือในการสืบค้นเรื่องราวในอดีต ซึ่งบันทึกจะ แบ่งออกเป็นสามส่วน คือ ๑) ความเป็นมา ๒) วิธีการทำงานของทีมงานตั้งแต่การได้ ภาพถ่ายเก่า การจัดนิทรรศการภาพถ่าย และการเก็บข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบุคคลใน ภาพ โดยขั้นตอนนี้มีความแตกต่างกันเพียงช่วงเวลา (ปี พ.ศ.) ที่ทำงานเท่านั้น และ ๓) บทส่งท้ายของผู้เขียนจากการทำงานนี้ โดยเฉพาะการใช้ภาพถ่ายเก่าเป็นหลักฐาน ยืนยันการมีอยู่ของสถานที่หรือคำบอกเล่าต่าง ๆ

การทำงานแบ่งออกเป็นสองช่วง โดยในช่วงแรก เริ่มขึ้นเมื่อปลาย พ.ศ. ๒๕๔๗ คณะนักวิจัยได้รับภาพถ่ายและเก็บข้อมูลเบื้องต้น เพื่อการจัดแสดงจัดนิทรรศการ ภาพถ่ายให้พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพุด จากนั้น ด้วยภารกิจอื่น คณะผู้วิจัยจึงห่างหาย จากการทำงานกับพิพิธภัณฑสถานระยะหนึ่ง จนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๗ คณะผู้วิจัยได้ กลับมาทำงานกับภาพถ่ายเก่าชุดนี้อีกครั้ง ซึ่งนับเป็นการทำงานช่วงที่สอง เราเริ่มต้น

ด้วยการรื้อภาพถ่ายและนำมาจัดนิทรรศการ เพื่อให้คณะผู้วิจัยได้ตามหาผู้คนในภาพอย่างจริงจัง จากนั้นจึงเป็นการสัมภาษณ์หรือจัดวงสนทนาของชาวบ้านเพื่อเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภาพถ่าย กิจกรรมดังกล่าวกลายเป็นตัวอย่างการทำงานสืบค้นเรื่องราวท้องถิ่นให้กับหน่วยงานปกครองในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

บันทึกช่วงแรก

สมบัติพ่อ...จุดประกายให้เล่าเรื่อง

ในช่วงปลาย พ.ศ. ๒๕๔๙ พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพูดได้รับภาพถ่ายเก่าจำนวนหนึ่งจากลูกสาวของคุณปรีชา เพ็งศรี หรือ “เพ็ง คนบ้ากล้อง” อันเป็นฉายาที่คนในชุมชนตั้งให้

ภาพถ่ายกว่า ๓๐๐ ใบอัดแน่นในอัลบั้มเก่า ภายในเต็มไปด้วยฝุ่น ปกของอัลบั้มที่ทำจากผ้าเริ่มขาดและมีรอยคราบสกปรก “...เก็บบ้านแล้วเจอรูปพ่อ” คำบอกเล่าแสนง่ายของลูกสาวคุณเพ็งสะท้อนที่มาของภาพและเอ่ยปากอนุญาตให้พิพิธภัณฑสถานใช้ภาพถ่ายของพ่อเธอว่า “ให้ดู ให้ใช้ แต่ไม่ให้เลยนะ”

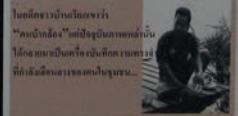
เมื่อคณะผู้วิจัยได้รับภาพมา สิ่งแรกที่ทำคือ สัมภาษณ์ภาพของภาพถ่าย เมื่อเปิดอัลบั้ม พบว่าเป็นภาพขาว-ดำ ๓๑๙ ใบ เกือบทุกใบเป็นภาพของคุณเพ็งในเหตุการณ์และสถานที่ต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยเป็นหนุ่มจนถึงช่วงสูงวัย ภาพในอัลบั้มไม่ได้รับการจัดเรียงตามปีหรือจัดแบ่งตามเรื่องราวแต่อย่างใด คณะผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าภาพชุดเดียวกันกระจายอยู่ในหน้าต่าง ๆ ของอัลบั้ม แต่สภาพโดยรวมของภาพถ่ายยังดีอยู่มาก คือมีความคมชัดและไม่มียอรอยการกัดแทะของแมลง มีเพียงฝุ่นที่กระจายอยู่ทั่วไปเท่านั้น

ต่อมาจึงเป็นการทำความสะอาดภาพถ่ายทีละใบด้วยแปรงขนอ่อน จากนั้นจึงนำไปสแกนด้วยความละเอียดสูง เพื่อสำเนาภาพถ่ายให้เป็นไฟล์ดิจิทัลสำหรับจัดเก็บเป็นข้อมูล และการนำกลับมาใช้ประโยชน์ในภายหลัง คณะผู้วิจัยจัดเรียงภาพด้วยการแยกหมวดหมู่ภาพถ่ายที่คาดว่าน่าจะเป็นชุดเดียวกัน โดยอาศัยความช่วยเหลือจากผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานบุคคลในภาพที่ยังคงจำเหตุการณ์ได้ ก่อนนำภาพถ่ายต้นฉบับเรียง

เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก..

คุณป้า (พี่) เพ็ญศรี

โดยมีชวามักน้อยพาร
"คุณป้า" ซึ่งเป็นคุณตาคุณยาย
ได้ดูแลและเลี้ยงดูในวัยเด็ก รวมถึง
ที่ก่อก่อเลี้ยงเขาจนโตเป็นผู้ใหญ่..

ภาพแห่งความทรงจำเหล่านี้
ได้รับความอนุเคราะห์จาก
ครอบครัวคุณป้า (พี่) เพ็ญศรี

นิทรรศการ "เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก" จัดขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕-๒๗ มกราคม ๒๕๕๐ ณ วัดท่าพุด

ใส่อัลบั้มใหม่ โดยการทำงานดังกล่าวเป็นการตอบแทนน้ำใจดีของทายาท ที่อนุญาตให้พิพิธภัณฑ์ใช้ภาพถ่ายของคุณเพ็งและเผยแพร่สู่สาธารณะได้

ในระหว่างการจัดการภาพถ่ายเก่าของคุณเพ็ง ผู้คนที่รู้ข่าวเรื่องภาพถ่ายมักวนเวียนมาขอดูภาพถ่ายหรือมาเล่าเรื่องอยู่เสมอ ส่วนใหญ่จะมากันเป็นกลุ่มและบอกเล่าเรื่องราวของคนในภาพ เหตุการณ์ หรือสถานที่ที่อยู่ในภาพอย่างออกรสออกชาติ บางคนเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภาพได้เป็นฉาก ๆ ทั้งที่ไม่มีภาพถ่ายประกอบ และบางคนบอกว่า หากอยากรู้เรื่องนี้เพิ่มเติม ต้องไปตามยายคนนั้น ตาคอนัน ทำให้บรรยากาศอบอุ่นไปด้วยความสนุกและเสียงหัวเราะ นับเป็นแรงกระตุ้นให้คณะผู้วิจัยตัดสินใจนำภาพถ่ายชุดนี้ออกจัดแสดงในงานทำบุญประจำปีของวัดท่าพูด พ.ศ. ๒๕๕๐

ภาพถ่ายขาว-ดำ กับความทรงจำหลากหลาย

งานทำบุญประจำปีของวัดท่าพูด จัดในวันขึ้นเจ็ดค่ำ เดือนสาม (ไทย) ของทุกปีและเป็นงานที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนและคนทั่วไปร่วมทำบุญใหญ่ ในงานมีการจัดมหรสพต่าง ๆ รวมทั้งเปิดพิพิธภัณฑ์ให้คนเข้าชมด้วยแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐ มีการปิดพิพิธภัณฑ์เพื่อปรับปรุง ทำให้เกิดคำถามใหญ่กับคณะผู้วิจัยและผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ว่า “...ปีนี้จะเอาอะไรให้เขา (ชาวชุมชน) ดู...”

นิทรรศการภาพถ่ายเก่าเรื่อง “เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก” เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของพวกเราที่ได้ถูกที่ถูกเวลา การจัดแสดงภาพถ่ายที่เป็นสมบัติของคุณปรีชา เพ็งศรี จึงเกิดขึ้นโดยหวังว่า ภายหลังจากจัดนิทรรศการ เราจะเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภาพชุดนี้ได้

การทำงานเริ่มต้นจากผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์เลือกภาพถ่ายสำหรับจัดแสดงในนิทรรศการ ๔๕ ภาพ จากทั้งหมด ๓๑๙ ภาพ โดยเป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงสภาพของวัดท่าพูดในอดีต กิจกรรมที่ทำร่วมกันในชุมชน และบุคคลสำคัญของชุมชน อาทิ อดีตเจ้าอาวาสวัดท่าพูดหรือคณะสงฆ์ เป็นต้น จากนั้นจึงนำไฟล์ภาพดิจิทัลที่สแกนไว้ไปอัดขยาย แล้วติดบนพีเจอร์บอร์ดและหุ้มด้วยสติ๊กเกอร์ใสแทนการเข้ากรอบรูปอีกชั้นหนึ่ง

นิทรรศการจัดแสดงบริเวณรอบนอกของอาคารจัดแสดงหลังที่หนึ่งและสองของพิพิธภัณฑ์ ตลอดระยะเวลาที่จัดงาน นิทรรศการชุดนี้ได้รับความสนใจและ

นิทรรศการ "ตามหาคนในภาพ" จัดขึ้นเมื่อวันที่ ๑๓-๑๗ เมษายน ๒๕๕๖ ณ วัดท่าพุด

เสียงตอบรับเป็นอย่างดีจากคนในชุมชนและคนที่มาทำบุญ กลุ่มคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภาพถ่ายมานั่งคุยและเล่าเรื่องราวความทรงจำครั้งเก่า เรื่องราวเต็มไปด้วยความรู้สึกและความผูกพันกับประสบการณ์ในอดีต หลายเรื่องเป็นการเล่าเหตุการณ์ที่ปรากฏในภาพ และอีกหลายเรื่องเป็นเรื่องราวในส่วนต่อขยายที่ภาพไม่ได้บันทึกไว้

การบอกเล่าทำให้เรารู้เรื่องราวต่าง ๆ ของผู้คนและชุมชนในอดีต ทั้งเรื่องแพ้น้ำท่วม การแต่งกาย ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี สถานที่สำคัญ การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ฯลฯ ผู้เล่าต่างบอกเรื่องราวเหมือนเหตุการณ์นั้นเพิ่งเกิดขึ้นไม่นาน หลายคนยังจดจำสีเสื้อผ้าที่ตนใส่ในภาพได้เป็นอย่างดีทั้งที่เป็นภาพถ่ายขาว-ดำ หลายคนเล่ารายละเอียดเกี่ยวกับภาพได้อย่างชัดเจน ขณะที่บางคนเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก่อนและหลังเหตุการณ์ในภาพได้อย่างแม่นยำ

อาจกล่าวได้ว่า ภาพถ่ายเป็นเครื่องเตือนหรือกระตุ้นความทรงจำของผู้คน ไม่ว่าจะเป็นภาพขาว-ดำหรือภาพสี ก็ไม่ส่งผลต่อการรื้อฟื้นความทรงจำเพราะต่างคนต่างจดจำเรื่องราวและให้คุณค่ากับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างกัน ช่วงวัย ประสบการณ์ ทักษะคติ และค่านิยมของแต่ละคน ถือเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เราจดจำ (หรือมีความทรงจำ) ต่อเหตุการณ์เดียวกันต่างกัน

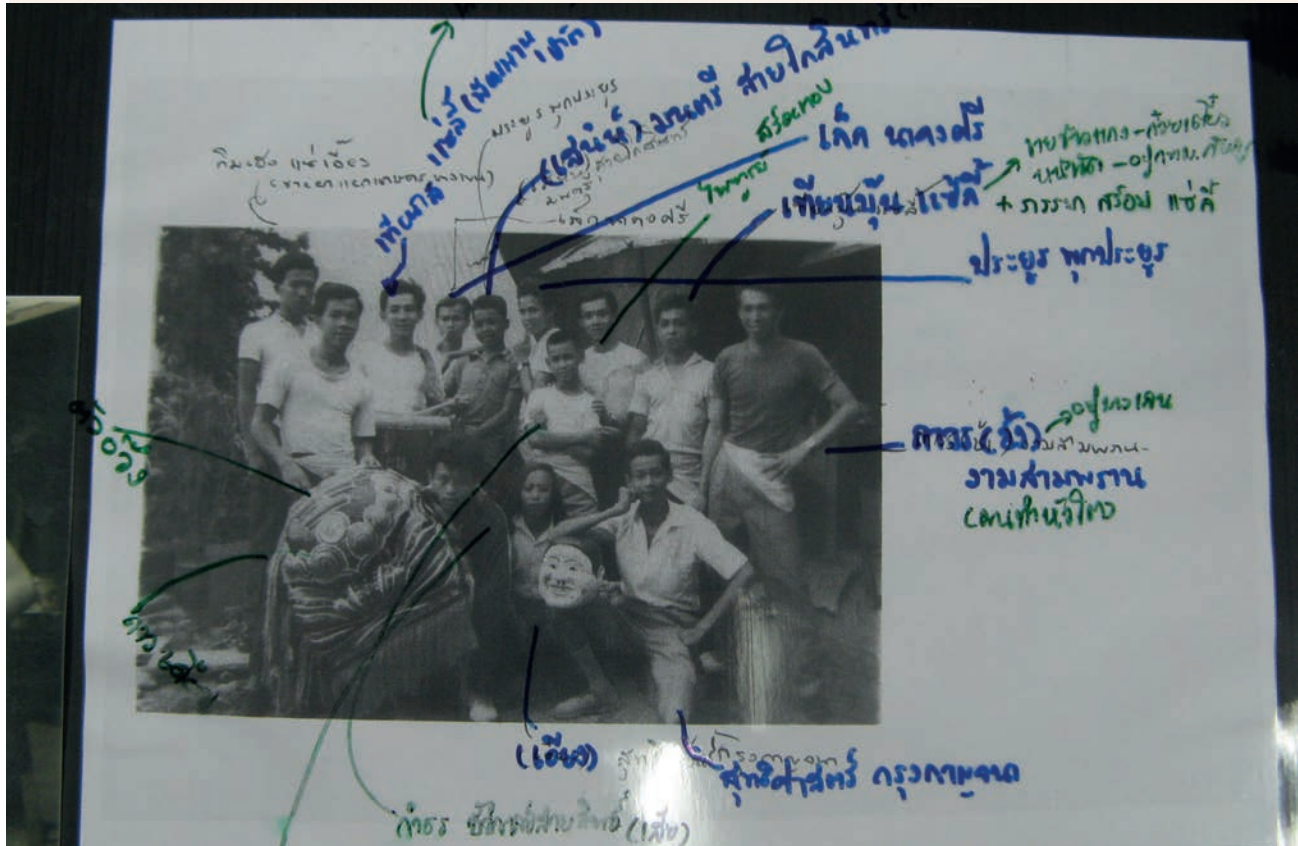
ดังนั้นเรื่องเล่าของบุคคล จึงเป็นเพียงบางส่วนของเรื่องเล่าในชุมชน เพื่อให้เราเข้าใจเรื่องราวที่สะท้อนความเป็นไปของชุมชน เราควรฟังเรื่องเล่าจากคนในชุมชนให้มากขึ้น และฟังจากผู้คนที่หลากหลาย ในขณะที่เดียวกันก็ต้องหาหลักฐานอื่นมาประกอบด้วยเพื่อทำให้เรื่องเล่าที่น่าเชื่อถือ

กระดาดเก่า...นำไปพบคนใหม่ ๆ

เมื่อนิทรรศการภาพถ่ายเก่าเรื่อง “เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก” จัดแสดงสู่สาธารณะ ผู้คนหลากหลายวัยใช้พื้นที่นี้เป็นสถานที่ของการสนทนา ด้วยการบอกเล่าเรื่องราวที่มาของภาพถ่าย ชุมชน คนวัยเดียวกันกับเจ้าของภาพ หรืออยู่ร่วมรุ่นกัน ผู้เล่าดูภาพแล้วพูดว่า “เมื่อก่อนเป็นอย่างนั้น อย่างนี้” “นี่มันลูกสาวบ้านนั้น” “บ้านคนนี้อยู่ติดทำนน้ำนั้น” “ไอนี้ ตอนนี้อย่างแล้ว” ฯลฯ ผู้คนบอกเล่าถึงคนในภาพ สถานที่ หรือเหตุการณ์อย่างมีความสุข ขณะที่คนฟังซึ่งส่วนใหญ่อายุน้อยกว่า เช่น ผู้เขียน ก็ได้แต่ฟัง เก็บความ และซักถามเป็นระยะด้วยความสงสัยเพราะไม่เคยรู้จัก

คุณแนนน้อย ดิมังกูร กับภาพตัวเองเมื่ออายุ ๑๔ ปี

ตัวอย่างข้อมูล (รายชื่อบุคคล) ที่ได้ระหว่งการจัดนิทรรศการ

เนื้อหาในภาพมาก่อน หรือไม่สามารถติดตามเนื้อหาจากรื่องราวได้ทัน เมื่อผู้เล่ากล่าวถึงสถานที่ใด บ่อยครั้งที่สถานที่ที่ปรากฏในภาพ มีสภาพแตกต่างกับปัจจุบัน

เมื่อนิทรรศการจบลง แต่เรื่องเล่าไม่มีวันจบ ขณะนั้นมีหลายครอบครัวติดต่อมายังคณะผู้วิจัย และแสดงความต้องการมอบภาพถ่ายเก่าให้กับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดเป็นจำนวนมาก บางคนนำมาให้ถึงที่วัด บางคนบอกว่าให้ไปรับภาพถ่ายที่บ้าน คณะผู้วิจัยและผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ช่วยกันคัดเลือกภาพถ่ายเก่าโดยในช่วงแรก ทีมงานเลือกรับเฉพาะภาพบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับภาพถ่ายเก่าของคุณปรีชา เฟ่งศรี ก่อน เพราะทีมงานอยากรู้จักบุคคล ก่อนพูดคุยถึงที่มาของภาพ เมื่อเจ้าของภาพถ่ายอนุญาต ทีมงานจึงทำความสะอาด คัดเลือก และสแกนภาพเป็นไฟล์ดิจิทัล จากนั้นจึงจัดเรียงภาพถ่ายกลับไปใส่ในอัลบั้มและส่งคืนเจ้าของ

ลำดับต่อมา คณะผู้วิจัยเริ่มออกตามหาคนในภาพ โดยเริ่มต้นด้วยชุดภาพถ่ายเก่าของคุณปรีชา เฟ่งศรี เรานำภาพถ่ายเก่ามาให้คนในชุมชนช่วยกันดูว่าจดจำใครได้บ้าง คนในภาพชื่ออะไร อยู่ที่ใด เพื่อตามไปพบและรู้จักกับตัวจริง โดยหลายครั้งที่คณะผู้วิจัยโชคดีได้พบคนที่รู้จักคนในภาพ และสามารถบอกชื่อจริง นามสกุลจริง ชื่อเล่น ตลอดจนเรื่องราวของคน ๆ นั้น และที่อยู่ปัจจุบันได้ แต่สำหรับบางภาพ กลับไม่มีใครให้คำตอบได้

การเก็บข้อมูลคนในภาพ ทีมงานเริ่มต้นด้วยการจัดวงสนทนา เพราะนอกจากจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลในภาพแล้ว มักจะได้เรื่องเล่าอื่น ๆ เป็นของแถม คณะผู้วิจัยอาศัยภาพถ่ายเก่าที่อัดขยายขนาดใหญ่มาให้คนในวงสนทนาดูและช่วยกันบอกชื่อ ขณะเดียวกันทีมงานมีสำเนาภาพถ่ายอีกชุดในมือ เพื่ออำนวยความสะดวกในการจัดรายละเอียดข้อมูล

การเก็บข้อมูลเรื่องราวคนในภาพและเหตุการณ์ของภาพถ่ายเก่าชุดนี้ (ภาพถ่ายของคุณปรีชา) เป็นการเก็บข้อมูลเบื้องต้น ขณะนั้นคณะผู้วิจัยไม่ได้ทำงานในพื้นที่ต่อ กิจกรรมภาพถ่ายเก่าของชุมชนท่าพูดที่อาศัยความร่วมมือกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดทำให้เรารู้จักเพียงชื่อกับนามสกุลของผู้คนในภาพ และรายละเอียดอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง แต่เราติดตามไปรู้จักตัวจริงของบุคคลในภาพถ่ายได้ไม่ถึงร้อยละ ๒๐

คุณถาวร งามสามพราน (ลุงซ้ง) คนทำหัวโต (ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖ ขณะมีอายุ ๙๐ ปี)

การทำงานในระยะต่อมา พ.ศ. ๒๕๕๖

รื้อ (กระดาษ) อีกครั้ง...เพื่อไปต่อ

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖ คณะนักวิจัยกลับไปทำงานร่วมกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดอีกครั้ง ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับคนในภาพเก่าของคุณปรีชาคงค้างในใจ คณะทำงานยังต้องการรู้จักคนในภาพเหล่านั้น โดยเฉพาะ “คณะหัวโต” หรือคณะเข็ดสิงโตที่เป็นภาพชุดใหญ่อีกชุดหนึ่งในภาพถ่ายเก่าทั้งหมด ประกอบกับข้อมูลที่ได้รับเพิ่มเติมจากคนในชุมชนว่า คนในภาพหลายคนยังมีชีวิตอยู่และอาศัยอยู่ในละแวกชุมชนท่าพูด

การไปพบบุคคลในภาพตามบ้านนับเป็นเรื่องยากสำหรับคณะผู้วิจัยกับบุคคลดังกล่าวที่ยังไม่คุ้นเคยกัน ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์จึงแนะนำให้ทีมงานจัดนิทรรศการภาพถ่ายเก่าขึ้นมาอีกครั้ง แต่คราวนี้เลือกจัดแสดงเฉพาะภาพบุคคลที่ต้องการอยากเก็บข้อมูลด้วย โดยให้จัดแสดงในช่วงที่วัดท่าพูดจัดงานสงกรานต์ พ.ศ. ๒๕๕๖ เพราะเป็นช่วงเวลาที่คุณในชุมชนมารวมตัวกันเพื่อทำบุญและทำกิจกรรม

นิทรรศการภาพถ่ายเก่าจึงเริ่มต้นอีกครั้ง ในตอน “ตามหาคนในภาพ” ซึ่งเป็นไปในลักษณะเดียวกับนิทรรศการภาพถ่าย “เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก” โดยคณะผู้วิจัยคัดเลือกภาพจากภาพถ่ายเก่าทั้งหมด จากนั้น นำไปอัดขยายและติดลงพีเจอร์บอร์ดแล้วหุ้มพลาสติกกันน้ำ นิทรรศการจัดแสดงในบริเวณลานกิจกรรมของวัด ในครั้งนี้คณะทำงานผูกปากกาไว้ใกล้เคียงกับภาพที่จัดแสดง เพื่อให้ผู้ชมนิทรรศการเขียนชื่อหรือให้รายละเอียดบุคคลในภาพลงบนภาพได้เลย

ระหว่างจัดนิทรรศการ ในช่วงวันที่ ๑๓-๑๗ เมษายน ๒๕๕๖ ซึ่งตรงกับช่วงจัดงานเทศกาลสงกรานต์ของทางวัด คณะทำงานได้พบกับเจ้าของภาพและบุคคลในภาพหลายคน ที่มาร่วมกิจกรรมที่วัดแล้วเดินมาบอกว่านี่คือภาพของตัวเองเมื่อยังหนุ่มสาว พร้อมทั้งบอกเล่าเรื่องราวในภาพถ่ายนั้น นับเป็นโอกาสดีที่ทีมงานได้พบและทำความรู้จัก ที่สำคัญคือทุกคนยินดีให้ข้อมูลเพิ่มเติม

หลังการจัดนิทรรศการคณะทำงานรวบรวมข้อมูลและนัดพบกับบุคคลในภาพคนแรกที่ทีมงานเลือกเก็บข้อมูลก่อนคือ คุณถาวร งามสามพราน (ลุงซัง) คนทำหัวโต เนื่องจากอยู่นอกพื้นที่ชุมชนท่าพูด ประกอบกับมีคนบอกว่า “ถ้าอยาการู้เรื่อง

วิธีการทำหัตถ์ต้องตามหาคุณลุงชั่ง” เมื่อเรารู้ว่าคุณลุงยังมีชีวิตอยู่ การออกตามหาคนในภาพจึงเริ่มขึ้น

เราพบคุณลุงชั่งในวัย ๙๐ ปี (อายุเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖) ที่ร่างกายไม่แข็งแรง เมื่อพบกันเราให้คุณลุงดูภาพถ่ายเก่าชุดนี้ คุณลุงบอกชื่อของคนที่อยู่ในภาพและเล่าเรื่องหัตถ์และชาวคณะตามแต่ความทรงจำจะเอื้ออำนวย จากนั้นเรานำข้อมูลที่ได้จากลุงชั่งเป็นจุดเริ่มต้นให้คณะทำงานเก็บข้อมูลเรื่องหัตถ์และตลาดท่าเกวียนต่อด้วยการเดินทางไปพบกับเจ้าของภาพถ่าย บุคคลในภาพ และผู้ที่รู้จักบุคคลในภาพ

ในที่สุดเมื่อได้ข้อมูลเพิ่มเติม คณะทำงานจึงจัดเวทีเล่าเรื่องภาพเก่าขึ้น เพื่อให้คนในชุมชนที่เคยมีประสบการณ์ร่วมกับความทรงจำในภาพมาเล่าเรื่องในภาพถ่าย คณะทำงานจัดเวทีเก็บข้อมูลในหลายลักษณะ วงเล็กบ้าง วงใหญ่บ้าง แต่ละเวทีอาศัยการกำหนดประเด็นเรื่องเล่าที่ต่างกัน แต่เรื่องที่สร้างความสนใจและผู้คนสามารถเล่าเรื่องได้มากที่สุดก็คือ **ตลาดท่าเกวียนและคณะสิงโตท่าเกวียน** เพราะเป็นตลาดริมน้ำขนาดใหญ่ที่คนในละแวกนั้นรู้จักและเคยไป แต่ในปัจจุบันไม่มีตลาดแห่งนี้แล้ว

กระดาศสร้างแรงบันดาลใจ

การจัดนิทรรศการภาพถ่ายเก่าของชุมชนท่าพูดทั้งสองครั้งสร้างแรงกระเพื่อมต่อคนในชุมชนท่าพูดไม่น้อย หลายคนกลับไปรื้อค้นภาพถ่ายเก่าของตัวเองและครอบครัวเพื่อนำมามอบให้พิพิธภัณฑ์เก็บรักษาหรือนำออกเผยแพร่ ขณะที่หลายคนรื้อภาพเก่าขึ้นมาเพื่อยืนยันว่า ตนเคยมีส่วนร่วมไปกับกิจกรรมเหล่านั้น และอีกหลายคนรื้อฟื้นความทรงจำเพื่อถ่ายทอดประวัติความเป็นมาของครอบครัว โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ในตลาดท่าเกวียน

ในขณะเดียวกัน นิทรรศการภาพถ่ายเก่ายังเปิดพื้นที่ให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชมภาพของสมาชิกในครอบครัวตัวเองในลักษณะที่ไม่เคยเห็นมาก่อน ดังเช่นลูกหลานของลุงชั่งที่ไม่เคยเห็นภาพของลุงชั่งเมื่อสมัยเป็นหนุ่ม ไม่เคยรู้ว่าปู่ของตัวเองมี “ความเท่” อย่างไร หรือหน้าตาในสมัยหนุ่มเป็นอย่างไร เช่นเดียวกับอีกหลายครอบครัวที่

๓ เรื่องราวเกี่ยวกับคณะหัตถ์ปรากฏใน “หัตถ์กับงานบุญของชุมชนริมน้ำ” โดย นวลพรรณ บุญธรรม หน้า ๑๐๕-๑๒๐

หลังจากการจัดนิทรรศการ ได้ขอภาพคนในครอบครัวตัวเองกลับไป ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า ทายาทจะได้ทั้งภาพถ่ายและความภูมิใจ รวมทั้งเรื่องราวในภาพกลับไปด้วย

ในการจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่าย ทั้งเจ้าของภาพ บุคคลในภาพ คนเล่าเรื่อง และผู้ชม ต่างรับรู้ถึงอารมณ์ความรู้สึกและเรื่องราวของชุมชนได้อย่างชัดเจน การจัดนิทรรศการยังส่งเสริมให้เทศบาลเมืองไผ่ซึ่งที่เป็นหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น เล็งเห็นความสำคัญของภาพถ่ายเก่า เพราะสามารถบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนได้ การจัดงานประกวดภาพถ่ายเก่าพร้อมเรื่องเล่าของตำบลไผ่ซึ่งโดยเทศบาลเมืองไผ่ซึ่ง ยิ่งทำให้เกิดแรงกระตุ้นให้ผู้คนหันกลับไปให้ความสำคัญกับภาพถ่ายเก่าและเรื่องเล่าของครอบครัวตัวเองและชุมชนมากขึ้น ในฐานะคนทำงานวัฒนธรรม กิจกรรมของเทศบาลนับเป็นการพัฒนาและการต่อยอดความรู้ ซึ่งนับเป็นเรื่องน่ายินดี

บันทึกการทำงานทั้งสองช่วง นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการทำงานของทีมงาน (นักวิจัยจากศูนย์และผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์) ที่พยายามใช้ภาพถ่ายเก่าเป็นเครื่องมือหรือสื่อกลางในการทำความรู้จักกับผู้คนผ่านกิจกรรมตามหาคนในภาพแล้ว ภาพถ่ายเก่ายังเป็นสิ่งที่กระตุ้นเตือนความทรงจำถึงเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่ปรากฏในภาพได้ด้วย ทั้งยังเปิดโอกาสให้ทีมงานได้เรียนรู้ร่วมไปกับเหตุการณ์หรือเรื่องราวเหล่านั้น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจผู้คนและสภาพของชุมชนได้เป็นอย่างดี

บทบันทึก (ส่วนตัว) ว่าด้วยการใช้ภาพถ่ายในงานพิพิธภัณฑ์

ภาพถ่ายเก่า ไม่ใช่เพียงเครื่องมือหรือกุญแจที่พาทีมงานไปรู้จักกับผู้คนหรือเรื่องเล่าเท่านั้น ภาพถ่ายเก่ายังทำหน้าที่เป็นหลักฐานสำคัญในการยืนยันถึงคำบอกเล่าของคนรุ่นก่อนต่อสิ่งที่เคยมี อดีตที่เคยเป็น ก่อนจะมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่มีให้เห็นแล้วในปัจจุบัน บทบันทึกส่วนตัวนี้จึงเป็นการบอกเล่าถึงประสบการณ์ที่ผู้เขียนได้จากการทำงานกับภาพถ่ายเก่าชุดนี้

ผู้เขียนพบว่า ภาพถ่ายเก่าใช้เป็นเครื่องยืนยันการมีอยู่ของสถานที่ใดสถานที่หนึ่งได้เป็นอย่างดี และถ้าเรานำภาพถ่ายมาจัดเรียงใหม่ ภาพถ่ายจะเล่าถึงเหตุการณ์ที่สำคัญของชุมชนได้ ขณะเดียวกันถ้าเราอ่านหรือวิเคราะห์ภาพและเบื้องหลังของภาพได้มากขึ้น ภาพถ่ายจะทำให้เราเข้าใจสภาพของชุมชนนั้น ๆ ได้มากขึ้นเช่นกัน

คุณปรีชา เฟ่งศรี กับเพื่อน
ถ่ายหน้าโบสถ์หน้าบ้านรวงข้าว
(โบสถ์เก่า) ของวัดท่าพูด

แถวเจดีย์ของวัดท่าพูดในอดีต ปัจจุบันถูกรื้อออกแล้ว (อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด)

หลักฐานของความทรงจำ

นิทรรศการภาพถ่ายเก่า ทำให้ผู้เขียนเรียนรู้ว่า กระดาษใบเล็ก ๆ เพียงใบเดียว สามารถบันทึกเรื่องราวความประทับใจ อารมณ์ ความรู้สึกของผู้คนและสังคมได้อย่างครบถ้วน ภาพถ่ายเป็นเสมือนเครื่องบันทึกกาลเวลาของบุคคล สถานที่ เรื่องราว คำบอกเล่า ค่านิยมหรือแม้แต่สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่คาดไม่ถึง และบ่อยครั้งที่ภาพถ่ายส่วนตัวเป็นบันทึกบางส่วนของชุมชน

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน “ประวัติศาสตร์คำบอกเล่า” เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ประวัติศาสตร์คำบอกเล่าเป็นการบอกเล่าเรื่องราวที่อยู่ในความทรงจำของชาวบ้าน ความทรงจำที่ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เรื่องเล่ามักเริ่มต้นด้วยประโยคที่ว่า “เมื่อก่อนที่นี่เคยเป็นอย่างนั้น เคยเป็นอย่างนี้” หรือ “เมื่อก่อนที่ตรงนี้เคยมีสิ่งนั้น สิ่งนี้ตั้งอยู่”

หน้าที่ของนักวิจัยคือ บันทึกเรื่องราวที่ได้รับฟัง พร้อมกับหาหลักฐานมายืนยันถึงการมีอยู่ของเรื่องราวนั้น ๆ บ่อยครั้งที่พบว่าภาพถ่ายเก่าใช้เป็นหลักฐานยืนยันการมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ที่ชาวบ้านบอกเล่าให้ฟังได้ โดยเฉพาะเรื่องราวที่เกี่ยวกับสถานที่สำคัญของชุมชนเช่นเดียวกับนิทรรศการภาพถ่ายเก่าที่ภาพเก่าบางภาพแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสถานที่ได้เช่นกัน

ตัวอย่างเช่น เรื่องหน้าบันรูป “รวงข้าว” ของโบสถ์หลังเก่าวัดท่าพูด ที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงเมื่อครั้งที่วัดท่าพูดขอรับบริจาคข้าวเปลือกจากชาวบ้าน เพื่อนำข้าวเปลือกที่ได้รับบริจาคมาไปขายแล้วนำเงินที่ได้มาสร้างโบสถ์ ครั้งแรกทีผู้เขียนได้ฟังเรื่องเล่านี้ ยังนึกไม่ออกว่าหน้าบันรวงข้าวมีหน้าตาเป็นอย่างไรแต่เมื่อเห็นโบสถ์ในภาพถ่ายทำให้ผู้เขียนเข้าใจรูปแบบของหน้าบันรวงข้าว เนื่องจากทุกวันนี้หน้าบันรวงข้าวไม่มีให้เห็นแล้ว เพราะเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ ทางวัดได้บูรณะโบสถ์ขึ้นใหม่ จึงมีการรื้อและสร้างโบสถ์หลังใหม่ขึ้นมาแทนที่โบสถ์หลังเดิม

เช่นเดียวกับเจดีย์บรรจุอัฐิที่เคยตั้งเรียงรายอยู่รอบบริเวณโบสถ์และวิหาร ต่อมาเมื่อทางวัดต้องการสร้างกำแพงล้อมรอบโบสถ์และวิหารขึ้นเพื่อแบ่งเขตการประกอบพิธีกรรม รวมทั้งความต้องการในการจัดพื้นที่ของทางวัดใหม่ จึงมีการรื้อและย้ายเจดีย์บรรจุอัฐิ และสร้างเป็นกำแพงแก้วขึ้นมาแทน

งานอุปสมบท คุณเทพี (ไ้่ง) สีผึ้ง)

ในภาพถ่ายนั้น โบสถ์หน้าบันรวงข้าวและแถวเจดีย์อัฐิที่ปรากฏไม่ใช่องค์ประกอบหลักของภาพถ่ายเลย เป็นเพียงฉากหลังที่ติดเข้ามาในภาพด้วยความไม่ตั้งใจ แต่เมื่อเราใส่ใจในรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ก็ sẽเห็นความแตกต่าง หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสถานที่นั้นๆ ได้ รายละเอียดเหล่านี้นำไปสู่การค้นหาเรื่องราวในอดีต จนอาจกล่าวได้ว่าภาพถ่ายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของชุมชน

ภาพถ่ายเก่า: กระจาดเล่าเรื่อง

ภาพถ่ายไม่เพียงเป็นหลักฐานเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของสถานที่เท่านั้น ยังเป็นบันทึกเล่มใหญ่ของชุมชนที่เก็บรายละเอียดเรื่องราวต่างๆ ด้วย โดยเฉพาะประเพณีพิธีกรรมสำคัญของชุมชน ถ้านำภาพถ่ายมาเรียงลำดับก่อนหลัง จะทำให้เห็นขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ผู้คน อารมณ์ความรู้สึกของคนที่มาร่วมงาน การแสดง และการละเล่นที่อยู่ภายในงาน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วภาพถ่ายจึงเป็นดังเครื่องมือในการอธิบายถ่ายทอดเรื่องราว ความรู้ ความเชื่อ วิถีปฏิบัติของคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งสู่อีกสังคมหนึ่งได้ดีกว่าคำบรรยายใดๆ

ในหน้าซ้าย เป็นภาพถ่ายเก่า (จากเจ้าของภาพหลายคน) ที่เกี่ยวกับประเพณีอุปสมบทในชุมชนทำพูด ถือเป็นงานใหญ่ของชุมชน สามารถรวมผู้คนมาช่วยงานและร่วมงานได้เป็นจำนวนมาก งานจะเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมหาของที่จะใช้ภายในงาน ส่วนมากจะเป็นข้าวสารอาหารแห้ง มะพร้าวแก่สำหรับทำขนม ฟืนสำหรับหุงหาอาหาร การเตรียมอาหารจะเริ่มเตรียมกันตั้งแต่ทำนาเสร็จคือ ช่วงรอระยะเก็บเกี่ยว เมื่อถึงวันสุกดีจะมีการเตรียมทำอาหาร ขนมหวาน จัดสถานที่ โคนผมนาค และในตอนเย็นวันนั้นจะเป็นพิธีทำขวัญนาค

เมื่อถึงเวลาอุปสมบท ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวันรุ่งขึ้น นาคและครอบครัวพร้อมญาติสนิทมิตรสหายจะเดินทางไปวัด เพื่อทำพิธีในตอนเช้า โดยในอดีตจะใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง เมื่อถึงบริเวณวัดจะมีการตั้งขบวนแห่ หัวขบวนจะเริ่มด้วยขบวนกลองยาวที่มากู้กับวงดนตรี บางครั้งจะมีการละเล่นหัวโตร่วมด้วย ต่อจากนั้นจะเป็นขบวนของเครื่องอัฐบริขารของพระใหม่ แล้วจึงเป็นขบวนของพ่อนาค ขบวนแห่จะเดินวนรอบโบสถ์สามรอบ เมื่อครบแล้ว ก่อนพ่อนาคเข้าโบสถ์จะมีการโปรยทาน จากนั้นจึงเข้าสู่พิธีอุปสมบท เมื่อเสร็จแล้ว มักจะมีการฉลองพระใหม่ที่บ้าน แล้วนำพระ

หัวโตในงานบวช

ขบวนขันหมาก

การเคลื่อนศพจากบ้านไปวัด

อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพุด

กลับมาส่งวัดในตอนเย็น ขณะที่บ้านของพระอาจมีการฉลองกันต่อเนื่อง ส่วนจำนวนวันที่ใช้จัดงานขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพ บางครั้งอาจจะกินเวลายาวนานถึงห้าวัน

เรื่องราวที่เกี่ยวกับประเพณีอุปสมบทนี้ น่าจะเป็นตัวอย่างหนึ่งของการเล่าเรื่องผ่านภาพถ่าย เพราะบางครั้งการเล่าเรื่องด้วยตัวอักษรเพียงอย่างเดียวไม่อาจสร้างความเข้าใจให้กับผู้ฟังได้ทั้งหมด ภาพถ่ายจึงทำหน้าที่เสริมความเข้าใจและช่วยอธิบายคำบอกเล่าเหล่านั้น นอกจากภาพถ่ายจะบันทึกวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนแล้ว บ่อยครั้งที่ภาพถ่ายทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้สึกของ “คนบ้านเดียวกัน” เช่น ภาพถ่ายงานบวชชุดนี้ นอกจากขั้นตอนพิธีกรรมที่ปรากฏในภาพแล้ว เรายังรับรู้ถึงอารมณ์ของผู้คน ค่านิยมของสังคมสมัยนั้นได้เป็นอย่างดีจากการชม (อ่าน) ภาพถ่ายและฟังคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล

ตีความผ่านกระดาษ

ภาพถ่ายเก่าเป็นทั้งหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชน เป็นทั้งกระดาษที่ใช้เล่าเรื่อง และบ่อยครั้งเราใช้ภาพถ่ายเป็นหลักฐานการตีความและตั้งเป็นสมมติฐานด้วย

ภาพถ่ายในหน้าซ้ายไม่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกันโดยตรง เพราะเจ้าของภาพเป็นคนละคนกัน ภาพหนึ่งเป็นภาพงานบวช ภาพต่อมาเป็นภาพในงานแต่งงาน และอีกภาพหนึ่งเป็นภาพในงานศพ ภาพสามารถเล่าเรื่องงานประเพณีทั้งสามได้คือ เล่าเรื่องคณะหัวโตที่แสดงหน้าขบวนแห่หน้าค เล่าเรื่องขบวนขันหมากของเจ้าบ่าว และเล่าถึงการนำศพออกจากบ้านเพื่อไปวัด

แต่เมื่อผู้เขียนพิจารณาอีกครั้ง พบว่าทั้งสามภาพมีลักษณะร่วมคือ **“เรือ”** ทำให้ผู้เขียนตั้งสมมติฐานเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนนี้ได้ว่า การคมนาคมของชาวทำพูดในอดีตใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก เรือเป็นพาหนะสำคัญที่ทุกบ้านต้องมี นอกจากนั้นผู้เขียนยังเห็นรูปแบบเรือที่ชาวทำพูดใช้งานในอดีตด้วย ซึ่งอาจจะนำไปสู่ประเด็นการศึกษาเรื่อง **“เรือและความหลากหลาย”**

คำถามต่าง ๆ ที่น่าสนใจได้แก่ ช่างต่อเรือในชุมชนมีหรือไม่ เป็นใคร ใช้ขนส่งอะไร เดินทางไปที่ใดบ้าง หรือเส้นทางคมนาคมในอดีตเป็นอย่างไร เดินทางอย่างไร

ต้องเตรียมตัวอย่างไร เปลี่ยนมาใช้วิธีการเดินทางด้วยรถยนต์เมื่อใดและทำไม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นประเด็นให้เกิดการตั้งสมมติฐาน สร้างความสงสัยให้กับผู้ที่กำลังศึกษาข้อมูลของชุมชนนั้น ๆ ข้อสมมติฐานเหล่านี้จะนำไปสู่การเก็บข้อมูลเพื่อหาคำตอบอธิบายความอยากรู้ที่มีต่อชุมชนได้ ดังนั้นการเรียนรู้เรื่องเล่าจากภาพถ่ายจึงเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่นักวิจัยสามารถทำต่อเนื่องจากการจัดนิทรรศการภาพถ่ายเก่าได้ เพราะภาพถ่ายไม่ใช่เพียงกระดาษที่เก็บบันทึกภาพอีกต่อไป แต่เป็นกระดาษสำหรับการเล่าเรื่องอย่างต่อเนื่อง

บันทึกส่งท้าย

ถ้าเราเชื่อว่า “ภาพถ่าย” มีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม เพราะเป็น “สื่อ” ที่ใช้ในการสื่อสารกิจการต่าง ๆ เช่น งานศิลปะ การศึกษา การทางการแพทย์ การประชาสัมพันธ์ หรือแม้แต่การโฆษณา เพื่อแสดงถึงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้อย่างชัดเจน จนมักมีคนพูดว่า “ภาพเพียงภาพเดียว ดีกว่าคำพูดพันคำ” ซึ่งอาจจะจริงในบางครั้งเพราะบางภาพสามารถสื่อสารและสร้างความเข้าใจได้ดีกว่าคำพูดหรือคำบรรยาย

การทำความเข้าใจชุมชนและวิถีชีวิตของผู้คน จะอาศัยภาพถ่ายเพียงอย่างเดียวคงไม่พอ ภาพถ่ายอาจช่วยเป็น “สื่อกลาง” ที่สร้างความสนใจและจุดประกายให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์บอกเล่าเรื่องราว หรืออาจเป็นเพียง “หลักฐานเชิงประจักษ์” ในคำบอกเล่าของคนรุ่นก่อนที่พูดถึงการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น

สิ่งสำคัญที่ควรคำนึงถึงในการใช้ภาพถ่ายเก่าในฐานะหลักฐานอ้างอิงคือ ภาพถ่ายเป็นเพียงกระดาษที่บันทึกเหตุการณ์ เรื่องราว และอารมณ์ความรู้สึกของผู้คน ชุมชน บ้านเรือน ฯลฯ ในช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่เรื่องทั้งหมดในอดีตที่ผ่านมา ไม่ใช่เรื่องในปัจจุบันที่ดำเนินอยู่และไม่ใช่สิ่งที่จะเกิดในอนาคต เพราะการถ่ายภาพเป็นเพียงการบันทึกภาพบางส่วน of เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น

ที่สำคัญภาพถ่ายยังถูกบันทึกผ่านมุมมองของผู้ถ่ายภาพที่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ณ ช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น ดังนั้นการใช้ภาพถ่ายอธิบายเหตุการณ์จึงต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ

ในการทำงานกับภาพถ่ายเก่าของชุมชนทำพูดที่คนทำงานมักเรียกว่า **“กระดาษเล่าเรื่อง”** คงมีภาพถ่ายอีกจำนวนมากที่รอการจัดการและจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ เรายังไม่ได้สืบค้นอีกหลายเรื่อง แต่หากภาพถ่ายเก่าเหล่านี้ยังคงอยู่ และเรามีวิธีการจัดเก็บที่ดีพอ ภาพถ่ายคงเป็นสื่อที่ช่วยให้ผู้สนใจสืบค้นความรู้และความทรงจำที่เกี่ยวกับภาพนั้นได้ในอนาคต ในขณะที่ ผู้คนที่เกี่ยวข้องอาจจากไปตามกาลเวลา ผู้เขียนหวังว่าในอนาคตจะมีโอกาสกลับมาทำงานกับ **“กระดาษบันทึก”** อีกครั้ง เพื่อทำความรู้จักผู้คนและชุมชนทำพูดให้ดียิ่งขึ้น ●

บรรยากาศการเก็บข้อมูลและวงสนทนาเรื่อง “ตลาดท่าเกวียน” กับผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ในตลาด
เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖ ณ วัดท่าพุด

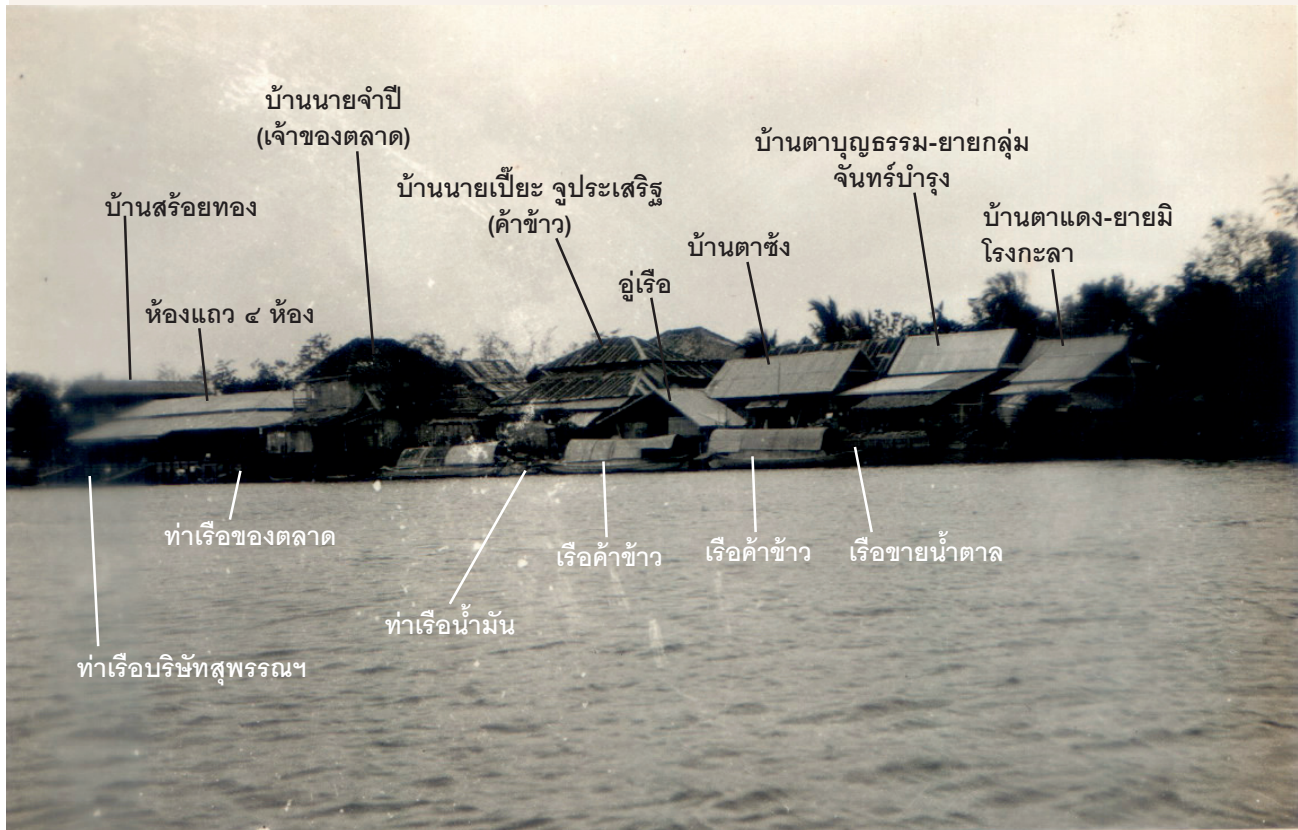

ตลาดท่าเกวียน ในความทรงจำ

โดย นवलพรรณ บุญธรรม

ตลาดท่าเกวียน ไม่ทราบระยะเวลาการถ่ายที่แน่ชัด แต่น่าจะประมาณ ๗๐ ปีที่แล้ว
 จากคำบอกเล่าของนายถาวร งามสามพราน ที่เห็นหลังคาบ้านตนเองและบ้านเรือนที่อยู่ใกล้เคียง
 (อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด จังหวัดนครปฐม)

หลายคนอาจคุ้นเคยและมีโอกาสไปเยี่ยมชมเยือนตลาดน้ำดอนหวาย ซึ่งเป็นตลาดเก่าแก่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำนครชัยศรีหรือแม่น้ำท่าจีน ในเขตอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม บางคนอาจติดใจกับบรรยากาศเก่า ๆ ของตลาด ทั้งรูปแบบของตลาด ห้องแถวไม้ที่เปิดเป็นร้านรวงขายสินค้า ของกินนานาชนิด ของใช้พื้นบ้าน และของกระจุกกระจิกให้ซื้อหาเป็นที่ระลึก แต่หากกล่าวถึง “ตลาดท่าเกวียน” ตลาดที่มีอายุ รุนราวคราวเดียวกันกับตลาดน้ำดอนหวาย ที่เคยตั้งอยู่ไม่ไกลจากตลาดน้ำดอนหวาย คงมีน้อยคนที่จะรู้จัก ซึ่งก็คงไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะปัจจุบันตลาดท่าเกวียนไม่มีร่องรอยของความเป็นตลาดให้เห็นแล้ว แต่คงหลงเหลือภาพถ่ายและเรื่องเล่าจากความทรงจำของคนในแถบนี้ที่มีราวอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป

จากการจัดกิจกรรม เล่าเรื่องผ่านภาพถ่ายเก่า เรื่องเล่าของชาวลุ่มน้ำ (นครชัยศรี) ในโครงการ อบรม/สร้างเวที เพื่อสร้างพลังชุมชนท้องถิ่นและพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ซึ่งเป็นโครงการสนับสนุนให้คนทำงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นและผู้บริหารทางวัฒนธรรมได้มีเครื่องมือสำหรับนำไปใช้ในการจัดการความรู้ในพิพิธภัณฑสถานของตนเอง

พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพูด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่ที่คณะทำงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ได้ทำงานร่วมกับผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานมาตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๔๗ โดยกิจกรรมนี้สืบเนื่องมาจากการที่มีผู้นำภาพถ่ายเก่ามามอบให้กับพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพูดเพื่อเก็บรักษาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ ซึ่งคณะทำงานได้ร่วมกับผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพูด (นำโดยคุณมานะ เกียรติวิวัฒน์ น้อยประชา และคุณเรืองทิพย์ จันทิสสา) นำมาจัดนิทรรศการภาพถ่ายเก่า “เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก” ในงานประจำปีของวัดท่าพูด เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐ ซึ่งภาพที่นำมาจัดนิทรรศการในครั้งนั้นเป็นของสะสมส่วนตัวของคุณปรีชา เฟ่งศรี (ลุงเฟ้ง) ภายหลังทายาทของคุณปรีชาได้นำภาพจำนวนหนึ่งมามอบให้ผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพูดเพื่อเก็บรักษา

นิทรรศการครั้งนั้นมีผู้สนใจเข้าชมจำนวนมาก เพราะส่วนใหญ่เป็นภาพของครอบครัวพ่อแม่และตายายสมัยยังหนุ่มสาว หลายคนขอให้ทำสำเนาภาพของพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ญาติสนิทมิตรสหาย หรือคนที่ตัวเองรู้จัก เพื่อนำไปเก็บไว้เป็นสมบัติของแต่ละครอบครัว นอกจากนี้ ยังมีผู้นำภาพมามอบเพิ่มให้กับพิพิธภัณฑสถานจำนวนมาก ทีมงานจึงร่วมกับผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานจัดการข้อมูลเบื้องต้น (สแกนและคัดแยกไฟล์เตอร์ตามชื่อเจ้าของภาพ โดยจัดทำสองชุด เก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรที่ละชุด) ส่วนภาพจริงขณะทำงานได้ทำการอนุรักษ์เบื้องต้น (ทำความสะอาดและเปลี่ยนอัลบั้มภาพ) แล้วส่งคืนเจ้าของ แต่ยังไม่มีการอ่านหรือบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับภาพเหล่านี้

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๕๕๖ คณะทำงานจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ร่วมกับผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ ได้จัดกิจกรรม “เล่าเรื่องผ่านภาพถ่ายเก่า เรื่องเล่าของชาวลุ่มน้ำ (นครชัยศรี)” ขึ้น เพื่อสืบค้นเรื่องราวของภาพเก่าชุมชนท่าพูด ที่นอกจากการรวบรวมเรื่องเล่าที่น่าสนใจของภาพเหล่านั้นแล้ว กิจกรรมดังกล่าวยังเป็นการสร้างกระบวนการสืบค้นเรื่องเล่าให้กับผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ได้เรียนรู้วิธีการการสืบค้นเรื่องเล่าจากภาพถ่าย รวมทั้งเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์ที่บ้านวัดท่าพูดกับชุมชนที่อยู่โดยรอบ โดยใช้เวลาดำเนินโครงการตั้งแต่เดือนเมษายน-มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖

ผู้ร่วมวงสนทนามีทั้งผู้เกี่ยวข้องกับภาพ เจ้าของภาพถ่าย ผู้ปรากฏในภาพ ผู้ที่รู้จักคนในภาพ ผู้อยู่ร่วมเหตุการณ์ พวกเขาเหล่านี้ยังจำเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในภาพได้เป็นอย่างดี วงสนทนาตั้งแต่การพูดคุยกันแบบส่วนตัวแบบสบาย ๆ และวงคุยกลุ่มย่อยที่บ้านเจ้าของภาพ เรื่อยไปจนถึงวงสนทนาขนาดใหญ่ที่มีผู้ร่วมแบ่งปันประสบการณ์กว่า ๒๐ คน จัดขึ้นที่ศาลาอเนกประสงค์วัดท่าพูด สร้างความสนุกสนานให้กับผู้ร่วมสนทนา พร้อมกับข้อมูลที่หลงเหลือจากความทรงจำของแต่ละคนจนแทบจะบันทึกไม่ทัน จนนำไปสู่เรื่องที่น่าสนใจและน่าค้นหาอีกหลายเรื่อง

เวทีเล่าเรื่อง “ย้อนเวลาหา...ตลาดท่าเกวียนและสิงโตท่าเกวียน” เป็นหนึ่งในเวทีเก็บข้อมูลเรื่องตลาดท่าเกวียนโดยใช้หลักฐานจากภาพถ่ายเพียงใบเดียวของคุณปรีชา เฟ่งศรี ซึ่งในอดีตตลาดท่าเกวียนเป็นพื้นที่เศรษฐกิจสำคัญของคนในแถบนี้ เป็นตลาดที่คึกคักและมีชีวิตชีวา เป็นแหล่งค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าทั้งจากในชุมชนและต่างถิ่น

ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ที่มีอายุน้อยกว่า ๕๐ ปี หรือคนที่เพิ่งเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณบ้านท่าพูด คลองบางซื่อ และคลองฉาง ในเขตเทศบาลเมืองไรซ์ อําเภอสามพราน แทบจะไม่มีใครเคยได้ยินเรื่องราวและเคยเห็นตลาดท่าเกวียนแล้ว แต่ผู้ที่อายุมากกว่า ๕๐ ปีและอยู่อาศัยในพื้นที่มาสืบเนื่องยาวนานอีกหลายคน ยังคงจดจำตลาดท่าเกวียนได้ การสืบค้นและบันทึกประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนในชุมชนที่ยัง

จดจำเรื่องราวได้จึงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ทำให้เห็นถึงเรื่องราว ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ทั้งในเชิงพื้นที่ทางกายภาพ ระบบเศรษฐกิจ และการเคลื่อนย้ายของผู้คน เป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต ไม่หยุดนิ่ง และเป็นจิ๊กซอว์ ชิ้นหนึ่งที่ช่วยทำให้ภาพชีวิตของคนในลุ่มน้ำนครชัยศรีมีความชัดเจนขึ้น

ภาพถ่ายเก่าที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์จึงไม่ใช่เพียงภาพเก่าแก่ที่หาดูยาก แต่ ยังทำหน้าที่สะท้อนเรื่องราวชีวิตและความเปลี่ยนแปลงของผู้คนในชุมชน บทความนี้ จะกล่าวถึงที่มาที่ไปของการเป็นพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจบริเวณสองฟากฝั่งลำน้ำ นครชัยศรี ประวัติความเป็นมาของตลาดท่าเกวียนจากคำบอกเล่าของผู้คนที่มี ประสบการณ์ร่วม ชีวิตของผู้คนในตลาด การวาดแผนผังตลาดจากความทรงจำของ คนที่เคยอยู่ในตลาด เหตุการณ์ในความทรงจำ และปัจจัยหลายอย่างที่ส่งผลให้เกิด ความเปลี่ยนแปลง อันส่งผลต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน

ชุมชนริมน้ำนครชัยศรี

พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรีเป็นที่ตั้งชุมชนมานาน **เสาวภา พรสิริพงษ์ และ คณะ** กล่าวถึงการตั้งชุมชนในแถบลุ่มน้ำนครชัยศรีว่า

“การตั้งชุมชนมักเกิดขึ้นบริเวณจุดเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำนครชัยศรีกับปาก คลองสำคัญ ๆ ที่ขุดขึ้นเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งพืชผลการเกษตรทั้งน้ำตาล และข้าว บริเวณดังกล่าวมักมีบ้านเรือนหนาแน่น มีวัดสำคัญ เป็นย่านตลาดและเป็น ศูนย์กลางคมนาคม

“บ้านเรือน วัด มักหันหน้าเข้าหาแม่น้ำที่เป็นเส้นทางคมนาคม ด้านหลังเป็น ไร่นา เป็นพื้นที่เพาะปลูก ต่อมาจึงมีการหักร้างทางพงลึกเข้าไปลึกขึ้น การตั้งบ้าน เรือนจึงกระจายเป็นกลุ่ม เปลี่ยนจากเดิมที่มักตั้งเรียงรายตามริมแม่น้ำ ย่านตลาดเป็น แหล่งที่ประชาชนที่อยู่ตามลำคลองต่าง ๆ ได้นำผลิตผลทางการเกษตรมาแลกเปลี่ยน ซื้อขายกัน ตลอดลำแม่น้ำนครชัยศรี มีคลองเชื่อมต่อกับแม่น้ำ ๒๖ สาย

“ตลอดสองฝั่งแม่น้ำจึงมีย่านตลาดถึง ๑๓ แห่ง ที่มีเหลือร่องรอยมาถึงปัจจุบัน เช่น ตลาดบางหลวง ตลาดบางเลน ตลาดปลา ตลาดห้วยพลู ตลาดจิ้งจอก ตลาดพระ ปฐมเจดีย์ ตลาดท่านา ตลาดใหม่ ตลาดดอนหวาย มีวัดที่ตั้งอยู่ริมน้ำ ๔๐ แห่ง เช่น

คลินิกหมอสมพงษ์ บริเวณหน้า
ตลาดริมแม่น้ำนครชัยศรี
เปิดทำการราว พ.ศ. ๒๕๒๐
(อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด)

คุณปรีชา เฟ่งศรี (คนซ้ายสุด) ถ่ายในบริเวณตลาดท่าเกวียน ไม่ทราบปีที่ถ่ายภาพ
(อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด)

วัดทำพูด ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน, วัดบางช้างเหนือ ตำบลคลองใหม่ อำเภอสามพราน, วัดนักบุญเปโตร ตำบลท่าข้าม อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ฯลฯ^๔

ตลาดในบริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรีสร้างขึ้นเพื่อรองรับเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัวตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๕๓ ซึ่งเป็นการขยายตัวจากเศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายชุมชนที่อยู่ปากคลองหลายแห่งที่การคมนาคมสะดวก อาจพัฒนาให้มีทำขึ้น-ลงเรือเพื่อเดินทางไปสถานที่ต่าง ๆ และเป็นพื้นที่ค้าขายแลกเปลี่ยนและขนส่งสินค้าหลากหลายประเภทจนกลายเป็นตลาดในที่สุด ตลาดส่วนใหญ่มักสร้างโดยชาวจีนที่มีการสะสมทุนจนสร้างฐานะได้ ต่อมาจึงลงทุนสร้างห้องแถวไว้ขายของหรือให้คนเช่าเพื่อค้าขายโดยเฉพาะสินค้าที่มาจากกรุงเทพฯ ต่างถิ่น หรือสินค้าที่ชุมชนผลิตเองไม่ได้

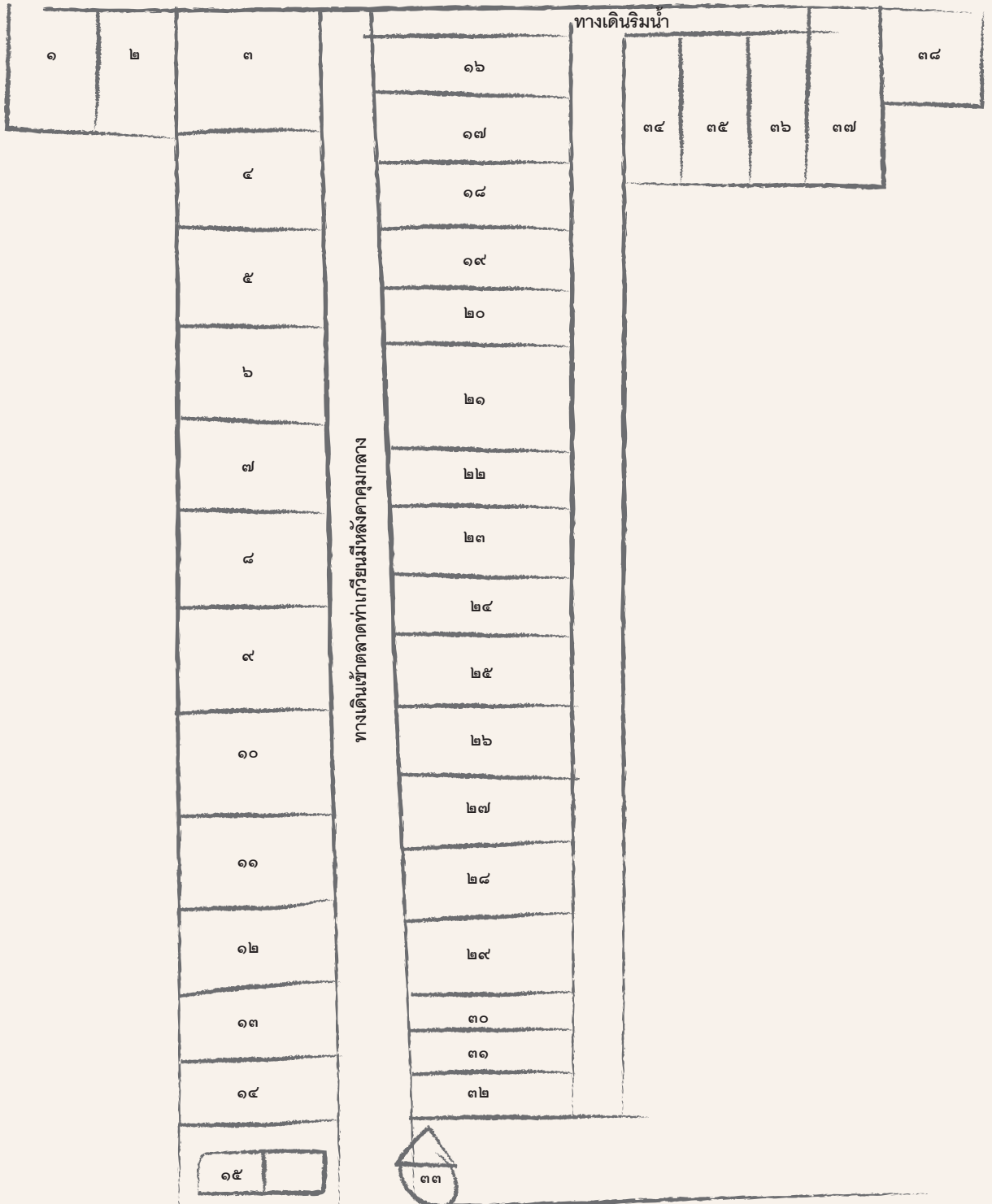
ตลาดท่าเกวียน

ตลาดท่าเกวียน บางคนเรียก “ท่าเตียน” ตั้งอยู่ริมแม่น้ำนครชัยศรีระหว่างคลองฉางกับคลองบางยางในตำบลไร่ขิง ปัจจุบันมีถนนไร่ขิง-ทรงคนอง (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๓๑๖) ผ่านบริเวณด้านหลังตลาด ไม่มีใครรู้แน่ชัดว่าตลาดสร้างขึ้นเมื่อใด แต่คาดว่าสร้างขึ้นรุ่นราวคราวเดียวกับตลาดดอนหวายที่อยู่ห่างออกไปประมาณ ๒.๓ กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีข้อสันนิษฐานว่าอาจสร้างขึ้นราวสมัยรัชกาลที่ ๕ หลังจากที่มีการสร้างและเปิดใช้สถานีรถไฟจัวราย และการเปิดกิจการเรือโดยสารของบริษัทสุพรรณชนสง ที่มีเรืออยู่ที่ตำบลจัวราย จังหวัดนครปฐม

จากคำบอกเล่าของคนบ้านทำพูด คลองฉาง และคลองบางซื่อ ที่เคยเดินทางไปจับจ่ายใช้สอยหรือเคยใช้ชีวิตอยู่ในตลาดท่าเกวียนเมื่อครั้งอดีต ได้รับความว่าเจ้าของตลาดท่าเกวียนคือ **นายจำปี สร้อยทองกับนางเลื่อน หนีญสถิตย์** ซึ่งเดิมทีที่ดินบริเวณที่สร้างตลาดเป็นที่ดินที่นางเลื่อนได้รับตกทอดมาจากพ่อผู้เป็นหลงจู้ค้าข้าวที่พายเรือรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาในแถบนครชัยศรีและสะสมทุนจนเป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมาก

^๔ เสาวภา พรสิริพงษ์ และคณะ, วิถีชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี (นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘), ๓๖-๓๗.

แม่น้ำท่าจีน

ถนนสายไร่ขิง-ทรงคนอง

- ๑ ร้านขายน้ำตาล
- ๒ บ้านนายกิมซี้ (ค้าข้าว)
- ๓ บ้านนายจำปี-นางเลือน สร้อยทอง เจ้าของตลาด และเป็นท่าเรือโดยสารบริษัทสุพรรณชนสง
- ๔ ร้านท่าทองของนายเสถียร-นางทองหยด กรุงเทพมหานคร
- ๕ ห้องนายเลี้ยง แซ่ลี (เช่าเป็นห้องพักและพายเรือไปขายก๋วยเตี๋ยวที่วัดท่าพุท)
- ๖ ร้านขายของชำของนายเจียงวัน-นางไน้ แซ่เอี้ยว ขายสบู๊ แป้ง ผ้าดำ ผ้าดำนครชัยศรี มีโรงงานอยู่ที่นครชัยศรี ขึ้นชื่อในเรื่องเนื้อแน่น ทนทาน ไส้จริง และปล่อยเงินกู้
- ๗ ร้านขายยาสมุนไพรไทยของนายวิชัย (กิมไล้) และนางทองดี มาปราณีต (แม่ของหอมแน่นน้อย)
- ๘ ร้านขายน้ำมันเรือ น้ำมันก๊าด น้ำมันตะเกียงของนายหอย
- ๙ ร้านตัดเสื้อและกางเกง ของนายกือ-นางกิมบัว
- ๑๐ ร้านขายก๋วยเตี๋ยวและกาแฟของนายหลกฮี้-นางกิมล้วย แซ่เอี้ยว
- ๑๑ ร้านขายของชำของนางเล็ง ชายกะปิ น้ำปลาและหมากแห้ง (แม่ของนางเล็งซื้อยายหอม อาชีพทำหมากแห้ง)
- ๑๒ ร้านขายของชำและผ้าของนายชู่ย-นางวาด แซ่อึ้ง
- ๑๓ ร้านขายของชำก๋วยเตี๋ยว กาแฟ และผัก ของนายม้วย-นางจ่าย แซ่เอี้ยว
- ๑๔ ร้านขายของชำของนายเทียนสื่อ และขายของทางเรือด้วย
- ๑๕ เวจหรือด้วม
- ๑๖ บ้านนายไอ้ เฟงศรี ประกอบอาชีพทำของเล่นจากไม้
- ๑๗ ร้านขายผ้าดำ เย็บเสื้อใน และขายของชำของนายถนอม-นางกวย ชาญชัย
- ๑๘ ห้องว่าง มีคนย้ายเข้า-ออกเสมอ
- ๑๙ ร้านขายของชำและยาสมุนไพรของหอมหอม-นางเหรียญ สร้อยทอง (พี่ชายนายจำปี)
- ๒๐ ห้องนายสายหยุด-นางกิมไน้ ชาญชัย มีอาชีพทำสวน (ห้องมีคนย้ายเข้า-ออกเสมอ)
- ๒๑ ห้องนายหอม-นางวรรณ อาชีพปล่องเรือขายของ
- ๒๒ ห้องนายสำราญ-นางสงวน สีม่วง และร้านตัดผมของนายบุญธรรม
- ๒๓ ห้องว่างและเป็นที่พักข้าวเปลือกของนายหอย
- ๒๔ ร้านตัดเสื้อของนายเจียงห้ง แซ่เตียว และรับซื้อ-ขายข้าวเปลือก โดยด้านหลังมีโรงเก็บข้าวเปลือก
- ๒๕ ที่เก็บข้าวของต้ายม้ เก้าแก่ตวงข้าวเปลือกหลังบ้านเลี้ยงหมูไว้ด้วย
- ๒๖ ห้องว่าง ใช้เก็บข้าวเปลือกของนายเพ็กเอี้ยง-นางกี้ เฟงศรี ด้านหลังเป็นเล้าหมูของไอตือ
- ๒๗ ห้องของยายเอี้ยง แซ่เล้า (ตาจง-ยายพัน หาบก๋วยเตี๋ยวขายตามทุ่งนาแลกรข้าว)
- ๒๘ ห้องนายถนอม-นางหนู
- ๒๙ ร้านขายของชำของนายโต
- ๓๐ ห้องนายไอตือ อาชีพหาปลาด้วยเรือผีหลอกหลังบ้านเลี้ยงหมูเอาไว้
- ๓๑ ห้องว่าง
- ๓๒ บ้านแป๊ะตีเหล็ก ทำมิด ทำเคียว และตีเหล็ก
- ๓๓ ศาลเจ้า
- ๓๔ คลินิกหมอสมพงษ์
- ๓๕ นายทอง-นางวารี ประเสริฐทองกร
- ๓๖ บ้านนายสมพร-นางละเอียด เมืองสมบูรณ ทำสวนอยู่แถววัดไร่ขิง คลองมะนาว และมีเรือแท็กซี่รับจ้าง
- ๓๗ บ้านนายชวลิต-นางกิมซื่อ สร้อยทอง อาชีพค้าข้าว โดยรับซื้อข้าวเปลือกจากอ้อมน้อย คลองฉาง และคลองบางซื่อ
- ๓๘ โรงสีตาเซียง ใกล้เคียง กันมีโรงสีนอยู่

***แผนผังนี้เป็นการบอกเล่าจากความทรงจำของผู้ที่เคยอยู่อาศัย โดยมีการย้ายเข้า-ออกของผู้อยู่อาศัยและร้านค้าอยู่ตลอดเวลา จึงอาจมีความคลาดเคลื่อนและไม่เรียงตามลำดับเวลา

ด้านนายจำปีเป็นคนจีน เดิมทำสวนอยู่แถวบางเตย (ฝั่งตรงข้ามตลาดท่าเกวียน) ต่อมาได้มาแต่งงานกับนางเลื่อน และสร้างห้องแถวไม้ให้คนมาเช่าขายของ **คุณยายประทุม สร้อยทอง** ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๐) อายุ ๗๘ ปี ลูกสาวของนายจำปี และนางเลื่อน เล่าว่า สมัยเป็นเด็กก็เห็นว่ามีตลาดอยู่แล้ว ผู้คนในตลาดส่วนมากจะเป็นคนจีนหรือคนที่มีเชื้อสายจีนมาเช่าที่อยู่ เมื่อก่อนตลาดท่าเกวียนเจริญมาก ใคร ๆ ก็มาตลาดท่าเกวียน เพราะเป็นตลาดใหญ่

ผู้เฒ่าผู้แก่เคยเล่าให้คุณยายประทุมฟังว่าสมัยก่อนจะมีเกวียนลากข้าวมาขายให้คนจีนในตลาดและซื้อของจากตลาดกลับไป แต่ในรุ่นของคุณยายประทุมไม่มีใครเคยเห็นการลากเกวียนขายข้าวอีกแต่รู้เพียงว่าท่าจอดเกวียนอยู่บริเวณใด โดยในช่วงประมาณ ๕๐-๖๐ ปีมาแล้ว ชาวจีนจะล่องเรือมาเข้าไปรับซื้อข้าวจากชาวนาที่มีที่นาในคลอง จะบรรทุกข้าวใส่เรือออกมายังปากคลองและนำมาใส่เรือใหญ่อีกทีหนึ่ง จนเมื่อมีการตัดถนนเส้นทางคลองบางช่วงจึงถูกปิด ผู้คนไม่สามารถเดินทางเข้าออกด้วยเรือได้สะดวกเท่ากับทางถนน การขนส่งลำเลียงข้าวทางลำคลองจึงลดน้อยลงและเลิกกันไป

ลักษณะของตลาดท่าเกวียนนั้น คุณยายประทุม สร้อยทองและ**คุณนงน้อย ลิ้มกร**ซึ่งเกิดและใช้ชีวิตในตลาดท่าเกวียน ก่อนที่จะย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อื่น เล่าถึงลักษณะของตลาดว่า ตลาดท่าเกวียนเป็นห้องแถวสองข้าง หันหน้าเข้าหากัน ตัวอาคารห้องแถวตลาดเป็นไม้ หลังคามุงสังกะสี สร้างขนานสองข้างทางเดินที่ขึ้นมาจากทำน้ำ ว่างทางเดินจะมีหลังคาสังกะสีคลุมโดยตลอด พื้นเป็นดินอัดแน่น มีร่องน้ำเล็กๆ ขนาบ ทางเดินมีหลังคาคลุม คนเดินตลาดจะไม่เปียกฝน ตลาดท่าเกวียนในสมัยนั้นไม่มีไฟฟ้าใช้ แต่ละห้องจะใช้ตะเกียงสายฟ้าแลบและตะเกียงลานในการให้แสงสว่างยามค่ำคืน ส่วนราคาค่าเช่าห้องเริ่มที่เดือนละแปดบาท ต่อมาปรับราคาเป็นเดือนละ ๑๐ บาท และ ๕๐ บาท ตามลำดับ

ทำเรือสุพรรณขนส่ง

ความคึกคักของตลาดท่าเกวียน นอกจากจะเป็นแหล่งจับจ่ายใช้สอยสินค้าอุปโภค บริโภคของผู้คนในบริเวณบ้านท่าพูด คลองบางซื่อ และคลองฉางแล้ว

ยังเป็นจุดสำคัญของการคมนาคมทางน้ำ เพราะมีท่าเรือโดยสารของบริษัทสุพรรณชนสง ซึ่ง เป็นเรือโดยสารประจำทาง รับ-ส่งผู้โดยสารและสินค้าตั้งแต่จังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม กรุงเทพฯ และสมุทรสาคร เรือโดยสารบริษัทสุพรรณชนสงที่ออกจากท่าเรือที่ตลาดจี่วราย ในตำบลจี่วราย (เดิมคือตำบลท่าเรือ) มีสามเส้นทาง คือ จี่วราย-สุพรรณบุรี จี่วราย-มหาชัย และจี่วราย-สมุทรสาคร เรือจะออกจากจี่วรายเที่ยวแรก เวลา ๘.๐๐ น. เที่ยวที่สอง เวลา ๑๐.๐๐-๑๑.๐๐ น. เที่ยวที่สาม เวลา ๑๓.๐๐ น. และเที่ยวสุดท้าย เวลา ๑๘.๐๐ น. (ใช้เวลาเดินทางจากจี่วรายถึงสุพรรณบุรี ประมาณแปดชั่วโมง)^๕ หากจะเข้ากรุงเทพฯ ก็มีเรือของบริษัทสุพรรณชนสงที่วิ่งถึงบางกอกน้อย หรือจะมาต่อรถไฟที่สถานีรถไฟจี่วรายเพื่อเดินทางไปยังสถานีรถไฟบางกอกน้อยอีกทีหนึ่งก็ได้ โดยก่อนจะมีรถไฟ หากผู้คนแถบนี้ จะเดินทางเข้ากรุงเทพฯ ต้องพายเรือไปตามคลองฉาง

คุณแน่น้อย ลิมังกูร หรือ “หมอน้อย” เล่าว่า เรือสุพรรณมีสองชั้นและเป็นเรือเมล์โดยสาร บางครั้งเรียก “เรือไฟ” หรือ “เรือไอ” เป็นเรือขับเคลื่อนด้วยเครื่องจักรไอน้ำ มีสีแดงและมีชื่อเรือตามตัวละครในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน เช่น เรือศรีประจันต์ เรือขุนช้าง เรือขุนแผน เป็นต้น และยังมีเรือของบริษัทเมืองสมุทร (สมุทรสาคร) ที่รับ-ส่งผู้โดยสารและนำสินค้าจากสมุทรสาครมาขาย เรือจะมาเป็นเวลา ยามเช้าวิ่งจากท่าเรือจี่วรายไปยังสมุทรสาคร ยามเย็นวิ่งจากสมุทรสาครกลับมาถึงท่าเรือจี่วราย โดยขากลับจะมีสินค้ามาขายด้วย “ที่ได้กินบ่อยคือปลาทุ แม่จะเลี้ยงลูกด้วยปลาทุต้ม” คุณยายประทุม สร้อยทอง กล่าวเสริม

ด้วยเหตุนี้ ตลาดท่าเกวียนจึงคึกคักไปด้วยผู้คนที่มาจับจ่ายใช้สอยและมารอเรือโดยสาร ท่าเรือจะอยู่ตรงหน้าบ้านนายจำปีเจ้าของตลาด โดยมีสะพานไม้สองอัน อันหนึ่งเสมอพื้น และอีกอันลาดเอียงไว้สำหรับขึ้นลงเรือได้ตามระดับน้ำ

คุณประทุมและคุณเทียนนุ่น พัฒนานุชาติ เล่าเรื่องให้เห็นบรรยากาศตลาดท่าเกวียนเมื่อหลายสิบปีก่อนด้วยใบหน้าที่มีรอยยิ้มว่า

“ตาดวง ตายู๋ ตาเอ็ง ชอบมานอนอยู่หน้าเรือนนายจำปีที่อยู่ติดริมแม่น้ำ หน้าเรือนของนายจำปีเป็นลานกว้าง มีหลังคาคลุม เด็ก ๆ ชอบมานั่งเล่นตอนกลางวัน

^๕ จารุวรรณ ข้าเพชร, “พื้นที่และความทรงจำร่วมเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ ของชุมชนจี่วราย”, วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ๑๗ (๒๕๕๗): ๒๖๘.

บริเวณท่าเรือบริษัทสุพรรณขนส่งที่อยู่ติดกับเรือของนายจำปี
เจ้าของตลาด ถ่ายราว พ.ศ. ๒๕๐๑ (อนุเคราะห์ภาพโดย นงเยาว์ สร้อยทอง)

สาว ๆ ทำเกวียน

ชายหนุ่มจากหมู่บ้านใกล้เคียงมักแวะเวียนมาที่ตลาดเพราะเป็นที่เล่าลือกันว่าสาว ๆ ตลาดทำเกวียนสวยและหน้าตาดี จึงมีคนมาขอแรงให้ไปช่วยงานต่าง ๆ อยู่เสมอ ทั้งงานประจำปีวัดไร่ขิงและการอุ้มเทียนในงานบวช สาวทำเกวียนมักมีหนุ่ม ๆ ในตลาดทำเกวียนเป็นผู้คุ้มกัน ไม่ให้หนุ่มจากถิ่นอื่นมาเกาะเกาะ

“แต่ก่อนเวลาใครจะมาดูสาว ต้องมาที่ตลาดทำเกวียน แต่งตัวกันสวย คนชอบมาดูสาว ๆ ชายของโดยเฉพาะช่วงงานประจำปีวัดไร่ขิง กลางเดือนห้า คนจะมารอลงเรือไปวัดไร่ขิงหนุ่ม ๆ ที่มาเที่ยวงานวัดไร่ขิงก็จะไปดูสาว ๆ จากตลาดทำเกวียนที่ผลัดเปลี่ยนกันไปขายทองขายดอกไม้ไหว้พระ” คุณนงเยาว์ สร้อยทอง กล่าว
(อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพุท)

ส่วนคนโต (ผู้ใหญ่) ขอบมาสังสรรค์ตอนกลางคืน หน้าเรือนลมเย็นมาก ...สมัยยังหนุ่ม ชอบไปนอนถอนขนรักแร้กันที่หน้าเรือนนายจำปี และเอาแผ่นก้อเอี๊ยะไปแปะด้วย...”

ในช่วงงานประจำปีหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง คือกลางเดือนห้าของทุกปี คนจากที่ต่าง ๆ เช่น สองพี่น้อง บางเลน จักราย นครชัยศรี กระจุกแบน อ้อมน้อย และสมุทรสาคร จะมารอลงเรือโดยสารที่นี้เพื่อลงเรือไปเที่ยวงานนมัสการหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง บางคนก็มา จากที่ไกล ๆ เช่น กระจุกลุ่มถ้ามาถึงดึก จะนอนพักที่ทำน้ำ รุ่งเช้าจึงเดินทางต่อ คน ที่เป็นกรรมการวัดจะขึ้นเรือสุพรรณชนส่งได้ฟรีในช่วงงานประจำปีวัดไร่ขิง ช่วงนี้ชาว ตลาดและผู้เช่าห้องแถวที่คุนยายประทุมลูกสาวเจ้าของตลาดเรียกว่า “ลูกห้องแถว” จะทำข้าวแกงขาย เพราะเป็นช่วงที่คนจากต่างถิ่นแวะเวียนมากันมาก

ศาลเจ้าของชาวตลาด

ภายในตลาดมีศาลเจ้า เรียกว่า “ศาลอากง” เป็นที่นับถือของคนในตลาด เดิม อยู่กลางตลาด แต่ย้ายมาอยู่หลังตลาดในภายหลัง เมื่อถึงช่วงตรุษจีนราวเดือนสาม เจ้าของตลาดจะทำบุญตลาด โดยนำไปเปิดไถ่มาไหว้ ตอนกลางวัน มีการทำบุญเลี้ยงพระ คนที่พักในห้องแถวจะนำอาหารมาร่วมทำบุญ ทั้งอาหาร ขนม และผลไม้ เช่น ขนมสาลี่ ขนมแปะก๊วย รวมถึงแตงโมที่แต่ละบ้านจะแข่งขันกันเรื่องความใหญ่ของ ลูกแตงโม โดยเจ้าของตลาดจะจ้างละครชาตรีและจิวเล็ก (หุ่นจิว) มาเล่นที่โรงจิวกลาง ตลาดด้วย

“เมื่อก่อนเวลามีงานทำบุญตลาด กังจะไปหาละครชาตรีมาเล่นกลางตลาด ล้อมวงเล่น เรื่องที่เล่น เช่น เรื่องโกมินทร์ พระปิ่นทอง บางทีก็มีจิวเล็ก จิวเล็กเป็น หุ่นตัวจิวแล้วมีคนเซด เคยดูอยู่ ๑-๒ ครั้ง ตอนเป็นเด็ก คนในตลาดจะเอาของมาไหว้ ที่ศาลอากง มีเลี้ยงพระตอนกลางวัน คนห้องแถวจะคดข้าวมา มีขนมสาลี่ทุกบ้าน แตงโมด้วย ใครลูกใหญ่ก็ได้หน้า ตอนหลังเป็นขนมเค้ก ของใครของมันทำมา ขนม แปะก๊วย (เหมือนขนมกุยช่าย) ข้างนอกเป็นดี ข้างในเป็นไส้กุยช่าย ไชเท้า ผัก หน่อ ไม้ ถั่ว” คุนยายประทุมกล่าว

เวจ

สิ่งสำคัญที่จะขาดไม่ได้สำหรับทุกคนที่อาศัยอยู่ในตลาดแห่งนี้ คือ “เวจ” หรือที่ชาวตลาดท่าเกวียนเรียกว่า “เวจซี่” (ส้วม)

เวจ เป็นสถานที่ที่กล่าวถึงแล้วหลายคนทำจุกยก้น เหมือนกับว่าได้กลิ่นและเห็นภาพแต่หนหลัง เวจของตลาดท่าเกวียนตั้งอยู่ท้ายตลาด เป็นส่วนรวมที่ทุกบ้านในตลาดจะต้องมาใช้ถ่ายหนักถ่ายเบา เพราะในห้องแถวซึ่งมีพื้นที่จำกัดจะไม่มีส้วม ต้องมาใช้ร่วมกัน รวมถึงคนในละแวกใกล้เคียงที่แวะเวียนมาตลาดด้วย ส่วนห้องน้ำที่จะใช้อาบชำระร่างกายนั้น ชาวตลาดอาศัยอาบที่แม่น้ำตรงทำน้ำหน้าบ้าน

เวจเป็นอาคารปลูกสร้างด้วยไม้ ยกพื้นสูงประมาณสองเมตร ด้านบนมีหลังคา ด้านล่างเปิดโล่ง ห้องส้วมมีสองด้าน ด้านหนึ่งเป็นของผู้หญิง อีกด้านเป็นของผู้ชาย แต่ละด้านมีห้องส้วมสี่ห้อง มีฝากันแต่ละห้อง แต่มักมีคนเอาตะปูเจาะข้างฝาเพื่อแอบดูกัน ที่เวจมักจะมีหมูมากินของเสียเป็นประจำ บางครั้งทำธุระอยู่แล้วขยับตัวไปโดนหมู หมูก็จะสลัดของเสียมาโดน บางคนจึงต้องพกไม้ยาวเข้าเวจด้วย เพื่อใช้ไล่หมู

อุปกรณ์เช็ดทำความสะอาดหลังจากเสร็จธุระแล้ว คือ กาบมะพร้าวที่ตัดเป็นชิ้น แต่ละบ้านจะตัดกาบมะพร้าวสำหรับเช็ดทำความสะอาดใส่กระบอกลบไว้ บางคนก็ใช้ใบสะแกหรือกระดาษหนังสือพิมพ์ แต่กระดาษหนังสือพิมพ์ เมื่อเช็ดแห้งแล้วจะปลิวออกมานอกเวจ **ตาหน้าแข็ง**จะคอยเก็บกระดาษไปเผา เพราะเห็นว่าหนังสือเป็นของสูง ไม่ควรนำมาใช้เช็ดทำความสะอาด

หลายคนบอกว่าในเวจซี่ไม่มีกลิ่นเหม็น ไม่เฉอะแฉะ เพราะหมูกินของเสียจนหมด หมูที่กินจะเป็นหมูเล็ก (ลูกหมู) ที่เลี้ยงแบบปล่อยให้วิ่งเล่น หากินตามพื้น ส่วนหมูรุ่น ๆ ที่ใกล้จะขายได้ คนเลี้ยงจะผูกไว้ไม่ให้เดินเฟ้นฟาน จึงไม่ต้องกังวลว่าเนื้อหมูนั้นมาจากหมูที่ไปกินของเสียหรือสิ่งปฏิญูลต่าง ๆ **คุณเทียนนุ่น**เล่าเรื่องนี้ให้คณะทำงานฟังอย่างเห็นภาพจนแทบจะได้กลิ่นกันเลย

เวจซี่เลิกใช้ในสมัย**กำนันสมควร วัฒนพิทักษ์พงษ์** เพราะกำนันสมควรแนะนำให้สร้างส้วมไว้ในบ้านแทน แต่เมื่อสร้างส้วมในบ้านก็ลำบาก เพราะบ้านมีเนื้อที่ไม่มาก และไม่มีถังเก็บขนาดใหญ่ เมื่อส้วมเต็มต้องเปิดถังและตักของเสียไปทิ้งแม่น้ำ เพราะไม่รู้จะไปทิ้งที่ไหน เวลาตักไปทิ้งจะส่งกลิ่นเหม็นทั่วตลาด

เมื่อมีการสร้างส้วมในบ้าน พื้นที่บริเวณเวจซี่ที่ตลาดก็เป็นที่ว่าง มีต้นมะขามเทศ และต้นไม้อื่น ๆ ขึ้น ส่วนด้านหลังวัดท่าพุดก็เป็นเวจซี่เช่นกัน แต่สร้างมิดชิดกว่า พื้นที่ เป็นป่ารกทึบ น่ากลัว และเดินไปยากกว่าเวจซี่ที่ตลาดท่าเกวียน ปัจจุบันที่ตั้งเวจซี่ วัดท่าพุดกลายเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชนตำบลไร่ขิง

ตลาดท่าเกวียนเมื่อยามสงคราม

ตลาดท่าเกวียนผ่านร้อนผ่านหนาวมาพอสมควร เหตุการณ์ที่อยู่ในความทรงจำ ช่วงหนึ่งของคนท่าเกวียนคือเหตุการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ราว พ.ศ. ๒๔๘๕ หรือที่คนท่าเกวียนเรียกว่า “สงครามญี่ปุ่น”

คุณถาวร งามสามพราน หรือ “ตาซัง” ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๐) อายุ ๘๐ ปี บ้านเดิมอยู่ติดกับตลาดท่าเกวียน เล่าให้คณะทำงานฟังว่า ช่วงสงครามญี่ปุ่น กำลัง เรียน ป.๑ ที่โรงเรียนวัดท่าพุด สมัยนั้นชุดนักเรียนคือเสื้อสีขาว กางเกงขาสั้น ใช้ กระดานชนวน หินชนวน และดินสอหิน เด็ก ๆ ต้องพกไปโรงเรียนทุกวัน แต่ตอนทหาร ญี่ปุ่นเข้ามา ตนไม่มีเสื้อผ้าใส่ ต้องเอากระสอบป่านมาเย็บเป็นกางเกง

มีหลายเหตุการณ์ที่ยังอยู่ในความทรงจำของตาซัง เช่น วันหนึ่ง หลังจากกิน ข้าวเสร็จแล้ว มีเรือญี่ปุ่นติดปืน ปตอ. แล่นมาในแม่น้ำ พอเครื่องบินบินผ่าน ทหาร ญี่ปุ่นก็ตั้งปืนจะยิง โดยทหารญี่ปุ่นเหล่านั้นนั่งแต่ผ้าเตี่ยว ไม่สวมเสื้อ

ตาซังเล่าต่อว่า ตอนเป็นนักเรียนก็สนุกดีเวลาทหารญี่ปุ่นเดินผ่าน นักเรียนจะ พุด “อาริกาโตะบันไซ” และบางครั้ง ทหารญี่ปุ่นจะมาซื้อของที่ตลาดท่าเกวียนเช่นกัน สมัยนั้นไข่ฟองละสามบาท กล้วยหอมผลละแปดบาท

ทั้งยังมีเหตุการณ์ เซลยขาวดัดซ์หนีออกมา แล้วมานอนอยู่ที่ตลาดท่าเกวียน ต้องขอข้าวชาวบ้านกินตอนกลางคืน ซึ่งชาวบ้านเองก็กลัวถูกจับได้ เพราะแค่จะสูบบุหรี่ก็ยังไม่กล้า กลัวแสงไฟจะทำให้คนอื่นเห็น

นอกจากนี้ เวลากลางคืน เมื่อได้ยินเสียงเครื่องบิน เด็ก ๆ จะวิ่งออกไปที่ทุ่งนา เพื่อดูเครื่องบิน โดยช่วงเวลานั้นเพิ่งเสร็จสิ้นการเกี่ยวข้าวและเป็นเดือนหงายพอดี

๖ ถาวร งามสามพราน, สัมภาษณ์ ถาวร งามสามพราน, MP3recorder, ๒๕๕๖.

จะเห็นเครื่องบินทิ้งลูกไฟด้วย ต่อมาเครื่องบินเริ่มบินตอนกลางวันและมีการยิงกราดลงมาที่ตลาดท่าเกวียน ผู้คนต้องหลบกันจ้าละหวั่น บ้านตาเซียงโดนระเบิดลงจนดินเป็นหลุม ส่วนสะพานรถไฟที่จัวรายก็โดนระเบิดเช่นกัน สะพานขาด ปรุตาตายเกลื่อน อีกทั้งในปีนั้นยังเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่อีกทำให้โรงเรียนต้องปิดชั่วคราว น้ำท่วมครั้งนั้นรุนแรงพอกับเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙

เมื่อถนนมา...

พ.ศ. ๒๔๗๘ มีการสร้างถนนเพชรเกษมเพื่อเชื่อมการเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคใต้ โดยผ่านอำเภอสามพรานและอำเภอนครชัยศรี ทำให้การคมนาคมขนส่งเพื่อเดินทางเข้ากรุงเทพฯ สะดวกขึ้น นอกจากนี้การตัดถนนสายมาลัยแมน (พ.ศ. ๒๕๐๕) ยิ่งทำให้การเดินทางจากสุพรรณบุรีเข้ากรุงเทพฯ สะดวกรวดเร็วขึ้นกว่าเดิม จากที่ต้องโดยสารเรือเมล์มาลงที่จัวราย แล้วขึ้นรถไฟที่สถานีรถไฟจัวรายเพื่อเข้ากรุงเทพฯ การเดินทางและการขนส่งจึงไม่จำเป็นต้องผ่านเส้นทางเดิม ทำให้ในระยะหลัง ตลาดท่าเกวียน ตลาดดอนหวาย รวมทั้งตลาดริมน้ำอื่น ๆ ก็กิจการเริ่มซบเซา

ช่วงหลัง พ.ศ. ๒๕๑๐ บริษัทสุพรรณขนส่งเล็กกิจการ ทำเรือสุพรรณที่ตลาดท่าเกวียนจึงปิดลง อีกทั้งในชุมชนก็เริ่มมีการตัดถนนบ้างแล้ว ถนนสายแรกในชุมชนคือ ถนนไร่ชิงประชาว่ามใจ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘ และมีการตัดถนนเพิ่มขึ้นอีกหลายสายเพื่อเชื่อมต่อกับถนนเพชรเกษม รวมทั้งถนนสายปิ่นเกล้า-นครชัยศรี ที่ไปบรรจบกับถนนเพชรเกษม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗ และมีการพัฒนาโครงข่ายถนนอีกมากมายหลายสาย ในขณะเดียวกัน การตัดถนนก็เป็นสาเหตุของการปิดกั้นลำคลอง ช่วงต่าง ๆ ทำให้เรือเดินทางลำบาก การขนส่งข้าวและสินค้าเกษตร รวมถึงการสัญจรทางน้ำจึงไม่สะดวกอีกต่อไป

หลังจากนั้น ยานพาหนะในการเดินทางทางบกแทนเรือเริ่มมีมากขึ้น การเดินทางสู่ภายนอกสะดวกรวดเร็วขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ คนในตลาดท่าเกวียนก็เริ่มขยับขยายย้ายไปอยู่ที่อื่น เพราะตลาดไม่คึกคักแล้ว การทำมาหากินจึงทำได้ไม่ดีเหมือนเดิม ประกอบกับพื้นที่ที่มีจำกัด หลายคนก็ส่งลูกเรียนหนังสือ เมื่อลูกเรียนจบทำงานมีรายได้ และเริ่มสร้างฐานะ ก็ย้ายไปอยู่กับลูก บางคนไปทำมาหากินและสร้างครอบครัวที่อื่น บ้างก็สะสมทุนจนซื้อที่ดินที่อื่นได้ก็ย้ายออกไป ฯลฯ

เมื่อคนย้ายออกมากขึ้น นายจำปีซึ่งอายุมากแล้วจึงเลิกทำตลาดและแบ่งที่ดินให้ลูกหลาน ส่วนห้องแถวในตลาด กลายเป็นห้องเช่าสำหรับคนทำงานที่มาจากต่างพื้นที่ เมื่อห้องแถวไม้ทรุดโทรมมากขึ้น จึงรื้อตลาดในที่สุด เหลือเพียงบ้านไม้สองชั้นทรงปั้นหย่าของนายจำปีที่ตั้งอยู่ริมน้ำ ต่อมาบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ตลาดเดิม ได้สร้างตึกแถวขึ้นใหม่เพื่อเป็นห้องเช่า และบางส่วนเป็นเรือนพักอาศัยของลูกหลานนายจำปี

หลังจากทำท่อมใหญ่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔ สิ่งก่อสร้างหลังสุดท้ายที่หลงเหลือไว้เป็นอนุสรณ์ว่าบริเวณนี้เคยเป็นตลาดท่าเกวียนอันรุ่งเรือง คือบ้านไม้ทรงปั้นหย่าของนายจำปี เริ่มชำรุดทรุดโทรมเนื่องจากไม่มีผู้อยู่อาศัยและยากที่จะซ่อมแซม ทายาทจึงได้รื้อถอนทั้งหมด จนไม่เหลือหลักฐานความเป็นตลาดท่าเกวียนให้เห็นอีกต่อไป

แม้วันนี้จะไม่มีตลาดท่าเกวียนให้เห็นแล้ว แต่ภาพถ่ายตลาดเพียงใบเดียว ก่อให้เกิดการร่วมระลึกและทบทวนความทรงจำของคนที่เกี่ยวข้องได้ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวไม่เพียงจะก่อให้เกิดภาพปะติดปะต่อเป็นเรื่องราวท้องถิ่นที่น่าสนใจ แต่ยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่มีการติดต่อสัมพันธ์ มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจ

การร่วมพูดคุยกันในวงสนทนาต่าง ๆ นอกจากทำให้เกิดการทบทวนความทรงจำและการถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ แล้ว การบันทึกข้อมูลจากคำบอกเล่า ก็ช่วยในการสร้างเรื่องเล่าให้กับภาพถ่ายซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัตถุพินิจภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด และที่สำคัญคือเกิดพลังในการฟื้นความสัมพันธ์ของผู้คนที่เคยใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในตลาดหลายคนนัดหมายวันเวลาเพื่อเดินทางไปเยี่ยมเยียนคนที่ย้ายไปอยู่ห่างไกล สร้างความรู้สึกเป็นคนบ้านเดียวกันของคนในชุมชนที่มีประสบการณ์ร่วมกัน นอกจากนี้ยังช่วยผลักดันให้คนในท้องถิ่น ตลอดจนคนผู้ดูแลพินิจภัณฑ์และองค์กรท้องถิ่นให้ความสนใจและเห็นความสำคัญในการรวบรวม ศึกษา บันทึก และถ่ายทอดเรื่องราวอื่น ๆ ของชุมชนมากขึ้น ●

เรือนของนายจำปี สร้อยทอง อาคารดั้งเดิมที่เหลืออยู่เพียงหลังเดียว
ของตลาดและพังทลายลงเนื่องจากพายุฝนเมื่อ พ.ศ.๒๕๕๖ ปัจจุบันจึงไม่มีอยู่แล้ว
(อนุเคราะห์ภาพโดยธัญลักษณ์ ศรีสง่า ถ่ายเมื่อ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๕)

บริเวณที่เคยเป็นห้องแถวตลาดท่าเกวียน ปัจจุบันเป็นห้องแถวสร้างใหม่
(อนุเคราะห์ภาพโดยธัญลักษณ์ ศรีสง่า ถ่ายเมื่อ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๕)

หัวโตกับงานบุญ ของชุมชนริมน้ำ

โดย นवलพรรณ บุญธรรม

ในชุดภาพเก่าของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด มีภาพถ่ายเก่าที่สะสมไว้ของ **“ลุงเพ็ง” ปรีชา เพ่งศรี** เมื่อลุงเพ็งเสียชีวิต ทายาทจึงได้มอบภาพถ่ายให้พิพิธภัณฑ์ วัดท่าพูดเก็บรักษา ภาพถ่ายเหล่านั้น มีภาพหัวโตทำเกวียนหรือสิงโตทำเกวียนอยู่จำนวนหนึ่ง แม้ว่าการแสดงหรือการเชิดสิงโตอาจพบเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบัน แต่ภาพถ่ายชุดนี้มีความน่าสนใจไม่น้อยเพราะรูปร่างของหัวโตหรือหัวสิงโตมีความแปลกแตกต่างจากหัวสิงโตที่พบเห็นในปัจจุบัน ขณะเดียวกันบุคคลในภาพซึ่งเป็นสมาชิกในคณะเชิดสิงโตก็มีความน่าสนใจเพราะผู้ร่วมคณะส่วนใหญ่เป็นคนที่เคยใช้ชีวิตอยู่ในตลาดท่าเกวียน ตลาดสำคัญของคนในแถบนี้ที่เหลือเพียงความทรงจำของคนในชุมชน นอกจากนี้การแสดงของสิงโตคณะนี้ไม่ใช่เพียงการสร้างความสนุกสนานหรือสร้างสีสันให้กับงานตรุษจีน แต่ยังสร้างคุณประโยชน์ให้กับชุมชนด้วยไม่น้อย

จากคำบอกเล่าเบื้องต้นของ **“ลุงต๋อย” มานะ เกียรติวิ** ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด ที่เคยเห็นการเล่นสิงโตในสมัยเด็ก และรู้จักมักคุ้นกับชาวคณะสิงโตได้เล่าถึงความน่าสนใจของคณะสิงโตท่าเกวียนให้ฟัง รวมถึงแนะนำบุคคลที่ปรากฏในภาพถ่ายที่ยังมีชีวิตอยู่ บุคคลเหล่านี้ยังจดจำและเล่าเรื่องราวของคณะสิงโตให้ฟังได้

ปัจจุบันชาวคณะบางส่วนยังอาศัยอยู่ในบริเวณบ้านท่าพูดและพื้นที่ใกล้เคียง มีบางคนแยกไปทำมาหากินลงหลักปักฐานต่างถิ่น ทั้งต่างอำเภอ ต่างจังหวัด และต่างประเทศ จึงไม่มีโอกาสได้พบเจอกันบ่อยๆ และบางคนก็เสียชีวิตไปแล้ว

คณะทำงานจึงต้องเดินทางไปสัมภาษณ์ชาวคณะตามพื้นที่ต่าง ๆ รวมถึงนัดหมายให้มาร่วมวงสนทนาเพื่อทบทวนความทรงจำเรื่องราวของคณะสิงโตท่าเกวียน ดังนั้น เรื่องของสิงโตท่าเกวียน จึงมาจากคำบอกเล่าและข้อมูลในวงสนทนาจากผู้ที่เคยพบเห็นและผู้ร่วมคณะสิงโต ที่ต่างช่วยกันหรือพื้น ทบทวนความทรงจำ และเล่าเรื่อง ทำให้ได้เห็นที่มาที่ไปของคณะสิงโตท่าเกวียน ที่สำคัญคือ เรื่องเล่าดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตผู้คนในอดีต ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ และสายสัมพันธ์ของคนที่เคยใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันโดยใช้ภาพถ่ายเก่าเป็นสื่อช่วยในการสนทนา

ที่มาที่ไปของสิงโตนั้น เชื่อว่าเป็นสัตว์ที่เกิดจากจินตนาการของชาวจีน มีตำนานพื้นบ้านจีนเล่าว่า เมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว มีสัตว์ยักษ์ตัวยาวราวแปดฟุตและมีหัวน่าเกลียด มากัดกินข้าวในนาที่เมืองกวางตุ้งในช่วงวันเทศกาลตรุษจีน ชาวบ้านจึงร่วมมือกันคิดหาวิธีขับไล่สัตว์ร้ายนั้น โดยนำไปไม้ไผ่มาทำเป็นโครง แล้วนำกระดาษสีมาแปะไว้ที่โครงไม้ไผ่ด้านนอกเพื่อทำเป็นรูปสิงโต เมื่อถึงเวลากลางคืน จะให้คนเข้าไป

อยู่ด้านในโครงรูปสิงโตและเผชิญหน้ากับสัตว์ยักษ์ เมื่อสัตว์ยักษ์เห็นสิงโตจำลองที่กระโดดโลดเต้น และได้ยินเสียงดังอันเกิดจากการที่ชาวบ้านนำเอาเครื่องใช้ในการทำครัวมาตีกระทบกัน ทำให้สัตว์ยักษ์เกิดความหวาดกลัวและหลบหนีไปไม่มากินข้าวในนาอีก เพื่อระลึกถึงบุญคุณของสิงโตจำลอง ชาวนาจึงจัดให้มีการเชิดสิงโตเป็นประจำในช่วงตรุษจีน

ชาวจีนนับถือสิงโต เพราะเชื่อว่าจะมีความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์บันดาลโชคลาภ ช่วยปกป้องและปัดเป่าโรคภัยต่าง ๆ ไม่ให้มารังควานผู้คน ตามตำนานของจีนกล่าวว่า สิงโตและการเชิดสิงโตเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าเคียนหลงกุน (เคียนล่งกุน) แห่งราชวงศ์ชิง (ชิง) ตรงกับรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ในสมัยอยุธยาตอนปลาย จนถึงช่วงต้นรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

วันหนึ่ง ขณะที่พระเจ้าเคียนหลงกุนเสด็จออกท่องพระโรงเกิดเหตุการณ์ท้องฟ้ามืดสลับ และปรากฏสัตว์ประหลาดรูปร่างคล้ายสุนัขตัวใหญ่ มีขนปกคลุมลอยลงมาจากก้อนเมฆด้านทิศตะวันออก ทั้งมีเสียงดนตรีประโคมกึกก้อง สัตว์ประหลาดได้ลอยมาหยุดตรงหน้าที่ประทับ แล้วหมอบลงก้มหัวถวายบังคมพระองค์สามครั้ง ก่อนลอยหายไปทางทิศเหนือ ขุนนางผู้เฒ่าคนหนึ่งจึงได้กราบทูลว่าสัตว์ที่มาถวายบังคมต่อพระองค์นั้นมีนามว่า “สิงโต” เป็นสัตว์ประเสริฐที่ประกอบด้วยมงคลอย่างสูง โดยทั่วไป คนธรรมดาจะไม่ได้พบเห็น การที่มาถวายบังคมต่อพระองค์แสดงว่า พระองค์ทรงมีบุญญาธิการ ต่อมาเมื่อชาวเมืองได้ทราบจึงได้ทำรูปหัวสิงโตขึ้น แล้วนำไปเล่นที่บ้านของผู้เฒ่าคนนั้นในวันตรุษจีน เสมือนว่าสิงโตมาปรากฏตัวและอวยพร แสดงถึงความมีบุญของผู้นั้น^๗

ความเชื่อเรื่องสิงโตในประเทศไทยอาจได้รับอิทธิพลจากชาวจีนที่ติดต่อสัมพันธ์กับไทยมาเนิ่นนานหลายยุคสมัย แต่การเชิดสิงโตนั้นเข้ามาประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดย **องเชียงสือ** จักรพรรดิผู่วนที่เคียดประทับในกรุงเทพฯ ได้ฝึกชาวญวนให้เชิดสิงโตเพื่อเล่นหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยเชื่อว่า องเชียงสือรับเอาวิธีและรูปแบบการเล่นสิงโตมาจากประเทศจีนอีกทอดหนึ่ง^๘

^๗ Pui.lap, “ประวัติการเชิดสิงโต”, อีसानออนไลน์, สืบค้น ๑ กรกฎาคม ๒๕๕๙, <http://www.baanmaha.com/community/threads/44159-ประวัติการเชิดสิงโต>.

^๘ ประจักษ์ ปรากฏพิทยากร, “สิงโตตรุษจีน”, วัฒนธรรมไทย ๓๕, ฉบับที่ ๕ (กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑): ๔๗-๔๘.

นิทรรศการภาพถ่ายเก่าประกอบวงสนทนาเรื่อง “ตลาดท่าเกวียนและสิงโตท่าเกวียน”
เพื่อช่วยรื้อฟื้นความทรงจำของชาวตลาดท่าเกวียน

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ การเล่นสิงโตแพร่หลายมากขึ้น มี คณะสิงโตใหญ่ประมาณ ๑๐ คณะ มีทั้งคณะสิงโตจีนและ คณะสิงโตไหหลำ คณะสิงโตกวางตุ้ง และสิงโตที่เจ้าของคณะเป็นคนไทย ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ รัฐบาลไทยไม่ออกใบอนุญาตให้ เล่นสิงโตช่วงวันตรุษจีนในกรุงเทพฯ เนื่องจากชาวคณะมักทะเลาะวิวาทกันจนถึงขั้นใช้มีดฟันแทง ประกอบกับการเชิดสิงโตจะมีการจุดประทัด ทำให้เกิดเสียงดังและ บางครั้งทำให้เกิดไฟไหม้และสร้างความเสียหาย การเล่นสิงโตในช่วงตรุษจีนใน กรุงเทพฯ จึงไม่ได้รับการปฏิบัติ แต่ยังคงมีอยู่ตามต่างจังหวัด^๙

ที่มาของคณะสิงโตท่าเกวียน

“สิงโตท่าเกวียน” หรือที่คนบ้านท่าพุด จังหวัดนครปฐม เรียกว่า “หัวโต” ถือกำเนิดเมื่อประมาณ ๕๐-๖๐ ปีที่แล้วที่ตลาดท่าเกวียน ซึ่งเป็นตลาดเก่าที่เคยตั้งอยู่ระหว่างวัดท่าพุดกับวัดดอนหวาย ปัจจุบันตลาดนี้ถูกรื้อไปแล้วเมื่อหลายสิบปีก่อน

“ลุงซ้ง” ถาวร งามสามพราน อายุ ๘๐ ปี อดีตคนเชิดสิงโตตลาดท่าเกวียน ปัจจุบันอาศัยอยู่ที่อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เล่าว่า เมื่อก่อนทุกตลาดจะมี คณะสิงโต เช่น ตลาดดอนหวาย ตลาดสามพราน ตลาดท่าเกวียน และตลาดใหม่ มักเล่นกันตอนตรุษจีน แต่ก่อนที่จะมีคณะสิงโตท่าเกวียน ตลาดท่าเกวียนก็มีคณะสิงโต อยู่แล้ว คือสิงโตของแป๊ะเฮียง ตอนลุงซ้งยังเป็นเด็กก็เคยเห็นการเชิดสิงโต จึงอยาก เชิดเป็นบ้าง ต่อมาจึงทำหัวสิงโตขึ้นเองและใช้เป็นหัวสิงโตของคณะสิงโตท่าเกวียน ในเวลาต่อมา

การรวมตัวของคณะเชิดสิงโตมักจะเป็นหมู่วัยรุ่นผู้ชายที่เป็นเพื่อนพ้องน้องพี่ มาฝึกหัดเล่นกัน ใครชอบพอกันก็ชักชวนให้มาฝึกเชิดแบบรุ่นพี่สอนรุ่นน้อง โดยเฉพาะช่วงเดือนสาม ก่อนถึงเทศกาลตรุษจีน ชาวคณะสิงโตจะรวมตัวกันในตอนเย็นที่อากาศดีเพื่อฝึกซ้อมตามทุ่งนากว้าง เพราะเป็นช่วงเวลาที่ชาวนาเกี่ยวข้าวกันหมดแล้ว บางครั้งก็ซ้อมเชิดสิงโตบริเวณที่ว่างระหว่างเวจ (ส้วม) ของตลาด กับบ้านเจ๊กดีเหล็ก เพราะพื้นที่บริเวณนั้นเป็นลานกว้าง

^๙ เอนกวิทย์ ทรงสันติภาพ, “สิงโตมาจากไหน เพราะเมืองไทยไม่มีสิงโต”, ศิลปวัฒนธรรม ๙, ฉบับที่ ๕ (มีนาคม ๒๕๓๑): ๘๔-๘๕.

คณะสิงโตท่าเกวียน ถ่ายภาพร่วมกันหน้าบ้านแปะตีเหล็ก
แถวยืน จากซ้ายไปขวา: กิมเฮง แซ่เอี้ยว, ปรีชา (เฟ็ง) เฟงศรี, เทียนไล่ แซ่ลี, เล็ก นาคงศรี, มนตรี
(เสน่ห์) สายโกสินทร์, ประยูร พุกประยูร, กำธร ชัชวาลย์สายสินธ์, ไพฑูรย์ สร้อยทอง, เทียนม้วน
แซ่ลี และถาวร (ซัง) งามสามพราน
แถวนั่ง จากซ้ายไปขวา: วีรศักดิ์ (แกละ) เฟงศรี, ธนศักดิ์ (แดง) พัฒนชาติ และสุทธิศาสตร์ (ยาว)
กรุงกาญจนา

อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด

การเดินทางของคณะสิงโตท่าเกวียน ต้องไปทางเรือ
เนื่องจากสถานที่แสดงอยู่ตามตลาดริมแม่น้ำในอำเภอสามพราน
การเดินทางด้วยเรือจึงสะดวกที่สุด
(อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด)

เมื่อถึงวันตรุษจีน คณะสังโตจะแห่ไปในตลาดและไปตามบ้านแต่ละหลัง เพื่ออวยพรผู้พักอาศัย โดยชาวบ้านจะดีใจเมื่อสังโตมาที่บ้าน เพราะถือว่าเป็นมงคล โดยคนในคณะสังโตจะอวยพรคนในบ้านด้วยคำพูดดี ๆ บางครั้งจะมอบส้มให้กับเจ้าของบ้านด้วยซึ่งเจ้าของบ้านจะให้อั่งเปาเป็นการตอบแทนโดยอั่งเปาที่ได้ คณะสังโตจะนำไปบริจาคให้โรงเรียนหรือเก็บไว้ใช้จ่ายในคณะ

นอกจากช่วงตรุษจีนแล้ว คณะสังโตจะรับงานแสดงทุกงานที่มีผู้ว่าจ้าง เช่น งานวัด งานบวช โดยเจ้าภาพจะมาขอแรงให้ไปช่วยงาน เพราะสังโตจะทำงาน คึกคัก สนุกสนาน เด็ก ๆ ชอบ อีกทั้งคนในคณะสังโตจะเป็นแรงงานช่วยทำงานทุกอย่างนอกเหนือจากการเชิดสังโต เช่นยกอาหาร จัดเตรียมสถานที่ สร้างเตาสำหรับทำอาหาร^๗ ฯลฯ

ส่วนค่าจ้างนั้นก็ตามแต่เจ้าภาพจะให้ บางครั้งคณะสังโตก็จะขอค่าตอบแทนจากเจ้าภาพเป็นสิ่งของต่าง ๆ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เพื่อนำไปมอบให้กับโรงเรียน บางครั้งก็จะขอเสื้อสีขาว รองเท้า กลอง ฯลฯ เพื่อเป็นเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์สำหรับการเชิดสังโต

“งานครูเหวบลูกชายก็เอาสังโตไปช่วยล้างชาม ก็เจ้าก็เอาสังโตไปช่วย เขาขอร้อง (คณะสังโต) ชุดใหญ่มีหมม พี่ชาย ครูสะ พอได้มาก็สร้างโต๊ะให้โรงเรียน วัดทำพูด ยังมีชื่อเขียนไว้ที่โต๊ะว่าคณะสังโต โรงเรียนจีนวัดดอนหวายก็ไป เอาเงินเข้าโรงเรียน” ลุงซังกล่าว

“ลุงแกละ” วีรศักดิ์ เฟ่งศรี อดีตคนเชิดสังโตกล่าวว่า เวลาไปแสดงก็ไม่รู้ว่าให้ค่าจ้างกันอย่างไร เพราะตนเองยังเด็ก บางครั้งก็ได้ผ้าขาวม้าเป็นค่าจ้าง จำได้ว่ามีครั้งหนึ่งไปเชิดสังโตที่บ้านตาเต็ง-ยายเรียง วุฒิสถียร เป็นคนมีฐานะดี คณะสังโตจึงขอค่าจ้างเป็นกลองไม้ใหญ่หนึ่งลูก เพื่อเอามาใช้เป็นกลองของคณะสังโตทำเกวียน

ครูเชาว์ อินทนชิตจ้อย อดีตครูโรงเรียนวัดทำพูด เดิมที่อยู่แถววัดดอนยายหอม ต่อมาย้ายมาเป็นครูที่โรงเรียนวัดทำพูด เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ กล่าวว่า ได้มาเล่นสังโตเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๕ ซึ่งเป็นช่วงปลายของคณะสังโตทำเกวียนแล้ว เพื่อ

^๗ เดิมทีเตาที่ใช้ในงานบุญเป็นเตาขนาดใหญ่ เพราะต้องหุงหาอาหารเลี้ยงผู้ร่วมงานจำนวนมาก เตาธรรมดาที่ใช้ในครัวเรือนมีขนาดเล็กและมีกำลังไม่พอที่จะหุงหาอาหารคราวละมาก ๆ ได้ จึงต้องสร้างเตาใหม่โดยเฉพาะ โดยมักใช้ดินเหนียวผสมกับวัสดุอื่นแล้วปั้นเป็นเตาขึ้นมา

สิงโตทำเกวียนกับสิงโตของชุมชนอื่น มักมีโอกาสนำมาเล่นด้วยกันช่วงตรุษจีน
(อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด)

หาเงินมาปูกระเบื้องซีเมนต์รอบโบสถ์วัดท่าพุด (ปัจจุบันทางวัดเพปูนทับหมดแล้ว) ครูเซาร์่วมเล่นอยู่สองเที่ยว ก็ได้เงินค่าปูกระเบื้องรอบโบสถ์

สำหรับสถานที่ที่คณะเคยเดินทางไปแสดงนั้น ได้แก่ ตลาดสามพราน วัดไร่ขิง ตลาดดอนหวาย ตลาดจินดา ซึ่งล้วนตั้งอยู่ในอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ครูเซาร์กล่าวต่อว่า “เวลาเล่นสิงโตจะลงเรือหางยาวไปเล่น เล่นไกลสุดคือที่ตลาดจินดา วัดจินดาราม คณะที่ไปด้วยกันจะมี ครูกลืน สุวรรณพงษ์ ผู้ใหญ่สวิง มณีวงษ์ ลุงแกะ เวลาอวยพรก็จะเอาส้มสามลูกใส่พานให้เขา อวยพรเขา เขาก็จะให้ซองใส่เงินมา เป็นซองสีแดง ได้ ๒๐ บาทก็ดีแล้ว”

หัวโต “ลุงซัง”

หัวโตหรือหัวสิงโตของคณะสิงโตท่าเกวียนเป็นฝีมือของลุงซัง โดยมีอยู่สองหัว “หัวแรก” เป็นหัวสิงโตขนาดใหญ่ มีสีเขียว ขาว เหลือง และดำแซม เลียนแบบหน้าตามาจากตัวหุ่นงิ้ว ซึ่งมักมาเล่นที่โรงงิ้วในตลาดท่าเกวียนในช่วงงานทำบุญตลาดเป็นประจำทุกปี หัวนี้จะใช้เป็นประจำในช่วงตรุษจีนเพราะเหมาะสมกับการใช้อวยพร “เวลาไปอวยพรเขามันต้องใช้สิงโตหัวใหญ่แบบนี้ สิงโตสมัยนี้หัวเล็ก ไม่ค่อยเหมาะในการไปอวยพร” ครูเซาร์กล่าว

หัวสิงโตตัวนี้เคยไปเล่นในงานต้อนรับพระปัญญาวิมลมุณี (พระครูทักษิณานุกิจ) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ ตอนที่ท่านย้ายจากวัดไผ่ล้อม มารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง โดยแห่รอบโบสถ์วัดไร่ขิง แล้วแห่ไปไหว้หลวงพ่อบุญที่วัดดอนยายหอมและไหว้ตาหนักยายหอม แล้วจึงแห่กลับวัดไร่ขิง

หัวที่สอง ลุงซังเรียกว่า “หัวหงอน” ทำขึ้นเพื่อใช้แสดงในงานบวชของน้องชาย (นายใช้ งามสามพราน) และนำออกใช้เล่นเพียงงานเดียวเท่านั้น โดยไม่ได้เล่นในงานอื่นเลย ว่ากันว่าสิงโตหัวหงอนเป็นสิงโตตัวเมีย สีสากการเดินจึงค่อนข้างช้า จังหวะการตีกลองก็ช้า ส่วนสิงโตหัวแรก การตีกลองจะเร็ว ออกสีลาได้มากกว่า

การทำหัวสิงโต คนทำจะใช้ดินเหนียวปั้นเป็นโครงหัวสิงโต จากนั้นจึงฝังให้แห้งแล้วใช้กระดาษสีน้ำตาลเหนียวกับแป้งมาละลายน้ำ แปะไปบนโครงดินเหนียวให้

คณะสิงโตท่าเกวียน และ “หัวหงอน” ในงานบวชนายใช้ แซ่เอี้ยว (น้องชายลุงซัง)
ณ วัดท่าพุด รว พ.ศ. ๒๕๒๐ (อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพุด)

บรรยากาศงานบวชคุณใช้ แซ่เอี้ยว (น้องชายลุงซัง)
(อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพุด)

ถ่ายภาพร่วมกันหน้าศาลาวัดท่าพุด โดยแถวหลังคือสาว ๆ จากตลาดท่าเกวียนที่ทำหน้าที่
อุ้มเทียนในขบวน (อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพุด)

หนาเจ็ดชั้น ผึ่งไว้จนแห้งสนิท แล้วจึงแกะดินด้านในออก นำโครงกระดาษที่ได้ มาทำขอบด้วยไม้ไผ่ ส่วนที่เป็นปากจะติดบานพับเพื่อให้ขยับได้ แล้วทาสีให้สวยงาม สีที่ใช้จะเป็นสีแดง สีขาว สีดำ และสีเขียว ลูกตาของสิงโตทำด้วยไม้ โดยนำไม้มาลึงให้กลม ตรงใต้ปากจะมีเคราที่ทำจากต้นปอกระเจา นำเส้นปอมาวางให้เรียงเส้นแล้ว ติดเข้าไปใต้ปาก

ชาวคณะและขบวนเชิดสิงโต

สมาชิกคณะเชิดสิงโตมีหลายคน ประกอบด้วยคนเชิดสิงโต คนตีกลอง คนตีฉาบ คนตีฆ้อง โดยคนเชิดสิงโตของคณะสิงโตท่าเกวียนคือ ลุงซ้งกับลุงแกละ ลุงซ้งเชิดหัว ส่วนลุงแกละจะอยู่ส่วนหาง มีลุงซ้วนกับลุงใช้สองฝาแผ่นดิน้องชายของลุงแกละเป็นคนเชิดลำรอง ส่วนเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของคนในคณะสิงโต จะใส่เสื้อสีขาว กางเกงขายาว สวมถุงเท้าขาว และรองเท้าผ้าใบ เพราะเวลาไปเชิดในตลาด คนดูมักจูดประทัดแล้วโยนเข้ามา ถุงเท้าและรองเท้าจะช่วยป้องกันประทัดไม่ให้โดนผิวหนังของคนเล่น

นอกจากนี้ในขบวนเชิดสิงโต ยังมีแป๊ะยิ้ม ตัวแสดงที่ช่วยสร้างสีสันและความสนุกสนาน ด้วยลีลาท่าทางที่อยู่ไม่นิ่งและโบหน้าที่ยิ้มแย้มตลอดเวลา เดิมทีคณะสิงโตท่าเกวียนไม่มีแป๊ะยิ้ม แต่ลุงซ้งนำมาเพิ่มภายหลังเพราะเห็นจากที่อื่นมา คนที่มักจะแสดงเป็นแป๊ะยิ้มคือ ลุงเพ็ง เพราะเป็นคนตลก สนุกสนาน และมีลีลาท่าทางสนุกสนานโดยธรรมชาติ จึงเหมาะสมอย่างยิ่งกับการเป็นแป๊ะยิ้ม อีกทั้งลุงเพ็งยังเป็นเจ้าของชุดภาพถ่ายเก่าในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดด้วย เมื่อลุงเพ็งเสียชีวิต ลูกหลานได้มอบภาพเหล่านี้ให้พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดเพื่อเป็นประโยชน์ต่อไป

คณะสิงโตท่าเกวียนรุ่นลุงซ้งเล็กแสดงเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๐ ขณะที่ลุงซ้งมีอายุราว ๓๐ปี เพราะชาวคณะต่างแยกย้ายไปทำงานและย้ายไปอยู่ที่อื่น เนื่องจากตลาดท่าเกวียนเริ่มซบเซาลงเพราะการค้าขายและการสัญจรทางน้ำลดน้อยลง เพราะมีการตัดถนนหลายสายทำให้การเดินทางด้วยรถสะดวกสบายกว่า ผู้คนเข้าออกชุมชนได้ง่ายขึ้น ไม่จำเป็นต้องใช้เรือเป็นพาหนะหลักในการเดินทางอีกต่อไป ท่าเรือและตลาดท่าเกวียนจึงแทบไม่มีคนมาใช้บริการ พ่อค้าแม่ค้าในตลาดจึงจำเป็นต้องขยับขยายย้ายไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น รวมทั้งสมาชิกในคณะสิงโตที่ต่างแยกย้ายกันไปด้วยเช่นกัน

“แปะยิ้ม” ผู้สร้างสีสันให้การเชิดสิงโต คนที่เป็นแปะยิ้มต้องตลกและมีลีลาท่าทางสนุกสนาน
(อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด)

หลังจากเลิกแสดง อุปกรณ์การเชิดสิงโต เช่น หัวสิงโตและเครื่องดนตรี ถูกนำไปเก็บไว้ที่บ้านลุงเทียนไล่ แซ่ลี่ ต่อมาได้ย้ายไปเก็บไว้ที่วัดท่าพูด จากนั้นจึงนำกลับมาแสดงอีกครั้งใน พ.ศ. ๒๕๒๑ เพื่อหาทุนบูรณะเบ็องรอบโบสถ์วัดท่าพูด หลังจากนั้นก็ไม่ค่อยได้นำออกแสดง จนภายหลังมีผู้ยืมหัวสิงโตไปแสดงที่อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม แต่ไม่ส่งคืนกลับมา จึงถือเป็นการปิดฉากคณะสิงโตท่าเกวียนไปโดยปริยาย

การเชิดสิงโตท่าเกวียน เป็นธรรมเนียมของชาวจีนที่แสดงถึงการอวยพรเพื่อให้เกิดสิริมงคลในช่วงตรุษจีนหรือปีใหม่จีน นับเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้คนไทยเชื้อสายจีนที่ต้องการความเป็นมงคล นอกจากนี้ การเชิดสิงโตยังสร้างความรื่นเริง สนุกสนานและความบันเทิงให้กับงานหรือพิธีต่างๆ ได้ดี อีกทั้งชาวคณะเชิดสิงโตยังกลายเป็นแรงงานสำคัญของงาน เมื่อเจ้าภาพ “ขอแรง” นับเป็นการร่วมแรงร่วมบุญกันของคนในชุมชนอีกรูปแบบหนึ่งโดยไม่ต้องใช้เงินเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน

ที่สำคัญคือ การเชิดสิงโตยังได้สร้างคุณประโยชน์ให้กับชุมชน เพราะเป็นการหาทุนรอนสำหรับการสนับสนุนอุปกรณ์การศึกษา การสร้างโรงเรียน หรือสาธารณูปโภคของวัด นับเป็นการช่วยเหลือชุมชนโดยไม่ได้พึ่งพิงงบประมาณจากรัฐ แม้ปัจจุบันจะไม่มีทั้งตลาดท่าเกวียนและคณะสิงโตท่าเกวียนแล้ว แต่เรื่องเล่าและความทรงจำของคนที่เคยอยู่อาศัยในตลาดท่าเกวียนยังคงอยู่ในความทรงจำของคนรุ่นหนึ่งที่เคยใช้ชีวิตร่วมกันและนำมาพูดคุยกันได้อย่างออกรสในยามที่มีใครสักคนเอ่ยขึ้นมา

การหยิบเรื่องเก่ามาเล่าใหม่ไม่เพียงจะช่วยฉายให้เห็นทางอดีตของชุมชน แต่ยังฉายให้เห็นเรื่องเล่าของบุคคลและครอบครัวที่ส่งต่อมายังลูกหลานที่ได้ร่วมวงสนทนา หรือได้พบเห็นว่าเป็นครั้งหนึ่งพ่อแม่ของตน (คนที่อยู่ในภาพ) ก็เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องเล่าในชุมชน และมีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์คุณประโยชน์ให้กับชุมชน นับเป็นความทรงจำที่น่าภาคภูมิใจของเหล่าคณะเชิดสิงโตและลูกหลานจนถึงปัจจุบัน ●

กระเบื้องรอบโบสถ์วัดท่าพูด จากการร่วมบุญของคณะสิงโต ท่าเกวียน
ปัจจุบันเทปูนทับหมดแล้ว
(อนุเคราะห์ภาพโดย อ.สมควร คงประชา)

คณะสิงโตท่าเกวียนบริเวณถนนระหว่างโรงเรียนกับวัดท่าพูด
(อนุเคราะห์ภาพโดยพิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด)

ความศักดิ์สิทธิ์
และเรื่องเล่าอภินิหาร
ในองค์หลวงพ่อวัดไร่ขิง

โดย รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์

ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทในเมืองไทย มีมรรคแห่ง การปฏิบัติเพื่อขัดเกลาและยกระดับจิตใจในรูปแบบการทำทาน การรักษาศีล และ การเจริญภาวนา โดยเฉพาะการทำทาน ถือเป็นรูปแบบการสร้างบุญที่คนไทยนิยม และมักเป็นภาพแทนของการทำบุญไปโดยปริยาย

นักมานุษยวิทยาหลายคนให้ความสนใจเรื่องความเชื่อ พิธีกรรม และการถือ ปฏิบัติในชีวิตประจำวันของชาวพุทธในสังคมไทย และได้เข้าไปศึกษาในชุมชนต่าง ๆ ที่มีวัฒนธรรมท้องถิ่นแตกต่างกันออกไป

Prapod Assavavirulhakarn^{๑๑} กล่าวว่า ความเชื่อและการถือปฏิบัติทาง พุทธศาสนาเถรวาทของคนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาจากวัฒนธรรม อินเดียและวัฒนธรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่นซึ่งอยู่ร่วมกันมากับพุทธศาสนาเถรวาทที่ใน บางมิติก็อาจมีลักษณะความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติปะปนอยู่ทั้งในพระไตรปิฎก และการถือปฏิบัติโดยทั่วไป

Kirsch^{๑๒} ให้ข้อคิดว่าการศึกษาพุทธศาสนาในสังคมไทยตามมุมมองทาง มานุษยวิทยาให้ความสำคัญกับบริบทแวดล้อมทางสังคมและทางวัฒนธรรม ซึ่งรวม คตินิยมอื่น ๆ เช่น พราหมณ์และผี ความซับซ้อนและความหลากหลายทางพฤติกรรม ที่เกี่ยวพันกับพฤติกรรมที่เกี่ยวพันกับพุทธศาสนาในชีวิตประจำวันและพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเห็นว่าคนไทยก็เหมือนกับกลุ่มชนอื่น ๆ ที่ต้องเผชิญปัญหาทางโลก เช่น โรคภัยไข้ เจ็บ และมีวิธีแก้ปัญหาตามระบบความเชื่อดั้งเดิม จึงอาจทำให้ความเชื่อ พิธีกรรม และ การถือปฏิบัติในชีวิตประจำวันไม่ได้เป็นไปตามหลักพุทธศาสนาเถรวาทเสียทั้งหมด บางส่วนอาจถูกประยุกต์ให้เป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา

จากการศึกษาของนักมานุษยวิทยาทำให้พบว่า ลักษณะความเชื่อ การ แสดงออกถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนไทยอาจมีลักษณะผสมผสาน (hybrid) อันเป็นผลจากหล่อหลอมของพุทธศาสนา พราหมณ์ และสิ่งเหนือธรรมชาติ จนอาจทำให้ความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติและอภินิหาร เป็นความคิดความเชื่อที่

๑๑ Prapod Assavavirulhakarn, *The Ascendancy of Theravada Buddhism in Southeast Asia* (Chiang Mai: Silkworm Book-Heinze, 2010).

๑๒ Thomas A. Kirsch, "ความซับซ้อนในระบบศาสนาของไทย (Complexity in Thai Religious System: An Interpretation)", แปล บุญจิรา ถึงสุข, *จุลสารไทยคดีศึกษา*, สิงหาคม ๒๕๒๔.

มีผลอย่างมากในการสร้างความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ และยังคงเป็นความเชื่อที่มีการปฏิบัติกันอยู่

ในบทความนี้ ผู้เขียนสนใจความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและวัดไร่ขิง ซึ่งเป็นวัดสำคัญที่คนทำพูด และชาวอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ให้ความสำคัญและเคารพศรัทธา โดยวิเคราะห์ผ่านเรื่องเล่าอภินิหารและการขอพรจากหลวงพ่อดาวไร่ขิง ที่มีส่วนในการสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับกลุ่มตัวอย่าง

ประวัติความเป็นมาของวัดไร่ขิง

ในหนังสือ ประวัติการสร้างพระหลวงพ่อดาวไร่ขิง รุ่น “มงคลจตุคาม” มีบันทึกประวัติการสร้างวัดไร่ขิงไว้ ใจความว่า คนรุ่นเก่าได้เล่าสืบต่อกันมาว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ ซึ่งอยู่ปลายระหว่างรัชกาลที่ ๓ จนถึงต้นรัชกาลที่ ๔ โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ซึ่งเป็นชาวเมืองนครชัยศรี มณฑลนครชัยศรี เมื่อครั้งที่ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่ที่ “พระธรรมราชาอนุวัตร” ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศาลาปูน รูปที่ ๕ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ท่านได้กลับมาสร้างวัดไร่ขิง และวัดดอนหวาย ที่เมืองนครชัยศรีซึ่งเป็นบ้านโยมบิดาและโยมมารดาของท่าน แต่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) มรณภาพก่อนที่วัดไร่ขิงจะก่อสร้างเสร็จจุลลวง ดังนั้นพระธรรมราชาอนุวัตร (อาจ จุนฺหิโต) เจ้าอาวาสวัดศาลาปูน รูปที่ ๖ ซึ่งเป็นหลานชายของท่านจึงได้สานต่องานสร้างวัดไร่ขิงต่อไป^{๑๓}

วัดไร่ขิงเป็นวัดสำคัญของจังหวัดนครปฐม เดิมเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็ก สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๓๓ **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ** เคยเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐิน เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๒๑ **สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร** เคยเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการหลวงพ่อดาวไร่ขิง เมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๑๙ ขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร **สมเด็จพระเทพรัตน**

๑๓ สัตยา สุดล้ำเลิศ, ประวัติการสร้างพระหลวงพ่อดาวไร่ขิง รุ่น “มงคลจตุคาม” (กรุงเทพฯ: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๐), ๑.

พระพุทธรูปหลวงพ่อวัดไร่ขิง พระปฐมมารประจำวัดไร่ขิง

ราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี เคยเสด็จพระราชดำเนินไปวัดไร่ขิงสามครั้ง ครั้งแรกเสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปหลวงพ่อดาวไร่ขิง เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๒๓ ครั้งที่สอง เสด็จพระราชดำเนินไปเปิดโรงพยาบาลเมตตาประชารักษ์ (วัดไร่ขิง) เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๓๒ ครั้งที่สาม เสด็จพระราชดำเนินไปเปิดห้องสมุดประชาชน “เฉลิมกุมารี” วัดไร่ขิง เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗^{๑๔} และ**สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี** เคยเสด็จไปถวายผ้าพระกฐิน เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๒๒

ความสำคัญของวัดไร่ขิง นอกจากจะเป็นพระอารามหลวงแล้ว ยังมีชื่อเสียงในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ที่เหล่าลูกศิษย์มีความเชื่อมั่นว่าพระพุทธรูปหลวงพ่อดาวไร่ขิง มีบารมีและเมตตา

พระพุทธรูปหลวงพ่อดาวไร่ขิงในฐานะพุทธศิลป์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระพุทธรูปหลวงพ่อดาวไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้างสี่ศอก สองนิ้วเศษ สูงสี่ศอก ๑๖ นิ้วเศษ องค์หลวงพ่อดาวไร่ขิงเนื้อสำริด ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีห้าชั้น เบื้องหน้ามีผ้าทิพย์ทอดลงมา พระพุทธรูปหลวงพ่อดาวไร่ขิง ประดิษฐานเป็นพระประธานอยู่ภายในพระอุโบสถ หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนืออันเป็นที่ตั้งของแม่น้ำนครชัยศรีหรือแม่น้ำท่าจีน

พระพุทธรูปหลวงพ่อดาวไร่ขิงมีการผสมผสานรูปแบบศิลปะหลายสมัย กล่าวคือพระวรกายมีลักษณะใหญ่โตและผึ่งผายตามศิลปะ “สมัยเชียงแสน” ผ้าสังฆาฏิจัดวางพับจับจีบและทอดยาวลงมาถึงพระนาภี ส่วนชายจีวรจากข้อพระหัตถ์ถึงยาวงอนและเรียวยาวแบบศิลปะ “สมัยสุโขทัย” พระพักตร์รูปสี่เหลี่ยม พระเนตรตรงกลางหลบต่ำลงมา มีเส้นของพระศก (ไรผม) และเม็ดพระศกขนาดเล็กแน่นเหมือนหนามขนุนซึ่งเป็นแบบอย่างของศิลปะ “สมัยอู่ทอง”^{๑๕}

๑๔ พระวิสุทธิกษัตริย์และศัลยแพทย์ สดุดีเจ้าเลศ. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์กับตำนานวัดไร่ขิง (นครปฐม: วัดไร่ขิง, ๒๕๔๗), ๕๗-๖๒.

๑๕ พระวิสุทธิกษัตริย์และศัลยแพทย์ สดุดีเจ้าเลศ. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์กับตำนานวัดไร่ขิง.

อย่างไรก็ดี พระพุทธรูปหลวงพ่อดำวัดไร่ขิงมิได้สร้างขึ้นจากการผสมผสานศิลปะตั้งแต่แรก แต่เกิดจากการบูรณะหลายครั้งด้วยสาเหตุที่ต่างกันไป^{๑๖} โดยมีการปฏิสังขรณ์สำคัญสามครั้งคือ ครั้งแรก ช่วงประมาณ พ.ศ.๒๔๕๗-๒๔๕๘ “ขุนบาล” เจ้ามือหอย ก.ข. ในขณะนั้น ได้ส่งคนมาตอกตะปูที่พระโอษฐ์ของหลวงพ่อดำไร่ขิง เพราะเชื่อว่าท่านโบ้หอยให้ชาวบ้าน ทำให้ขุนบาลต้องสูญเสียเงินจำนวนมาก การตอกตะปูทำให้กระทบเข้ากับพระพักตร์ที่เป็นเนื้อโลหะ ดังนั้น หลวงพ่อดำใช้ ปติฎฐิฐ เจ้าอาวาสในขณะนั้น จึงได้ปฏิสังขรณ์โดยลอกพระพักตร์และริ้วเม็ดพระศกหลวงพ่อดำไร่ขิงออกทั้งหมด

ครั้งที่สอง ในสมัยพระครูมงคลวิลาส (เจย กิตติสาร) เจ้าอาวาสวัดไร่ขิงรูปที่ ๖ ดำรงตำแหน่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้ซ่อมพระเศียรของหลวงพ่อดำใหม่ให้มีขนาดเล็กทรงสูง และครั้งที่สาม ช่วงก่อน พ.ศ. ๒๕๓๐ ที่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินฺทปญฺโญ) เป็นเจ้าอาวาส ได้มีการบูรณะด้วยการลอกแผ่นรักที่ปิดทองออกทั้งหมด และปิดทองใหม่ทั้งหมด^{๑๗}

จากประวัติเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์หลวงพ่อดำไร่ขิง จะพบว่านอกจากหลวงพ่อดำจะเป็นพระพุทธรูปที่มีคุณค่าและความงดงามในเชิงงานปฏิมากรรมแล้ว ในด้านความเชื่อความศรัทธา หลวงพ่อดำไร่ขิงถือเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งที่ได้รับการเคารพศรัทธาจากบรรดาลูกศิษย์มาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายสิบปี ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเรื่องเล่าอภินิหารและความสำเร็จจากการอธิษฐานขอพรของลูกศิษย์นั่นเอง

เรื่องเล่าอภินิหารและความศักดิ์สิทธิ์หลวงพ่อดำไร่ขิงที่ปรากฏในเอกสาร

ตลอดระยะเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา เรื่องเล่าอภินิหารเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำไร่ขิงเป็นที่เลื่องลือ ทำให้มีลูกศิษย์ที่มีศรัทธาในบารมีของหลวงพ่อดำหลังไหลมาตักการะ ขอพร อธิษฐาน และทำบุญทำทานที่วัดไร่ขิงจำนวนมาก

^{๑๖} อ่านเพิ่มใน สันนิษฐาน สดล้าเลิศ, ประวัติการสร้างพระหลวงพ่อดำไร่ขิง รุ่น “มงคลจตุคาม”.

^{๑๗} พระวิสุทธิภิกษุธรรมาและสันนิษฐาน สดล้าเลิศ, พระอุบาลีคุณูปมาจารย์กับตำนานวัดไร่ขิง, ๒๐-๒๑. "event-place": "นครปฐม", "author": [{"literal": "พระวิสุทธิภิกษุธรรมา"}, {"literal": "สันนิษฐาน สดล้าเลิศ"}], "issued": [{"literal": "๒๕๔๔"}], "locator": [{"literal": "๒๐-๒๑"}], "schema": "https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"

หนังสือประวัติวัดและหลวงพ่อดาวไร่ชิง^{๑๘} กล่าวถึงเรื่องเล่าอภินิหารเมื่อครั้งที่ อัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นจากแม่น้ำท่าจีนว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ได้อัญเชิญมาจากวัดศาลาปูน โดยนำพระพุทธรูปล่องมาทางน้ำด้วยการทำแพไม้ไผ่หรือที่เรียกว่า แพลูกบวบ เมื่อถึงหน้าวัดไร่ชิงจึงได้อัญเชิญขึ้นมาประดิษฐานไว้ภายในอุโบสถ ตรงกับวันพระ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ซึ่งเป็นวันสงกรานต์จึงมีประชาชนจำนวนมากมาชุมนุมกัน

ในขณะที่กำลังอัญเชิญองค์หลวงพ่อดาวไร่ขึ้นจากแพสู่ปะรำพิธี ได้เกิดอัศจรรย์ขึ้น แสงแดดที่แผดจ้าพลันหายไป บังเกิดเมฆดำมืดทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนอง และบันดาลให้มีฝนโปรยลงมา ทำให้เกิดความเย็นฉ่ำและเกิดความปีติยินดีกันโดยถ้วนหน้า ประชาชนที่มาต่างก็พากันตั้งจิตอธิษฐานเป็นหนึ่งเดียวกันว่า “หลวงพ่อดาวไร่ทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ดับความร้อนร้ายคลายทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่ทำให้เมฆหนี ดลชุ่มฉ่ำ เจริญออกงามด้วยธัญญาหารฉันนั้น”

นอกจากนี้ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ เจ้าอาวาสวัดไร่ชิง ยังเล่าเรื่องราวบางส่วนเกี่ยวกับอภินิหารและอิทธิฤทธิ์จากผู้ศรัทธาในหนังสือ ประวัติวัดและหลวงพ่อดาวไร่ชิง^{๑๙} อาทิ หลวงพ่อดาวไร่ชิงมีอภินิหารปิดทองไม่ติด ทั้งที่ในแต่ละปีมีประชาชนมาปิดทองหลวงพ่อดาวไร่ชิงเป็นจำนวนนับไม่ถ้วน หลวงพ่อดาวไร่ชิงมีความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหารในการป้องกันสิ่งต่าง ๆ ตามความรู้สึกของแต่ละคนที่ตั้งใจปรารถนา หรือหลวงพ่อดาวไร่ชิงสามารถปิดเป่าทุกขโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง อำนวยโชคกลางได้ นอกจากนี้ น้ำมันและน้ำมนต์ของหลวงพ่อดาวไร่ชิงยังบรรเทาโรคภัยได้อย่างอัศจรรย์ ทั้งยังอำนวยโชคกลางให้แก่ผู้เดินทางมาสักการะ เป็นต้น

ยอดปัจจัยทำบุญ : ภาพแห่งความศรัทธาของบรรดาลูกศิษย์

เรื่องเล่าอภินิหารต่าง ๆ ของหลวงพ่อดาวไร่ชิงเลื่องลือไปในหมู่ลูกศิษย์มากเท่าใด ก็ยิ่งสนับสนุนให้ลูกศิษย์ที่เคารพนับถือเดินทางมาสักการะขอพรกันเป็นจำนวนมาก ทำให้ในแต่ละปี วัดมียอดบริจาคที่เกิดจากการทำบุญทำทานของลูกศิษย์เป็น

^{๑๘} พระราชบัญญัติ (ปัญญา อินทปัญญา), ประวัติวัดและหลวงพ่อดาวไร่ชิง (นครปฐม: พระปฐมการพิมพ์, ๒๕๒๑), ๑.

^{๑๙} พระราชบัญญัติ (ปัญญา อินทปัญญา), ประวัติวัดและหลวงพ่อดาวไร่ชิง.

วันหยุดสุดสัปดาห์จะมีผู้มาสักการะหลวงพ่อวัดไร่ขิงกันอย่างเนืองแน่น

สะพานมงคลรัฐประชานุกูล หนึ่งในสาธารณประโยชน์ที่ได้จากเงินทำบุญหลวงพ่อวัดไร่ขิง

จำนวนมาก เงินบริจาคคนนอกจากนำมาบูรณะวัดในด้านต่างๆ แล้ว ยังนำมาสนับสนุนงบประมาณเพื่อกิจการของรัฐจำนวนมาก เช่น โรงเรียนวัดไร่ขิงวิทยา โรงเรียนวัดไร่ขิง (สุนทรอุทิศ) ศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียนอำเภอสามพราน (วัดไร่ขิง) ห้องสมุดประชาชน “เฉลิมราชกุมารี” (วัดไร่ขิง) ศูนย์การศึกษาพิเศษ เขตการศึกษา ๑ โรงพยาบาลเมตตาประชารักษ์ (วัดไร่ขิง) สถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา วิทยาลัยการอาชีพนครปฐม (วัดไร่ขิง) ที่ทำการไปรษณีย์วัดไร่ขิง สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลท่าตลาด สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลไร่ขิง สะพานมงคลรัฐประชานุกูล (วัดไร่ขิง) ศูนย์ปฏิบัติธรรม สำนักงานประถมศึกษาอำเภอสามพราน หน่วยบริการประชาชนเมตตา (วัดไร่ขิง) และสถานีตำรวจภูธรโพธิ์แก้ว^{๒๐}

ในอดีต วัดไร่ขิงจะจัดงานบุญประจำปีเป็นเวลา ๑๐ วัน^{๒๑} โดยกำหนดให้วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ของทุกปี เป็นวันกลางของการจัดงาน จะเป็นช่วงเวลาที่ลูกศิษย์ทั้งหลายเดินทางมารอบไหว้หลวงพ่อ แต่ในปัจจุบันการคมนาคมสะดวกมากขึ้น ประกอบกับการเปิดตลาดน้ำดอนหวายในวันเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ ทำให้ลูกศิษย์เดินทางมาสักการะหลวงพ่อเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันหยุดราชการ

เมื่อเป็นเช่นนี้ ทางวัดจึงเปิดให้ลูกศิษย์และนักท่องเที่ยวเข้าสักการะหลวงพ่อวัดไร่ขิงได้ทุกวัน โดยจัดให้มีเจ้าหน้าที่ประจำชุ้มทำบุญต่างๆ เช่น ชุ้มทำบุญดอกไม้อุปเทียน ชุ้มแก้บนนางรำ ชุ้มแก้บนประทัด ชุ้มทำบุญสะเดาะเคราะห์โลงศพ ชุ้มทำสังฆทาน ชุ้มเข้าพระพุทธรูปและเหรียญจำลอง เป็นต้น และมีระบบการจัดการภายในวัดที่ชัดเจน โดยมูลนิธิวัดไร่ขิงได้มีการจัดจ้างอาสาสมัครอย่างเป็นทางการ

การจัดจ้างอาสาสมัครอย่างเป็นทางการ จึงเป็นประเด็นที่ผู้เขียนสนใจว่า กลุ่มผู้ศรัทธาคือคนกลุ่มใดและได้รับอิทธิพล ความคิด และประสบการณ์ใดที่ส่งผลให้มีความศรัทธาในองค์หลวงพ่อวัดไร่ขิง

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามและสัมภาษณ์ ผู้เขียนได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็นสามกลุ่ม ดังนี้

๒๐ พระวิสุทธิภัทรธาดาและศัญญา สุดล้ำเลิศ, พระอุบาลีคุณูปมาจารย์กับตำนานวัดไร่ขิง, ๔๘-๕๕.

๒๑ พระธรรมมหาวิราญวัตร (ปัญญา อินทปญโญ), งานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม (นครปฐม: วัดไร่ขิง, ๒๕๓๘).

๑. กลุ่มที่เป็นคนในพื้นที่ (บ้านท่าพูดและตำบลไร่ขิง)
๒. กลุ่มที่มาจากต่างถิ่น
๓. กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาสักการะหลวงพ่อวัดไร่ขิง

ความศรัทธาและเรื่องเล่าอภินิหารหลวงพ่อวัดไร่ขิง กับการทำงานอาสาของคนท่าพูดและคนไร่ขิง

ในกลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เป็นคนในพื้นที่ ส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยเกษียณและมีความรู้สึกผูกพัน รวมทั้งความเคารพศรัทธาในหลวงพ่อวัดไร่ขิง เมื่อมีเวลาว่างจึงอาสามาช่วยงานวัดไร่ขิง

บุญสม มนต์ประจักษ์ อดีตอาจารย์โรงเรียนวัดไร่ขิงวิทยา อายุ ๖๓ ปี เป็นอาสาสมัครประจำจุดบริการเช่าพระบูชา “ผมอยู่ตำบลท่าตลาด แต่ที่วัดนี้เป็นตำบลไร่ขิง พี่น้าผมเป็นคนอำเภอสามพรานนี่แหละ แต่เดิมอยู่ตำบลคลองใหม่ ผมไม่ได้มาช่วยงานที่วัดทุกวัน ส่วนใหญ่จะมาวันพฤหัสบดี แล้วก็บางทีจะมาวันธรรมดบ้าง แต่วันพฤหัสบดีจะมาช่วยประจำ เพราะว่าเราเป็นข้าราชการที่ปลดเกษียณแล้ว ก็เหมือนกับว่าเป็นจิตอาสาช่วย เมื่อก่อนผมก็เป็นอาจารย์อยู่ที่โรงเรียนวัดไร่ขิงวิทยา ก็ผูกพันกับวัดนี้มานาน ตั้งแต่เริ่มบรรจุครั้งแรก

“เวลามาช่วยงานก็จะมาช่วยจุดเช่าพระบูชา อย่างเจ้าหน้าที่ที่ประจำตรงนี้ก็เหมือนเป็นศิษย์เก่าโรงเรียนวัดไร่ขิง เราก็เคยเห็นเขาก็รู้จักก็เหมือนมานั่งช่วยเขาเช่าพระ นั่งคุยกันบ้าง ตรงจุดอื่น ตำแหน่งอื่นเราก็ไม่ค่อยได้ไป อย่างเวลามาช่วยก็มาประมาณ ๘.๐๐ น. อยู่เต็มทีก็ ๑๖.๐๐ น. แต่ส่วนใหญ่ประมาณ ๑๕.๐๐ น. ก็กลับบ้าน อย่างวัดอุ้มงคลทั้งหมดที่จำหน่ายในวัดก็เป็นวัดจัดสร้างรายได้เข้าวัดทั้งหมด อย่างตรงนี้จะเช่าพระบูชา ทางด้านหน้าจะมีเหรียญด้วย จะเช่าบูชาตรงไหนก็ได้ เพราะเป็นของวัดทั้งหมด

“คนที่มาไหว้พระที่นี่ก็มีมาจากหลายที่ มาจากที่ไกล ๆ ก็มี คนพื้นที่ที่เห็นหน้ากันประจำก็มี บางทีมีรถบัสมาจากอิสานก็มี

“เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อวัดไร่ขิง ส่วนใหญ่ก็เรื่องโชคลาภ แล้วก็ที่เน้นกันมากก็เรื่องของความแคล้วคลาด เชื่อว่าถ้าใครแขวนพระหลวงพ่อวัดไร่ขิงส่วนใหญ่ไม่

ค่อยตายโหง อย่างเวลามาขอพรกับหลวงพ่อกับวัดก็เรื่องโชคลาภ แคล้วคลาด แล้วก็มาขอลูกก็มี วิธีแก้บนก็ด้วยการถวายช้าง ม้า วัว ประทัด อย่างแก้บนเรื่องประทัดก็เหมือนกับว่าให้ชื่อเสียงโด่งดัง เดียวนี้เวลาเสาร์-อาทิตย์ก็จะมีละครรำแก้บน แต่สมัยก่อนจะมีเฉพาะงานประจำปี แต่ปัจจุบันจะมีเฉพาะเสาร์-อาทิตย์

“ในเรื่องการบนบานอธิษฐาน โดยส่วนตัวไม่ค่อยขออะไร จะขอให้ลูกมากกว่า แต่ที่เคยมีที่ขอยหาย เขามีความเชื่อกันว่าด้านหลังของหลวงพ่อกจะมีเด็กที่เขาเรียกว่า พี่แกละ เวลาของหายก็มาบนบอกพี่แกละ ส่วนใหญ่จะบนด้วยขนมเปียะ ก็เป็นความเชื่อพอของหายก็มาขอให้ได้ของคืน บางทีสิ่งที่ไม่น่าเชื่อก็ประสบความสำเร็จเหมือนกัน เมื่อก่อนบนด้วยขนมเปียะ ตอนหลังเขาก็บนด้วยน้ำแดงบ้าง ก็เป็นความเชื่อส่วนบุคคล อย่างผมเองเคยบนเรื่องของหาย ตอนนั้นเป็นผลงานของเราใครหยิบไปไม่รู้ หยิบไปแล้วไม่บอกเรา เราก็มานบน พอบนเสร็จปั๊บผลงานมันก็กลับมาอยู่ที่เก่า คือคนเขาอาจจะเอามาคืนอยู่แล้ว แต่เราก็ร้อนใจเพราะเป็นผลงานของเรา เพราะหายไบนานเหมือนกัน แล้วสุดท้ายก็กลับมาวางอยู่บนโต๊ะ บางคนแหวนหาย เขาก็มาบนก็เจอ ก็เคยบนขนมเปียะอยู่ ๓-๔ ครั้งในชีวิต ถ้าบนหลวงพ่อกับบนพวกโชคลาภ แคล้วคลาด ปลอดภัย จะเดินทางไปไหนเราก็กมมือไหว้ขอพรขอให้เดินทางโดยปลอดภัย ส่วนใหญ่ก็ราบรื่นดี ความรู้สึกของผม เห็นว่าถ้าบนหลวงพ่อกจะเด่นเรื่องความแคล้วคลาด ความปลอดภัย แต่คนอื่นไม่รู้ละ”

บุญชู เอี่ยมประชา อายุ ๗๔ ปี อาสาสมัครประจำจุดรับแลกเงินผ่านทางเข้าอุโบสถ เล่าให้ฟังว่า “เรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อกก็ฟังมาตั้งแต่เด็ก ๆ คนแถวนี้ทำอะไรก็จะนึกถึงหลวงพ่อกก็ประสบความสำเร็จ เป็นความเชื่อของคน คนเขามีความเชื่อร้อนเขาก็มาบนหลวงพ่อกด้วยพวงมาลัย ดอกไม้ รูปเทียน ประทัด วัว ละครรำ เขาก็บนกัน พอเขาสัมฤทธิ์ผลเขาก็มาแก้

“โดยส่วนตัวเราก็เพียงแต่จะให้หลวงพ่อกช่วย เราไม่ค่อยได้บนเพราะเราอยู่ใกล้วัดอยู่แล้ว ว่างก็มา บ้านอยู่ในตำบลไร่ซิง เข้ามาช่วยงานวัดนานแล้วตั้งแต่สมัยหนุ่ม ๆ เวลาเข้ามาช่วยงานก็แล้วแต่เราอยากจะทำอะไร ที่มาช่วยงานวัดเพราะเราอยู่ว่าง ๆ เราก็มารช่วยหลวงพ่อก ถ้างานประจำปีก็จะมีการแบ่งหน้าที่กันไป วัดมีงานอะไรเขาก็จะจำหน่ายหน้าที่ให้ไปทำ ไปดูแลกันเอง เวลามารช่วยงานก็ไม่แน่นอนก็เอาสะดวกเรา ๘.๐๐-๙.๐๐ น. ก็ขับรถมา ประมาณ ๑๕.๐๐-๑๖.๐๐ น. ก็กลับ หรือถ้ามีธุระเราก็กลับ

“เดิมทำอาชีพ ทำนา ทำสวน ก็ไม่ได้ขอพระอะไรพิเศษก็มากرابไหว้ปกติ แต่เดี๋ยวนี้พื้นที่รอบวัดเปลี่ยนแปลงไปเยอะ สมัยก่อนแถวนี้ป่าทั้งนั้น แล้วก็มีเจดีย์อยู่รอบโบสถ์ รอบกำแพงแก้ว รอบนอกเจดีย์เยอะ เป็นเจดีย์เก่า เรียงติด ๆ กันเลย เพิ่งมาทุดอกเมื่อราว ๆ หลัง พ.ศ. ๒๕๐๕ สมัยก่อนวันธรรมดาไม่ค่อยมีคนมาวัดหรอก แต่ก่อนนี้ไม่ค่อยมีคน แล้วก็ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕ คนก็ค่อย ๆ เริ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ”

บรรจง ฝัดคำ อายุ ๗๘ ปี อาสาสมัครประจำจุดของแก๊บน กล่าวว่ “เมื่อก่อนนี้ทำงานโรงงานทำท่อพลาสติกอยู่อำเภอสามพราน ตอนนี้ออกมาแล้วก็มาช่วยงานหลวงพ่อ เมื่อก่อนทำงานเวลาหยุดวันอาทิตย์เราก็มาร่วมหลวงพ่อ เราศรัทธาหลวงพ่อ อยู่แล้วมีเรื่องอะไรก็นึกถึงหลวงพ่ออย่างเดียว ตั้งแต่ปู่ย่าตายายก็เป็นอย่างนั้น เวลาบ่นก็แล้วแต่เรา ประทัด ว่าว เงินทอง ละครรำ ตามแต่เราที่จะบ่น แต่ทุกครั้งที่เราบ่นก็สำเร็จ ตอนลูกเล็ก ๆ ก็บ่น บางทีก็ยกให้เป็นลูกหลวงพ่อ วิธีที่จะยกลูกให้หลวงพ่อก็คือบอกท่านว่าลูกผู้ชายหรือลูกผู้หญิงคนนี้จะยกให้เป็นลูกของหลวงพ่อ ขอให้หลวงพ่อกุมครองรักษา ไม่เจ็บไม่ไข้ เลี้ยงง่าย บอกหลวงพ่อท่านท่านก็ช่วยทุกอย่าง อะไรได้ทั้งนั้น แต่เราต้องบอกท่าน ถ้าเป็นข้าราชการก็ได้ยศ ได้ตำแหน่ง เขาก็เล่าให้เราฟังแบบนี้ละ อย่างชายที่ขายทางใต้เขาก็เอาไข่ต้มมาแก๊บน”

สมพิศ นิมประยูร วัย ๖๖ ปี เล่าถึงงานจิตอาสาในบริเวณวัดไร่ขิงว่า “เมื่อไปทำงานที่วัด จะช่วยจัดสำรับให้พระ โดยงานของวัด เช่น งานประจำปี งานสงกรานต์ เป็นต้น และทุกวันพระ จะต้มน้ำเลี้ยงพระและคนที่มาทำบุญ โดยใส่แต่ละสำรับให้ครบ เราช่วยงานในครัวโรงเจทุกปี ช่วยเตรียมผัก เตรียมวัตถุดิบ งานวัดจะเป็นงานบุญจะมาช่วยตั้งแต่เด็ก คิดว่าทำแล้วได้บุญ มีอยู่ ๕-๖ คน ที่ทำประจำ ล้างจาน เฉพาะคนหั่นผักประมาณ ๑๐๐ คน แม่ครัวจะผลัดกันวันละชุด มีทั้งชุดทำพุด ชุดหอมเกร็ด ชุดบางกระทึก ชุดไร่ขิง เวลา ๗.๐๐ น. เป็นเวลาหั่นผัก ก็ต้องไปถึงวัดแล้ว ใครทำหน้าที่ทำ ส่วนใหญ่จะทำต่อเนื่องทุกปี มาช่วยทำเพราะหลวงพ่อดูไร่ขิงเป็นศูนย์รวมศรัทธา ทำมาตั้งแต่เด็ก สมัยก่อน การจัดงานประจำปี จะมาเรียไร น้ำตาล น้ำปลา ข้าวสาร เกลือ

“ในช่วงงานปี ป้าจะประจำที่จุดบริจาคหีบศพด้วย คนละห้าวัน ตั้งแต่ ๗.๐๐-๑๗.๐๐ น. และเป็นกรรมการวัดไร่ขิงตั้งแต่สมัยรุ่นพ่อแม่ โดยวัดจะเลี้ยงข้าวให้ภารทตลอดงาน ๒๐๐ บาท แต่ก็ไม่ค่อยเอา คนไปช่วยวัด ไม่ได้ถือว่เป็นค่าจ้าง และช่วง ๑๔.๐๐ น. จะมีเจ้าหน้าที่การเงินและพระมาเก็บเงิน”

จากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ ทำให้ทราบว่าเจ้าหน้าที่กลุ่มนี้มีความเชื่อและความศรัทธาในการอธิษฐานขอพรจากหลวงพ่อดำไว้ซึ่งอยู่แล้ว อีกทั้งยังเป็นประสบการณ์ที่ประสบผลสำเร็จตามที่ขอด้วย จึงทำให้ความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำไว้ซึ่งมีมากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจเป็นเพราะได้รับการปลุกฝังจากคนรุ่นพ่อแม่ การถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนเป็นกิจวัตรและวิถีชีวิต รวมทั้งมีความเชื่อความศรัทธาว่าการทำงานให้หลวงพ่อดำจะได้รับบุญกุศล ทำให้มีความสุขสบายใจ และในอีกทางหนึ่งการทำงานให้กับวัดไร่ขิง เปิดโอกาสให้คนสูงอายุและไม่ได้ทำงานประจำแล้ว มีพื้นที่ในการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ ทั้งต่อตัวเองและต่อวัด วัดไร่ขิงจึงเป็นพื้นที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพราะทำให้คนในชุมชนทำพูดและไร่ขิงได้มีโอกาสทำงานร่วมกันโดยมุ่งประโยชน์ของวัดเป็นสำคัญ

ความศรัทธาและเรื่องเล่าอภินิหารของคนต่างถิ่นที่เข้ามาทำงานในวัดไร่ขิง

นอกจากคนในพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่ได้ทำงานประจำหรือเป็นผู้สูงอายุจะเข้ามาทำงานในวัดไร่ขิงด้วยความศรัทธาแล้ว ยังมีคนต่างถิ่นที่เข้ามาทำงานอยู่ในวัดไร่ขิงเช่นกัน

พี่แมว (นามสมมติ) อายุ ๕๗ ปี เป็นเจ้าหน้าที่ประจำจุดพระบรมสารีริกธาตุ เล่าให้ฟังว่า “เดิมพี่เป็นคนพิจิตร แต่มาทำงานที่นี่เกือบ ๒๐ ปีแล้ว ลูกก็เรียนที่โรงเรียนวัดไร่ขิงวิทยา แล้วก็จบได้งานดีกันหมด อย่างลูกที่จบพยาบาลก็ได้ทุนจากทางวัดช่วย ลูกคนงานทุกคนก็ได้ทุนช่วยเหลือจากทางวัดในเรื่องค่าเล่าเรียน คนเก่า ๆ ที่เขาอยู่กันมา ๔๐-๕๐ ปีก็มี

“ส่วนงานของพี่ดูแลเรื่องพื้นที่พระบรมสารีริกธาตุทั้งเรื่องความสะดวก บริการคนที่มาทำบุญ จะแนะนำว่าจุดนั้นจุดนี้อยู่ที่ใดบ้าง ส่วนของเจ้าหน้าที่ที่ทำงานให้วัดไร่ขิง ทางวัดจะดูแลดีมาก เจ็บป่วยเบิกได้ เวลาทำงานก็คือถ้าใครสะดวกมาเช้า ก็มา ๕.๐๐-๖.๐๐ น. แล้วแต่พนักงานแต่ละจุดไม่เหมือนกัน อย่างเราอยู่จุดบริการก็จะมาแต่เช้าหน่อย มาทำความสะดวก เตรียมจัดของ ทางคนงานเราจะมิวันหยุดอาทิตย์ละหนึ่งวัน หากเราไม่อยากหยุดเราก็จะได้ค่าแรงพิเศษ ถ้าวันหยุดหนักขุดฤกษ์ เราไม่

จุดรับดอกไม้ ธูป เทียน เป็นจุดแรกที่เจ้าหน้าที่วัดไร่ขิง จะให้บริการผู้ที่มาสักการะหลวงพ่อวัดไร่ขิง

หยุด วัดก็ให้อีก หากไม่เจ็บป่วยอะไรมาก เราก็อยากมาทุกวัน เวลามาถึงวัด เราก็กระป๋องเปร่า เราอยู่มานานพอมาได้กราบหลวงพ่อก็รู้สึกสบายใจ ทุกเช้าเวลามาถึงเราก็จะไปกราบในโบสถ์ก่อนทุกครั้ง ท่านศักดิ์สิทธิ์จริง ๆ”

พี่แมวเล่าต่อถึงความศักดิ์สิทธิ์ขององค์หลวงพ่อดังนี้ให้ฟังว่า “เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อกับตัวเองคือ ทางครอบครัว เวลาเราเดือดร้อนหรือช่วงที่เราลำบาก เรามาขอท่านเหมือนท่านให้ละ เจ็บป่วยท่านก็จะช่วย ทุกอย่างพี่เจอมากับตัว เพราะว่าเคยผ่าตัด ทุกอย่างในครอบครัว ลูกทุกคนทำงานดีหมด นี่คือความศักดิ์สิทธิ์ของท่านที่เราขอแล้วได้ แต่เราไม่ได้ขอให้รวย แต่ขอเรื่องไม่ให้เจ็บป่วย ให้ลูกมีการงานที่ดี ให้ลูกทุกคนอยู่เย็นเป็นสุข ลูกทุกคนประสบความสำเร็จหมด ตอนนั้นลูกก็ทำงานดีหมด รับราชการเป็นทหารเรือ เป็นพยาบาล เป็นนักบัญชี ใจคิดว่าน่าจะ เป็นเพราะหลวงพ่อกับที่ช่วยดลบันดาลสิ่งเหล่านี้

“อย่างเวลาพี่ขอเรื่องงานของลูกก็ให้ลูกมาบนของเขาเอง แต่เราจะไม่บน แค่บอกหลวงพ่อกับว่าอยากให้เขามีงานดี ๆ ลูกจะได้ไม่ต้องเป็นห่วง โดยเราจะอุทิศผลบุญที่เราทำมาขอให้ผลบุญนั้นไปตกที่ลูก ๆ เราก็จะอธิษฐานแบบนี้ไม่ได้บน ส่วนคนอื่น ๆ ที่มาบนที่สังเกตก็เห็นจะมาแก้บนด้วย ไข่ ประทัด ว่าว หัวหมู บางคนก็จะบนด้วยเงิน บางคนก็ละครว่า หลายคนก็สำเร็จเขาบนกลางแจ้งที่บ้าน แต่ใจถึงองค์ท่าน จุดธูปกลางแจ้งบอกลูกขอสิ่งนี้ขอให้ลูกสำเร็จ บางคนขอให้ชายที่ได้ได้เงินเยอะมากก็จะเอาเงินมาถวายหลวงพ่อกับ”

พี่วิล (นามสมมติ) อายุ ๔๒ ปี เจ้าหน้าที่ประจำจุดเรือสะเดาะเคราะห์ เล่าว่า “มาจากจังหวัดนครสวรรค์ มาสมัครงานเป็นเจ้าหน้าที่ของทางวัด ทราบเรื่องรับสมัครงานจากแม่ แม่เข้ามาทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ที่นี่ก่อน ก็มาทำงานได้ ๗-๘ ปีแล้ว

“เรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อกับ ถ้าสำเร็จเขาก็จะมาแก้บน ส่วนเรื่องที่เขาขอก็มีทุกเรื่อง ขอได้ทุกเรื่อง เช่น ตำแหน่ง หน้าที่การงาน ขอให้ชายที่คืนได้ เวลาแก้บนเขาจะแก้ด้วยไข่กับพวงมาลัย ถ้าชายที่ได้หรือเป็นเรื่องใหญ่ ๆ ก็จะเป็นหัวหมู เป็ด ไก่ ถ้าเป็นทั่วไปก็ไข่ต้ม พวงมาลัย ประทัด ถ้าเป็นประทัดทางวัดจะมีจัดไว้ให้ ถ้าไข่เขาจะต้มมาเอง

“ส่วนตัวไม่เคยบนอะไร เราอยู่อย่างนี้ก็กราบไหว้ธรรมดาขอพร แต่เราก็รู้สึก ว่าจากเดิมที่เราเคยลำบาก เรามาทำงานอยู่ที่นี่เราก็มีอยู่มีกินสบายขึ้น เราก็คิดว่าน่าจะ

จุดเช่าพระพุทธรูปหลวงพ่อดาวไร่ชิง เพื่อให้ลูกศิษย์เช่า
องค์หลวงพ่อดาวไร่ชิงจำลองไปบูชาที่บ้าน

ตุ๊กตาช้าง ม้า และวัว ของแก่นหลวงพ่อดาวไร่ชิง

เป็นผลมาจากหลวงพ่อดีเหมือนกัน ชีวิตตั้งแต่ได้งานทำ เราก็พอมีกินมีใช้ ไม่ต้องเป็นหนี้ใคร แต่ก่อนที่จะมาทำงานที่นี้เป็นหนี้เขาอยู่ตลอด แต่พอมาทำงานที่นี้เราไม่ต้องไปยืมใคร เพราะเราไม่ต้องออกไปโลกภายนอกมากมาย อาทิตย์หนึ่งเขามีวันหยุดให้หนึ่งวัน แต่เราก็อยากมาทำทุกวัน เพราะว่าเรามาทำเราก็ได้เงินเพิ่ม ได้วันละ ๒๐๐ กว่าบาท ถ้าเป็นเดือนเดือนละ ๖,๐๐๐ กว่าบาท ถ้าเรามาทำเพิ่มเราก็จะได้มากขึ้นอีก ชีวิตทุกวันนี้ก็ถือว่ามีความสุขไม่เจ็บไม่ไข้ไม่ป่วย

“หน้าที่ในแต่ละวัน เราก็จะมาขายเรือสะเดาะเคราะห์ เวลาทำงานจริง ๆ คือ ๘.๐๐-๑๗.๐๐ น. แต่เราก็มาแต่เช้ามากกว่าเตรียมของ ที่พักก็มีสถานที่ที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ให้เจ้าหน้าที่ แต่บางส่วนเขาก็จะอยู่เป็นบ้านของเขาเอง อย่างที่พัก ทางวัดจัดมาให้เราก็จะเสียแค่ค่าไฟอย่างเดียว ที่พักก็จะอยู่ข้างโรงเรียนวัดไร่ขิง อาหารทางวัดก็อาจจะมิให้เป็นบางมื้อ ถ้าไม่มีเราก็หาซื้อกินเอาแถวนี้”

จากการสัมภาษณ์พบว่า การเข้ามาทำงานที่วัดไร่ขิงของคนต่างถิ่น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเข้ามาทำงานโดยการชักชวนของญาติ ด้วยเหตุผลและความรู้สึกว่าการทำงานกับวัดไร่ขิงเป็นการสร้างบุญกุศลในพระพุทธศาสนา การทำงานกับวัดไร่ขิงจึงมีความหมายและความสำคัญต่อพวกเขาในหลายระดับ ทั้งสำคัญต่อตนเองและครอบครัว ในการสร้างรายได้ทั้งยังสร้างกำลังใจในฐานะลูกศิษย์หลวงพ่อดาวไร่ขิง

เรื่องเล่าอภินิหารและความศรัทธาของนักท่องเที่ยว: ที่ฟังและกำลังใจในการแก้ปัญหาชีวิต

ในกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวผู้มีศรัทธาที่เดินทางมาสักการะหลวงพ่อดาวไร่ขิง มีช่วงอายุที่หลากหลาย และส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์ขอพรหรืออธิษฐานแล้วประสบผลสำเร็จ ทั้งยังมีความเชื่อว่าการสักการะหลวงพ่อดาวไร่ขิงจะสร้างความเป็นสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัวได้

ธวัชชัย แสงเทียน อายุ ๒๗ ปี ภูมิลำเนาอุบลราชธานี ทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯ กล่าวว่า “มาวัดไร่ขิง มาไหว้พระ ผมทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ แต่จริง ๆ เป็นคนอุบลราชธานี ที่มาวัดไร่ขิง เพราะจากที่พักมาวัดนี้มันใกล้ ผมอยู่กรุงเทพฯ พักอยู่แถวถนนกาญจนาภิเษกก็ถือว่ามาที่นี้สะดวก

“เคยได้ยินเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดาวเรืองว่าขออะไรก็ได้ เรามาไหว้แล้วเรารู้สึกดีก็เลยมาอยู่เรื่อย ๆ อย่างผมทำเกี่ยวกับเดินที่ซื้อขายรถยนต์ เราก็มาขอหลวงพ่อดาวให้เราไปคุยกับลูกค้าแล้วให้ลูกค้าเชื่อใจเรา เวลาเราไปคุยกับลูกค้าขอซื้อรถ เรารู้สึกว่าจบง่ายอะไรง่าย เราต่อราคาเขา เขาก็ลดให้เรา แต่ผมไม่ใช่วิธีการบน ผมก็อธิษฐาน เวลาได้การงาน เราดีขึ้น มีโอกาสเราก็มาไหว้เรื่อย ๆ”

มณฑิธร สกุลสุขศิริ อายุ ๕๗ ปี จากตำบลศาลายา จังหวัดนครปฐม ให้ข้อมูลว่า “ผมอยู่ที่ศาลายา มาวัดไร่ขิงเดือนเว้นเดือน เวลาวันเกิดหลานทุกวันที่ ๕ ผมก็จะพาหลานไปไหว้พระนครปฐมบ้าง วัดไร่ขิงบ้าง เวลามาวัดไร่ขิงบางทีก็มาลงเรือไปดอนหวายแล้วก็กลับบ้าน ที่มาวัดไร่ขิงบ่อย ๆ เพราะใกล้และสะดวก เราอยู่ในพื้นที่ศาลายาก็มาวัดไร่ขิงก่อน

“โดยส่วนตัวนับถือหลวงพ่อดาว เพราะเราเป็นคนในพื้นที่ รวม ๆ แล้วก็คือคนในจังหวัดนครปฐมก็ต้องนับถือไว้ก่อน ไม่เคยขออะไรเป็นพิเศษมาไหว้เป็นประจำก็เหมือนพาหลานมาเที่ยวไหว้พระ”

ศิริพร (นามสมมติ) อายุ ๔๖ ปี จากกรุงเทพฯ บอกว่า “มาจากกรุงเทพฯ แต่จริงๆ ทำงานอยู่ที่นครชัยศรี พาพ่อกับแม่มาไหว้พระ ที่เลือกมาวัดไร่ขิงเพราะใกล้ แล้วก็ทำงานอยู่ในพื้นที่แถบนี้ด้วย เคยได้ยินมาว่าหลวงพ่อดาวไร่ขิงท่านศักดิ์สิทธิ์ขออะไรก็ได้ โดยส่วนตัวก็ไม่ได้ขออะไรเป็นพิเศษ แค่ขอให้มีความสุข พ่อแม่มีสุขภาพแข็งแรง”

ชวลิต ธัญญาเวชกิจ อายุ ๕๔ ปี จากอำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม กล่าวไว้ว่า “ไม่ค่อยรู้เรื่องราวเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดาว แต่เวลาเรามีโอกาสมาเราก็มาไหว้ เหมือนเวลาเราไหว้พระก็ต้องขอพร หลานชายเคยไม่สบาย ก็เลยบอกเขาว่าให้ลองมายกให้เป็นลูกหลวงพ่อดาวไร่ขิงแล้วโรคที่เขาป่วยอยู่ก็หาย ตอนที่ขอก็จุดจุดตั้งจิตอธิษฐานว่าขอยกให้เป็นลูกท่านขอให้ท่านปกป้องรักษา พอหายก็ต้องมาแก้บนตามที่บนไว้ว่าเราจะถวายอะไร ลูกชายผม (พุฒินาท) ผมก็ยกให้เป็นลูกของหลวงพ่อดาวไสธร”

พุฒินาท ธัญญาเวชกิจ อายุ ๒๐ ปี บุตรชายของชวลิต กล่าวเสริมบิดาว่า “ที่มาวัดไร่ขิง เพราะเป็นวัดที่คนนครปฐมต้องมาเป็นประจำ ผมอยู่ตรงอำเภอสสามพราน แถวนี้อันจะวัดนี้ที่มีครบทุกอย่าง มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบ ผมมาตั้งแต่เด็ก วัดยังไม่ค่อยมีอะไร จนทุกวันนี้วัดก็สร้างและพัฒนาจนค่อนข้างดี ตนเอง

เวลามาให้หัวมาขออะไรก็รู้สึกดี บางทีก็ไม่ว่าว่าเป็นเพราะท่านหรือเปล่า เวลาขอก็ขอเกี่ยวกับเรื่องการเรียนรู้ และเรื่องอื่นบ้าง ขอแล้วก็ได้ แต่ผมไม่เคยบน จะเป็นการขอพรมากกว่า ถ้ามีเวลาก็จะมาตลอด”

สังเกตได้ว่า ในกลุ่มนักท่องเที่ยวผู้มีความศรัทธา จะอธิษฐานบนบานต่อหลวงพ่อดำไว้ซึ่ง ด้วยต้องการให้แรงอธิษฐานนั้นเป็นที่พึ่งในการแก้ปัญหาชีวิต ซึ่งบางคนขอพรแล้วประสบผลสำเร็จ ในขณะที่บางคนมาสักการะเพื่อความสบายใจและเชื่อว่าจะเพิ่มสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัว

จากการวิเคราะห์ พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่สักการะ อธิษฐาน ขอพร และบนบาน ทั้งทางตรงและทางอ้อม มีหลายคนประสบผลสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้ ยิ่งทำให้เชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำไว้ซึ่งที่สามารถบันดาลให้เกิดความสุขและความสำเร็จตามที่ปรารถนาได้จริง อีกทั้งเรื่องเล่าของลูกศิษย์กลุ่มต่าง ๆ ก็มีผลสำคัญในการสร้างความศรัทธาที่มีต่อหลวงพ่อดำไว้ซึ่ง และความศรัทธานั้นมีผลโน้มนำให้ชาวบ้านทำพูดและไว้ซึ่งมีจิตสาธารณะช่วยเหลือหรือทำงานกับวัด ทั้งนี้ ชื่อเสียงด้านความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำ มีได้จำกัดอยู่เฉพาะชาวตำบลวัดไร่ซึ่งและละแวกใกล้เคียงเท่านั้น แต่ยังคงดังไปยังจังหวัดอื่น ดังปรากฏว่ามีลูกศิษย์และนักท่องเที่ยวจากต่างจังหวัดเดินทางมาสักการะหลวงพ่อดำไว้ซึ่งเป็นจำนวนมากในแต่ละวัน

เรื่องในกลุ่มตัวอย่างนิยมอธิษฐาน ขอพร หรือบนบาน คือการขอให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากอุบัติเหตุ ขอให้ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ ขอให้ค้าขายรุ่งเรือง ขอให้มีความสุขในการทำงานที่ดี ขอให้ลูกหลานเลี้ยงง่าย เป็นต้น โดยรวมแล้วจึงเป็นการขอเพื่อให้รอดพ้นจากทุกข์และประสบแต่ความสุขความสำเร็จ และเมื่อคำอธิษฐานบรรลุผลจะมีการกลับมาแก้บนและทำบุญ นอกจากนี้ หากมีเรื่องไม่สบายใจ ก็เดินทางมาสักการะเพื่อความสบายใจและครอบครัวได้เช่นกัน

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและวัดไร่ซึ่ง จึงเป็นความสัมพันธ์ในหลายระดับ ทั้งในกลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เป็นคนในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ที่มาจากต่างถิ่น และกลุ่มนักท่องเที่ยว แม้ทั้งสามกลุ่มจะมาจากพื้นที่ต่างกัน แต่มีลักษณะร่วมกันในความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปหลวงพ่อดำไว้ซึ่ง ที่เกิดจากการได้รับการปลุกฝัง การถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญคือมีประสบการณ์ในอภินิหารของหลวงพ่อดำที่ช่วยให้ตนเอง

ประสบความสำเร็จจากการขอพรหรืออธิษฐาน และเมื่อบรรลุผลตามที่หวังไว้ ความเชื่อมั่นและความศรัทธาที่มีต่อหลวงพ่อก็ยังมีมากขึ้น นอกจากนี้ รูปแบบวิธีการสักการะอธิษฐานขอพรของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่นิยมเดินทางมาสักการะกันเป็นครอบครัว จะถูกส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานเพื่อยึดถือปฏิบัติสืบต่อไป

อย่างไรก็ดี แม้อภินิหารของหลวงพ่อดำวัดไร่ขิงจะเป็นเพียงเรื่องเล่าและเป็นสิ่งที่ไม่เหนือธรรมชาติ แต่ในด้านจิตใจจะพบว่า ผู้คนส่วนหนึ่งที่มาวัดไร่ขิง ยังมองว่าวัดเป็นพื้นที่สร้างพลังใจและมีความเชื่อมั่นว่าการอธิษฐานบนบานต่อหลวงพ่อดำคือหนทางที่จะช่วยปลดปล่อยความทุกข์และอำนวยความสะดวกตามที่ตนปรารถนาได้ ●

บรรณานุกรม

สื่อสิ่งพิมพ์

จารุวรรณ ข้าเพชร. “พื้นที่และความทรงจำร่วมเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ ของชุมชน
จิวราย”. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ๑๗ (๒๕๕๗):
๒๖๑-๒๗๓.

ประจักษ์ ปรากฏพิทยากร. “สิงโตตรุษจีน”. วัฒนธรรมไทย ๓๕, ฉบับที่ ๕ (กุมภาพันธ์
๒๕๕๑): ๔๗-๔๘.

พระธรรมมหาวิธานวัตร (ปัญญา อินฺทปญฺโญ). งานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัด
ไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. นครปฐม: วัดไร่ขิง, ๒๕๓๘.

พระราชปัญญาภรณ์ (ปัญญา อินฺทปญฺโญ). ประวัติวัดและหลวงพ่อวัดไร่ขิง. นครปฐม:
พระปฐมการพิมพ์, ๒๕๒๑.

พระวิสุทธิภัทรธาดา, และสัญญา สูดล้ำเลิศ. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์กับตำนานวัดไร่ขิง.
นครปฐม: วัดไร่ขิง, ๒๕๔๙.

สัญญา สูดล้ำเลิศ. ประวัติการสร้างพระหลวงพ่อวัดไร่ขิง รุ่น “มงคลจตุคาม”. กรุงเทพฯ:
เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๐.

— — —, (บรรณาธิการ). ประวัติวัดท่าพุท. พิมพ์ครั้งที่ ๓. ที่ระลึกได้รับพระราชทาน
แต่งตั้งสมณศักดิ์ และมุทิตาสักการะ พระครูวรดิตถานุกยุต จร. ชท. วัดท่าพุท
ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม วันที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช
๒๕๔๘. นครปฐม: คณะกรรมการวัดท่าพุท, ๒๕๔๘.

เสาวภา พรศิริพงษ์, พรทิพย์ อัครรัตน์, อภิญญา บัวสรวง, ดวงพร คำนูนวัฒน์และขวัญ
จิต ศศิวงศาโรจน์. วิถีชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและ
วัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๘.

เอนกวิทย์ ทรงสันติภาพ. “สิงโตมาจากไหน เพราะเมืองไทยไม่มีสิงโต”. ศิลปวัฒนธรรม
๙, ฉบับที่ ๕ (มีนาคม ๒๕๓๑): ๘๔-๘๕.

Assavavirulhakarn, Prapod. *The Ascendancy of Theravada Buddhism in Southeast Asia*. Chiang Mai: Silkworm BookHeinze, 2010.

Kirsch, Thomas A. “ความซับซ้อนในระบบศาสนาของไทย (Complexity in Thai Religious System: An Interpretation)”. แปลโดย บุญจิรา ถึงสุข. *จุลสารไทยคดีศึกษา*, สิงหาคม ๒๕๒๘.

อินเทอร์เน็ต

Pui.lap. “ประวัติการเข็ดลางไส”. อีสานออนไลน์. สืบค้น ๑ กรกฎาคม ๒๕๕๙. <http://www.baanmaha.com/community/threads/44159-ประวัติการเข็ดลางไส>.

สัมภาษณ์

ตลาดท่าเกวียนในความทรงจำ

ถาวร งามสามพราน. อ. บางเลน จ. นครปฐม. ๓๐ เมษายน ๒๕๕๖.

เทียนปุ่น พัฒนานุชาติ. พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด. ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

ธนศักดิ์ พัฒนานุชาติ. พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด. ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

นงเยาว์ สร้อยทอง. ต. ไชยบุรี อ. สามพราน จ. นครปฐม. ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

แม่น้อย ลิ้มงูร. พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด. ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

ประทุม สร้อยทอง. ต. ไชยบุรี อ. สามพราน จ. นครปฐม ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

มานะ เตียรทวิ. พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด. ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

เรืองทิพย์ จันทิส. พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด. ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

วิรัตน์ น้อยประชา. พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด. ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

วิรัชศักดิ์ เฟ่งศรี . พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด. ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

สมพิศ นิมประยูร. พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดท่าพูด. ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

หัวโตกับงานบุญของชุมชนริมน้ำ

เขาวี อินทนิลชัย. พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพูด. ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

ถาวร งามสามพราน. อ. บางเลน จ. นครปฐม. ๓๐ เมษายน ๒๕๕๖.

วีรศักดิ์ เฟ่งศรี. พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพูด. ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

ความศักดิ์สิทธิ์และเรื่องเล่าอภินิหารในองค์หลวงพ่อวัดไร่ขิง

ชวลิต ธัญญาเวชกิจ. อ. สามพราน จ. นครปฐม. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ธวัชชัย แสงเทียน. จ. อุบลราชธานี. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

บรรจง ผืดคำ. อ. สามพราน จ. นครปฐม. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

บุญชู เอี่ยมประชา. ต. ไร่ขิง อ. สามพราน จ. นครปฐม. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

บุญสม มนต์ประจักษ์. ต. ท่าตลาด อ. สามพราน จ. นครปฐม. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

พุดินาท ธัญญาเวชกิจ. อ. สามพราน จ. นครปฐม. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

มยุรี ธนะบุญณานนท์. ต. ท่าตลาด อ. สามพราน จ. นครปฐม. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

มณฑิยา สกฤษศิริ. ต. ศาลายา จ. นครปฐม. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

แมว (นามสมมติ). จ. พิจิตร. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

วีไล ช่างงาน. จ. นครสวรรค์. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ศิริพร (ขอสงวนนามสกุล). กรุงเทพฯ. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สมพิศ นิ่มประยูร. อ. สามพราน จ. นครปฐม. ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

เกี่ยวกับผู้เขียน

ดร.ตรงใจ หุตางกูร นักวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ผู้สนใจการค้นคว้าวิจัยประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีของประเทศไทย ผ่านการศึกษาวិเคราะห์เอกสารชั้นต้นประเภทจารึกและเอกสารโบราณ ผลงานจากการศึกษา เช่น “กลุ่มจารึกพบที่เมืองละโว้” “ประมวลจารึกสมัยพระยาสิทธิ์ไทย” เป็นต้น

ดอกรัก พยัคศรี นักวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) มีความสนใจเกี่ยวกับเอกสารโบราณ อักษร อักษรวิธีโบราณของไทยและประเทศเพื่อนบ้าน รวมไปถึงวรรณกรรมท้องถิ่น นิทานพื้นบ้าน ฯลฯ นอกจากนี้ยังสนใจการจัดการข้อมูลสำเนาดิจิทัลเอกสารโบราณและเผยแพร่ผ่านช่องทางเว็บไซต์ออนไลน์

จุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธ์ เริ่มต้นการทำงานที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ด้วยการเป็นเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามในโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ปัจจุบันเป็นนักวิชาการในกลุ่มงานสื่อสารความรู้และเครือข่ายสัมพันธ์ มีความสนใจเรื่อง พิพิธภัณฑ์ การทำงานชุมชน และเครือข่าย

นวลพรรณ บุญธรรม นักวิชาการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ดูแลรับผิดชอบการทำงานเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เน้นการส่งเสริมให้เครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีจัดการองค์ความรู้ด้านพิพิธภัณฑ์/ชุมชน มีความสนใจในกระบวนการจัดการความรู้โดยชุมชน และนำมาเผยแพร่ในช่องทางต่างๆ

รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์ นักวิชาการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สนใจงานด้านวัฒนธรรมร่วมสมัย ทำงานภาคสนามและเขียนบทความเพื่อสร้างความเข้าใจความหลากหลายของวัฒนธรรมและดูแลงานผลิตสื่อวิชาการของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)